

د شعر سلطان

علي خان

۱۳۹۳

پوهنپاره اريانا حقيال

Ketabton.com

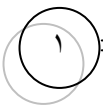
د شعر سلطان علي خان

د شعر سلطان :

علي خان

ليکواله: پوهنپاره آريانا حقپال

۱۳۹۳ کال

کھ د شعر سلطان علي خان

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم: د شعر سلطان علي خان

ليکواله: پوهنياره آريانا حقپال

خپرندوی: د افغانستان د ملي تحریک فرهنگي خانگه

د خپرندوی شمېره: (۱۷)

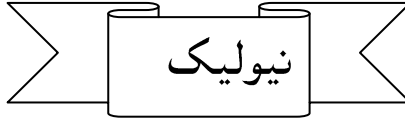
چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

چاپکال: ۱۳۹۳ ل کال

پښتۍ ډيزاين: فياض حميد

کمپوز او ډيزاين: ډيپلوم انجنير احمد طارق حقپال

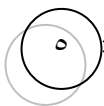

<u>مخ</u>	<u>سرليک</u>
۱	سريزه:
۳	د څپرني چارچلند:
۴	د علي خان د ژوند حالات:
۱۳	زو کره او مړينه:
۲۰	قوم:
۲۶	تاتويي:
۳۱	د علي خان پلار:
۳۳	اولاد:
۳۹	تحصيل:
۴۴	علوم:
۴۴	قران او تفسير:
۴۸	حديث:
۴۹	صرف او نحوه:
۵۲	منطق:
۵۴	فلسفه او هيئت:

- ۵۶ مناظره:
- ۵۸ علي خان شعر روا گني:
- ۶۰ علي خان او ادبي فنون:
- ۶۱ لفظي صنايع:
- ۶۱ سجع:
- ۶۵ تام تجنيس:
- ۸۰ منخوال تجنيس:
- ۸۱ مفروق مرکب تجنيس:
- ۸۱ مکرر تجنيس:
- ۸۵ مضارع تجنيس:
- ۸۵ خطي تجنيس:
- ۸۶ لفظي تجنيس:
- ۸۶ اشتقاق يا اقضاب:
- ۸۷ تصدير:
- ۹۲ بي تکيو صنعت:
- ۹۴ اقتباس:
- ۹۵ ذوالقافيتين:
- ۹۶ مصرح تضمين:

کھ د شعر سلطان علي خان

۹۷	-----	معما:
۹۹	-----	افراد:
۱۰۰	-----	معنوي صنايع:
۱۰۰	-----	طباق يا تضاد:
۱۰۴	-----	مقابله:
۱۰۴	-----	حسن تعليل:
۱۰۶	-----	سياقة الاعداد:
۱۰۶	-----	تنسيق الصفات:
۱۰۹	-----	مراعات النظير:
۱۱۱	-----	تدبيح:
۱۱۱	-----	حسن طلب:
۱۱۲	-----	حسن مطلع:
۱۱۲	-----	حسن مقطع:
۱۱۳	-----	لف و نشر:
۱۱۴	-----	جمع:
۱۱۵	-----	مبالغه:
۱۱۶	-----	الثفات:
۱۱۸	-----	عارفانه تجاهل:
۱۱۹	-----	محتمل الضدين:

کھ د شعر سلطان علي خان

- ۱۱۹ ----- سوال او خواب:
- ۱۲۰ ----- مدعا مثل:
- ۱۲۱ ----- تلمیح:
- ۱۲۵ ----- ارسال المثل:
- ۱۲۶ ----- خلوریخی:
- ۱۲۹ ----- قافیہ:
- ۱۳۴ ----- علي خان او نورې ژبې:
- ۱۳۹ ----- علي خان او مينه:
- ۱۵۱ ----- پایله:
- ۱۵۲ ----- وړاندیز:
- ۱۵۳ ----- مأخذونه:

د تحریک یادښت

فرهنگي څانگه د افغانستان ملي تحریک له اساسي څانگو څخه یوه ده. د دې څانگې دنده داده چې هېوادوالو ته فرهنگي خدمات وړاندې او گټور فرهنگي کارونه ترسره کړي. د تاریخي، ملي، کلتوري ورځو او تاریخي او ملي شخصیتونو نمانځل د دې څانگې نورې دندې دي.

د هېواد د لیکوالو د علمي، دیني، روزنیزو او معلوماتي اثارو چاپ هم د دې څانگې له اساسي دندو څخه گڼل کېږي. له هغې ورځې راهیسې چې تحریک خپل عملي فعالیتونه پیل کړي دي، نو دې څانگې هم ورسره سم خپل فعالیتونه چټک کړي دي. تاریخي ورځې یې نمانځلي، تاریخي واپونو ته یې لوحې جوړې کړي. علمي سیمینارونه او ورکشاپونه یې جوړ کړي دي.

د تحریک دې څانگې د تحریک د عمومي هدفونو په رڼا کې وپتېبله چې په یوځایي ډول (شل عنوانه) کتابونه چاپ کړي. په دې اثارو کې اکثره دیني او علمي اثار شامل دي چې درنو هېوادوالو ته یې وړاندې کوي.

دا اثر (د شعر سلطان، علي خان) چې ستاسو په لاس کې دی، اغلې (پوهنیارې اریانا حقپال) لیکلی او د همدغو شلو عنوانو اثارو له جملې څخه دی. هیله ده درانه لوستونکي ترې ښه گټه پورته کړي. تحریک خپلو هېوادوالو ته ډاډ ورکوي چې په راتلونکي کې به هم خپلو دې ډول هڅو ته دوام ورکړي.

د هېواد د فرهنگ د بډاینې په هیله

په درناوي

د افغانستان ملي تحریک

فرهنگي څانگه

پيليزه:

له دود سره سم د لوړو زده کړو وزارت په چوکاټ کې هر محصل بايد له فراغت سره سم خپل مونوگراف وليکي ماهم د ليسانس دورې د بشپړتيا لپاره د مونوگراف موضوع (د علي خان ژوند او فن) وټاکله، دغه عنوان په هغه وخت کې نوی و او ښکلی برېښېده مگر اوس دغه ډول ترکيب زيات شوی، ددې لپاره چې عنوان مبتدل نه شي نو ما د خپل اثر (د شعر سلطان علي خان، ونوموه، دا چې د علي خان په ديوان کې ډېر علمي جوهر پروت دی نو ځکه مې تر لوستلو وروسته دې ته پام شو چې علي خان دې ولې داسې له نظره پټ وي په تېره بيا په افغانستان کې، که څه هم په کوزه پښتونخوا کې د سترو اديبانو او ليکوالو له نظره نه دی وتی خو چې څومره د هغوی په ژبو گرځي په ليکنو کې يې هسې نه دی ځلېدلی. ددې لپاره چې يو څه مو د هغه حق اداء کړي وي ما هڅه وکړه چې د هغه په ژوند او فن يو څه وليکم ترڅو نور پوهان او اديبان ورته خپل پام وگرځوي، په دې ډگر کې تردې لږياته څېړنه او تحقيق وکړي چې دغه پټ ځلاند ستوری رابښکاره شي او راتلونکی ځوان نسل يې وپېژني. همداراز له شعر او شاعرۍ څخه يې پوره گټه واخلي، علم او شاعري سره ملگري کړي او د پښتو ادب شعر او شاعري د نړۍ د پرمختللو ژبو له شعر او شاعرۍ سره د سيالۍ ډگر ته وړاندې شي څنگه چې په پښتو ادب کې علي خان د ادبي فنونو بادشاه گڼل شوی دی نو غواړم چې په راتلونکي کې که خدای کول د هغه په ادبي فنونو يو مستقل اثر وليکم.

په درناوي

آريانا حقيال

د شعر سلطان علي خان

سرريزه:

د پښتو ادب د شعر او شاعري يو پټ ستوری چې د تاريخ په آسمان کې د وخت د تاراگونو د وريخو تر شا پټ پروت دی هغه علي خان دی.

د علي خان په اړه ادیبانو په خپلو ځينو آثارو کې تر يوې اندازې پورې خپل نظريات وړاندې کړي دي خو داسې يو اثر چې دده د ژوند او فن پر هرې خوا يې رڼا اچولې او په يوه ټولگه کې يې راغونډ کړي وي زما تر سترگو نه شو، نو دا مې اړينه وگڼله چې زه تر خپلې وسې دغه کار ترسره کړم، که څه هم د علي خان د ژوند هراړخ په تيارو کې پروت دی او زه هم په دې ونه توانېدم چې دغه ټول اړخونه په بشپړ ډول روښانه کړم خو هڅه مې وکړه چې دده د شعرونو په رڼا کې يو څه پرې وکښم ترڅو له يوې خوا د علي خان چې يو خوږ ژبې او زړه خوږی شاعر دی، علمي حق ادا شي او له بلې خوا زما د ليسانس دورې پايلیک (مونوگراف) هم تر سره شي او په دې ډول د ادب په پانگه کې يوه بله زياتونه وشي.

(د شعر سلطان علي خان) اثر په ليکلو کې له يوې ستونزې سره مخ وم چې هغه د ماخذونو کموالی و. ما داسې ماخذونه چې د علي خان په اړه پوره پوره معلومات ولري، ترلاسه نه شو کړی.

دا اثر چې (د علي خان ژوند او فن) تر سرليک لاندې و، ما د خپل لارښود استاد پوهندوی ډاکټر محمد امان حقيال په لارښوونه پای ته ورسوه چې زما مادي او معنوي روزونکی دی، زه پوهېږم چې

کھ د شعر سلطان علي خان

دغه ليکنه هرومرو نيمگړتياوې لري ځکه چې له ځينو مقالو او ژباړنو پرته زما لومړنۍ ليکنه ده او بله دا چې د وخت د نشتوالي له امله مې پرې بېره وکړه، نو هيله منه يم چې درانه او گران لوستوال او د ادب مينه وال به د نيمگړتياوو په صورت کې ما وبخښي.

له استاد ډاکټر حقپال څخه يوه نړۍ مننه کوم چې په دې برخه کې يې راسره پوره پوره مرسته وکړه، له خدای جل جلاله څخه ورته له ښې روغتيا سره د اوږد عمر او عزتمن ژوند استدعا کوم.

همدارنگه له استاد پوهنوال محمد اسماعيل يون څخه مننه چې تل د پښتو ژبې او ادب د پرمختگ لپاره نه سترې کېدونکې هلې ځلې کوي او زه يې هم ددې اثر چاپولو ته وهڅولم، لگښت او چاپ چارې يې په غاړه واخيستي.

په همدې ډول د پښتو څانگې له محصل شفيق الله اميرزي څخه چې د ټايپ په برخه کې يې را سره همکاري کړې ده، هم مننه کوم.

په پای کې له خپل ورور ډيپلوم انجنير احمد طارق حقپال څخه هم مننه کوم، حقيقت دا دی چې دده له همکاري پرته دغه اثر په دې ښکلا سره د چاپ ډگر ته نه شو راوتلی.

د خپرني چارچلند:

ددغه اثر په ليكلو كې له كتابتونې مېتود څخه كار اخيستل شوی، دا چې د علي خان د ژوند ژواک په اړه مې ډېر ماخذونه ترلاسه نه شو كړي نو ځكه مې دده له شعرونو څخه زياته گټه واخيسته، په دې هيلې چې گوندې څه نوې خبرې ترې ترلاسه كړم. همداراز له يو شمېر ماخذونو څخه مې د (ځينو علومو يا هم د بديعي صنعتونو او ...) تعريفونو لپاره كار اخيستی.

ارزښت او هدف: ددې اثر په ليكلو كې مې دوه هدفه وو:

۱. د ليسانس دورې بشپړتيا
 ۲. په پښتو ادب كې د علي خان ځلول
- چې په دې توگه په پښتو ژبې كې يو بل اثر هم ورزيات شو.

په درنښت

پوهنياره آريانا حقيال

د علي خان د ژوند حالات

علي خان د پښتو ژبې يو ستر شاعر دی چې د کلاسيکې او معاصرې دورې تر منځ د اتصال کړی هم ده.

له بده مرغه بايد ووايم چې د علي خان د ژوند حالات لکه نورو ډېرو پياوړو پوهانو؛ په تيارو کې پراته دي، تردې حده چې خپل نوم يې لاهم په سمه توگه نه دی څرگند شوی، پوهانو ډول ډول ليکلی دی؛ لکه: محمد علي خان، حسن علي خان، علي احمد خان او علي خان، خو په اغلب گومان اصلي نوم يې علي خان دی دا ځکه چې د هر غزل په مقطع کې يې نوم علي خان راغلی دی؛ لکه په لاندې مقطعو کې:

څو کړې پگړۍ دې پرې ايستي آسمانه

ځکه نه ږدي علي خان په سر دستار کج

۵۶:۲۳

که ترې بوی د وريتو غوښو ځي په ځای ځي

چې تاوونو کړو لږمون د علي خان وريت

۵۱:۲۳

علي خان د زمانې په چال نن پوه شو

هره ورځ مې اوس دريغه که پروڼ وای

۱۵۹:۵

کھ د شعر سلطان علي خان

علي خان ميني لاهو ڪرو ڪه هونبيار و
سيند د عشق همپش د ميني لامبوزن وري
۱۶۱:۵

علي خان غوندي به تل تروته تاون وي
سوداگر چي د ديدن وي لڪه زه
۷۱:۲۳

که ڇه هم عبدالڪافي اديب دده نوم علي احمد خان بنودلی او
په ثبوت کي يي دغه لاندې بيت وړاندې ڪري دی:
زړه به ستا غلبيل ڪبده علي احمده

چي مدام دي تپرو غشيو ته سپر دي
او همداراز تقويم الحق ڪا ڪا خپل هم د علي خان ديوان په
مقدمه کي دا دعوه ڪري چي د علي خان اصلي نوم علي احمد خان
دی، ده هم په ثبوت کي دا بيت راوړی دی:
زړه به ستا غلبيل ڪبده علي احمده

چي مدام دي تپرو غشيو ته سپر دي

خو دغه بيت د علي خان په ديوان کي نه تر سترگو ڪپري ددي
بيت په اڙه ډاڪٽر اقبال نسيم خٽک په خپل اثر (د رنگ او بو قافله)
کي داسي ڪنبلي دي: «حالانڪه دغه شعر ماته چرته هم په نظر رانغي
تردي حده چي د علي خان په هغه ديوان کي هم دا شعر نه شته کوم
چي ميا صاحب په خپله مرتب ڪري دی، د حميد بابا د ڪلام خطي
نسخه کومه چي د کوهاٽ د بناغلي رومان ساغر صاحب په ذريعه
پښتو اڪيڊمي پښور يونيورسٽي ته را رسيدلي ده - په دغه نسخه

کھ د شعر سلطان علي خان

کې پنځوس خوا او شا غزلې د علي خان هم شته او دغه اختلافي شعر
پکې هم شته چې په دې ډول دی:

زړه به ستا سوری سوری کړي علي خانه
چې مدام دې ملاتیر و غشيو ته سپر دی»

۱۱: ۳۲۳-۳۲۴

نو په دې توگه د ډاکټر اقبال نسیم خټک دا دعوه چې (د علي
خان اصلي نوم علي احمد خان دی) بې دلیله گڼي:

دا باید ووايم چې د علي خان په دیوان کې یو داسې بیت هم
شته چې د هغه د نوم معما په کې راغلې ده او هغه بیت په دې ډول
دی:

معمه مے ده اووه سوه د اسم

لاهم کم دی که دوه واره ورله لام لار

۲۳: ۸۵

پورتنی د بې ټکو صنعت غزل بیت داسې تحلیلوو:

۷۰۰ : چې په خپله ذکر دی

۳۰+۳۰ : دوه لاهه

۱ : کم دی

نو $۷۰۰ + ۳۰ + ۳۰ + ۱ = ۷۶۱$

که د علي خان نوم د ابجد په حساب یو یو توری حساب کړو

نو پورته خبره تصدیقېږي هغه په لاندې ډول:

ع = ۷۰

کھ د شعر سلطان علي خان

ل = ۳۰

ی = ۱۰

خ = ۶۰۰

ا = ۱

ن = ۵۰

نو ۷۰ + ۳۰ + ۱۰ + ۶۰۰ + ۱ + ۵۰ = ۷۶۱

په دې توگه د علي خان نوم د ابجد په حساب ۷۶۱ دی بل نوم ترې نه راوځي نو ځکه وايو چې ترڅو کوم بل پوخ دليل نه وي ترلاسه شوی د علي خان اصلي نوم علي خان دی او بس.

همداراز دده د عهد ټاکنه هم ستونزه وره خبره ده ځکه چې په خپلو اشعارو کې يې داسې کومه پېښه نه ده څلولې چې د هغې له مخې يې عهد او زمانه وټاکو، خو بيا هم د پوهانو د هڅې په نتيجه کې تر يوه حده په دې مسئله بحث کولی شو، د بېلگې په توگه دهغه لاندې بيت را اخلو:

سن د هجر غرو سرد کاني ترې کمتر و

ورځه ديار لسم د ذوالحجې وه په تحرير کې

۲۳ : ۸۷

په دې اړه عبدالکافي اديب کښلي دي:

«د پښتو ژبې يو نامتو او ستر ليکونکی او فلسفي خادم محمد اکبر مرحوم د لټون مطابق د علي خان د زېږون کال ۱۱۸۰هـ د ذوالحجه ۱۳ دی لکه څنگه چې دهغه د يوې قطعې ثابته ده.» ۱۱: ۳۳۹ او بيا دا پورتنی بيت راوړي.

کھ د شعر سلطان علي خان

د ايجد په اساس: (غر=۱۲۰۰) او د کانيې سر (ک=۲۰) دی نو چې ۲۰ ترې کم شي ۱۱۸۰ هـ پاتې کېږي ځينو ليکوالو او محقيقينو دغه تاريخ ۱۱۸۰ هـ يوازې د همدغه شعر د ويلو نېټه گڼلې ده، خو ډاکټر اقبال نسيم خټک، لطيف وهمي او ځينو نورو دغه بيت د علي خان د پيدايښت نېټه گڼلې ده او داسې فکر کوي چې گوندې علي خان ته به په څه نه څه ذريعه د هغه د پيدايښت نېټه معلومه وه خو دا کومه يقيني خبره نه ده که دغه تحليل مونږ ومانو نو د علي خان ژوند د ديارلسمې هجري پېړۍ لومړۍ نيمايي پورې رسېږي.

ميا تقويم الحق کا کاخېل په دې اند دی چې د علي خان دغه بيت د همدغه غزل تاريخ څرگندوي چې په دې مهال کې علي خان دېرش کلن و. همدا راز بناغلي قلندر مومند په دې بيت دا راز تحليل کړی دی:

سن د هجر غرو سرد کانيې ترې کمتر و
ورځ دريالسمه ذوالحجه وه په تحرير کې

دی وايي: «(غر=۱۲۰۰ جوړوي او سرد کانيې يعنې (ک=۲۰) چې ترې کمتر دی که يې ور جمع کړو نو ۱۲۲۰ هـ کال به ترې جوړ شي چې دا د صاحبزاده محمدي د مړينې نېټه ده.»

۲۵: و- ز

خوپه دې کې ستونزه دا ده چې له ۱۲۲۰ هـ کال سره ديارلس ذوالحجه نه ثابتېږي، بله دا چې دا غزل له سره تر پايه روماني او غنايي دی او څرنگه چې صاحبزاده محمدي د علي خان استاد و نو

کھ د شعر سلطان علي خان

خامخا به علي خان دده په مړينه يوه دردناکه مرثيه ويلې وه نه دا چې
يوازې يو روماني غزل ووايي، سربېره پردې د علي خان په ديوان کې
خه نورې مرثيې هم شته دي چې د سعادت مند، حبيب الله، فيض الله،
غياث، هوس او داسې نورو په اړه يې ويلې او همداراز يوه بې نومه
مرثيه هم لري.

دغه کسان چې علي خان په يوې مرثيې کې ياد کړي دي،
بنيايي په يوه جنگ کې په يو ځای مړه شوي وي او دا هم ممکنه ده چې
د دوی مرگونه جلا جلا وي خو ده ته به دغه ټول په يو وخت ور په ياد
شوي او مرثيه به يې ويلې وي:

روز شب چې زه ناله کړم له دې بابـه
خدای مې هسې ورځ د بدو کړه بې تابه
سعادت مند حبيب الله د گور بنديان شو
اول شـعـريـي آغاز له انتخابه
رسول خان او فيض الله چې له مالزېه
زه هم هسې زړه بې واکه مخ ترابه
زما زړه لکه کشتی په درياب پروت وو
طوفان راغی دا کشتی يې کړه خرابه
د رسول له غمه زړه زما ذرې شه
خه به وایم د استازي له ځوابه
خدایه زړه زما صابر کړه له دې غمه

کھ د شعر سلطان علي خان

چي د غم ليندى، مي ووخي له جنابه
د خزان په باد مي زړه په زمين پرېوت
الهي كرم! ————— سبب الاسبابه
دا خلور طوطيان وو راغله سبز رنگه
د معبود حكيم پرې وشو له شتابه
زه كه ژاړم اوس كه خاورې په سر لونم
را به نشي هغه تللي مخ سيمابه
رسول گل و د گلابو په بوستان كې
خزان راغي باندي پرېوت له ترابه
د رخسار او د سپين مخ وصف يې خو كړم
روزي نه شو دي زما لكه سرابه
تاو د صبر په خاوند وي علي خانه
ته اوس دست را كړه زمونږه اصحابه
۴۱ - ۴۰:۲۳

په دې مرثيې ډېر بحثونه شوي دي دا چې په پورته مرثيې كې
ياد شوي كسان څوك وو په دې اړه هم ډېرې زياتې څېړنې شوي دا
چې د مقصد اصلي ټكي ترې نه ترلاسه كېږي ځكه يې له تشرېحاتو
څخه ډډه كوو خو تقويم الحق كاكاخېل د علي خان ديوان په حاشيه
كې دومره واضحه كړې چې هوس خان د سوات د خوزي خېلو قبيلې
يو سردار و او په جنگ كې شهيد شوی دی.

کھ د شعر سلطان علي خان

که ددغه جنگ او د هوس خان خوزي خېل د زماني په اړه
معلومات تر لاسه کړو نو د علي خان زمانه به په آسانه وټاکو د هوس
خان خوزي خېل په اړه د علي خان مړتیه داسې ده:

چې مې ستا د مرگه واورېده هوسه
اوبنکو پرېوینځ زما زړه له کل هوسه
توکل یې خزانه دی پرې غني و
نه و بې له بڼه جامو له بڼه فرسه
بې دنیا حاتم طایي د زماني و
خان یې پاک ساته د زرو له دنسه
په خپل قدر له کتابه بهر یاب و
له لمانځه و خبردار هم له اودسه
په یوسف مندن یې غږ و د مېراني
اتمانخېلو تېښته کړه دده له تېسه
په خوزي کې یې مخی نه و د توري
خو چنده یې ترې ډوډی، وه یو په لسه
چې رسد به یې تر غلیمه پوري وشه
نور یې نه وه اندېښنه له پېش و پسه
د هرچا له قیده خلاص وي قلندر
تل قابل طوطي آزاد وي له قفسه
له زرگونو یې نیت تېروه باري څه کړي

کھ د شعر سلطان علي خان

د قضاپه گولۍ ولوېدو له اسه
د زړه سريې د دارو لمبې جليا کړو
لکه شين لوگي چې خپږي له ققنسه
لورا لوريې غږ راځي چې ياران لېږدي
علي خان به څه غفلت کړي له جرسه
۹۳:۲۳

ډاکټر محمد امان حقيال چې د بېدل عصر ټاکنې نو هغه د
(علي خان، حميد مومند او ...) معاصر گڼي. دی وايي: «بېدل هم د
حميد مومند، محمدي صاحبزاده، علي خان، سعيد او ميا اکبر د
عصر شاعر دی.»

او په دليل کې يې هغه شعر وړاندې کوي چې ده پکې خپل
همعصر شاعران پخپله بنودلي دي خو همدغه شعر د علي خان د
معاصرينو لپاره بڼه دليل کېدی شي:

هر چې دي زما د عصر هغه دادي
چې هر يو پکې خوشخويه سخندان دی
صاحبزاده محمدي علي خان گوره
هم سعيد له ميا اکبر سره عيان دی
مقبول شوی په درياب کې دی هر چاته
چې هر يو په خپل قوت کې پهلوان دی
محمدي تر حميد زيات وينم کم نه دی

کھ د شعر سلطان علي خان

هر چي زړونه پرې غوڅېږي علي خان دی

چي ممتاز زما د عصر دي همدا دي

نور بي شماره دي د وارو بڼه بيان دی))

۲۸۲:۱۰

په پای کې باید ووايم چې د علي خان عهد په سمه توگه نه

دی ټاکل شوی، سره له دې چې ډېرې څېړنې هم پرې شوې دي خو بيا هم کومه مثبتېه نتیجه ترې نه ترلاسه کېږي.

زوکړه او مړينه:

د حيرت خبره خو دا ده چې د علي خان د ژوند يو اړخ هم په مستنده توگه نه شو سپړلی دا ځکه چې ده په خپلو شعرونو کې عمداً يا په بې خبرۍ هېڅ داسې اشاره نه ده کړې چې مونږ د هغې له مخې دی مطالعه کړو د ژوند د نورو اړخونو په شان دده د پيداينست او مړينې نېټې هم په تيارو کې پرتې دي، له همدې کبله مونږ د هغه د عمر اندازه هم نشو ټاکلی خو د پوهانو په اند دده له اشعارو څخه داسې ښکاري چې دی به په ځوانۍ کې مړ وي ځکه چې په ديوان کې يې د ځوانۍ غوښتنې او نور بحث و بيان راغلی دی خو د زړښت کومه گيله شکوه په کې نه ليدل کېږي البته د ځوان عمر له ضعيفۍ څخه گيله من ښکاري:

ستا د هجر محنتونه به يـي زور کا

که له دېرشو کم په سن وي لکه زه

۷۱:۲۳

په ځوانۍ کې يې تيت تيت لکه همزه کړم

کھ د شعر سلطان علي خان

بيلتانسه مې گتې کېنودې په وليو

۱۳۵:۲۳

خدايه د حضرت په روى توفيق د نېکۍ را کرې

پوچې اندېښنې مې په ځوانۍ کې زړوي

۱۶۳:۲۳

پورته بيت د کلام د منځپانگې له مخې د آخري دور له شعرونو څخه دى ځکه خو سيد تقويم الحق کا کاخېل په دې اند دى چې علي خان په ځوانۍ کې مړ دى او وايي: «علي خان د زوروالي دردناک ژوند نه دى ليدلى» رښتيا هم دده په ډېرو شعرونو کې همداسې ښکاري چې دى به ځوان مړ وي خو دغه بيت چې عبدالکافي اديب يې د علي خان د ژوند سند نيسي:

سن د هجر غرو سر د کاني ترې کمتر و

ورځ وه ديارلسمه د ذوالحجې په تحرير کې

اقبال نسيم خټک د دې بيت په اړه لاندې نظر وړاندې کوي:

«د علي خان د پيداوښت دغه شان جرأت مندانه تاويل ددې خبرې غمازي کوي چې گویا علي خان ته په څه نه څه ذريعه د خپل پيداوښت نېټه معلومه وه خو دا څه يقيني سند نه دى او که مونږ دغه تاويل ومانو نو بيا د علي خان د آخري ژوند زمانه د ديارلسمې صدۍ هجري لومړۍ نيمې ته را اوږدېدى شي.»

۳۴۰:۱۱

دده د ټول ديوان تر لوستلو وروسته دا څرگندېږي چې علي

خان به لږ څه د ځوانۍ دوران تېر کړى وي او غالباً د زړښت يو پور ته

کھ د شعر سلطان علي خان

به تريوه حده رسېدلی وي، ددې خبرې د تاييد لپاره زه د علي خان له ديوان څخه دغه ويرنه وړاندې كوم:

آه سپرلی مې د خزان په ناتار تېر شه
مالاگل بوی کړی نه و بهار تېر شه
لامخ پتې غوتې نه وې تازه شوې
چې بيا دور نيمه خوا د گلزار تېر شه
اوس که ځان وهم که خاورې په سر نولم
په هېڅ رنگ په بېرته نه راځي وار تېر شه
لامې غټې ورته په ځير کتلي نه و
لکه برق رخشنده په تلوار تېر شه
مونږ لا اوس بوس و کنار ووندا وشوه
چې را پاڅه وخت د بوس او کنار تېر شه
چې رخسار يې د کفن په شويو ونغښت
رود د اوبنکو د مهجور په رخسار تېر شه
لکه ډېر پرې پيکر هم پرې روی وو
همدغه رنگه تېز رو په پرې وار تېر شه
ما يې نيوی نه شو فتراک چست و چالاک تلو
د لرگو په مرکب سور شهسوار تېر شه
ستا د مرگ په ناره زړه زما پاره شه
خود به چاود چې پرې د هجر منشار تېر شه

کھ د شعر سلطان علي خان

رب مې ورځ د طرب تېره کړه عقرب يم
د غم شپه راباندې راغله نهار تېر شه
دا هم شکر چې سړې پرې بد نام نه شو
خو بنده په واک د خپل کردگار تېر شه
جبر نه دی په دا قـبر بويه صبر
خو نمسی و د نیکونو په لار تېر شه
د بلبل اسره خوره شوله د ناستې
چې د باغ په څنگ راته په چغار تېر شه
اوس به څه پورې شماره يا مرثيه بنکوم
چې يې عمر د شمارې و په شمار تېر شه
يوه ورځ به دې غـر و شي علي خانه
چې فلانی هم لکه گـرد و غبار تېر شه

۹۵:۲۳

په پورته مرثيې کې د علي خان رومانيت او د هغه د ځوانۍ
ویرنه له ورايه ښکاري، که مونږ د دې ویرنې لومړي بيت ته ځير شو
نو داسې ښکاري چې د علي خان د ځوانۍ سپرلی د زړښت خزان له
منځه وړی وي او دغه خزان غمجن کړی او ښايي ډېرو غمونو ژر بوډا
کړي وي خو علي خان د خپلې ځوانۍ ارمان کوي:
اوس که ځان وهم که خاورې په سر نو لم
په هېڅ رنگ په بېرته نه راځي وار تېر شه
لامې غټه ورته په ځير کتلي نه وو

کھ د شعر سلطان علي خان

لکه برق رخسارنده په تلوار تېر شه

پورته بيتونه دا څرگندوي چې علي خان د ځوانۍ په تېرېدو
ډېر افسوس کوي سربېره په پورته دوو بيتونو ددې مرثيې ټوله
لومړۍ برخه همدا مطلب په گوتو کوي.

علي خان ډېر علم لري او په کلام کې يې ډول ډول علمونه
څرگندېږي؛ لکه: بديع، بيان، فقه، تفسير، حديث، صرف و نحو،
منطق، مناظره، همداراز په هر بيت کې يې يو ځانگړی معنويت او
هنريت، بڼه نصيحتونه او داسې نورې چارې ټولې دومره اسانې نه
دي چې سپړی دې په دومره کم عمر کې تر لاسه کړي او بېرته دې نورو
ته په دومره قوت سره د شعر په ژبه وړاندې کړي، ځکه خوزه وایم چې
علي خان به د ډېرې ځوانۍ په عمر نه وي مړ شوی.

د علي خان نور علميت به وروسته راوسپړو، دلته يې د
بېلگې په توگه يو څو نصيحتونه راوړم:

چې آسمان په کې خلل او تزوير گډه که
نو سندر و ته ټول شوي په وير گډه که
هسې کاني له تقديره پرې را خلاص شي
چې شکست يې په پچه د تدبير گډه که
که دې دوه ورځې په مراد شي غره مه شه
عاقبت به دې غوبل په ضمير گډه که
په هر کار چې د څښتن اراده نه وي

يو مانع په کې قلیل او کثیر گډ که
هسې چارې د نادان له لاسه وشي
چې هوښيار به په فکرت په تصوير گډ که
چې الله يې زيانوي سبب يې جوړ شي
د دانا سرې په عقل تغيير گډ که
د کامل عقل لانبو به دې شي هېره
زمانه که دې د غم په غدیر گډ که
کله هسې چاره پېښه کړي د مکر
چې سلطان په خوشامند د وزير گډ که
بادشاهان له تخته پرېباسي په محکه
بيايې کور په کور په شان د فقير گډ که
چې کاسه يې شي نسکوره بخت يې تور شي
د کارغانو په قطار کې قجیر گډ که
څوک په دواړه کونه وي څوک ميانه وي
د چا سر له سره غم په خمير گډ که
د چا قلپې ناکره روپۍ چلېږي
د چا زړو ته د مسو تاثير گډ که
که يې څوک کره کوي لامته کېږي
بده برخه چې يې غش په اکسیر گډ که
کله غوږ نيسي خوبان و علي خان ته

کھ د شعر سلطان علي خان

که همه دُر و مرجان په تقدیر گد که

۱۱۳:۲۳

په پورته غزل کې علي خان هر څه په تقدیر پورې تړلي او وايي
چې انسان بايد له غرور او نادانۍ څخه ځان وساتي.

نا اشنا بڼه دی اشنا تگل کوي

ياران ماران شو اکثر چيچل کوي

ازموده يار کړه له غيرو ډار کړه

واړه غولول کوي کار چلول کوي

۱۷۸:۲۳

په پورته رباعي کې علي خان له اشنا او نا اشنا څخه سر
ټکوي، وايي چې له اشنا څخه پردی بڼه دی بيا وايي له پردیو وېره په
کار ده خو اشنا بايد وازمېيل شي او بيا ورسره دوستي وشي. لنډه دا
چې د علي خان په نظر د اشنا په انتخاب کې بايد دقت وشي.

زمانه د بې شرمۍ شوه علي خانه

بختور هغه گڼه چې ترې کنار شه

۹۸:۲۳

پورته بيت چې د يوه غزل مقطع ده دا رابڼيې چې علي خان له
زمانې زړه تورن شوی او د خلکو ناکردې يې دې ته مجبوروي چې له
دوی څخه ځان لرې کړي ځکه خو نورو ته هم همدا نصيحت کوي.
البته ټول غزل همدا سې مطالب افاده کوي.

قوم:

کله چې د يو انسان نوم ثابت معلوم نه وي د هغه به قوم
څرنگه معلوم کړو، خو دا چې ځينو پوهانو خپل نظريات وړاندې
کړي دلته يې لنډيز را اخلو، علي خان د مختلفو دلايلو پر اساس د
ځينو پوهانو په نظر محمدزی، مهمزی او مامونزی او د ځينو نورو
په نظر خټک، اخوتزاده، درانی، منگل، افریدی او مروت گڼلی
شوی دی، اثر افغاني يې موسی خېل محمدزی گڼي، علامه
عبدالحی حبيبي، پوهاند صديق الله رښتین او د دوی په تاييد اجمل
خټک يې خټک بولي.

دا چې علامه حبيبي يې خټک بولي غالباً داسې فکر کوي
چې علي خان اصلاً محمد علي خان بن افضل خان خټک دی چې د
اشرف خان هجري لمسی د خوشحال خان خټک کړوسی او د کاظم
خان شیدا ورور دی په دې اړه سيد تقويم الحق کاکا خېل داسې
وايي: «دا محمد علي د خپل پلار کشر او محبوب زوی و سنه ۱۱۳۳
ه کې يې پلار خپل نایب الحکومت کړو - دده مشر ورور سعد الله
خان په دی مرور لارو او د کاکا صاحب رحمت الله عليه د زوی سيد
غياث الدين (کاجی) بابا رحمته الله عليه په مدد يې تيری کې خپل
رياست قايم کړو.

سنه ۱۱۵۳ ه کې محمد علي خان د پلار وفات نه پس د
اکوړي حاکم شه او په تيری يې حمله وکړه، شکست يې اوخوړو او
اکوړی يې هم دلاسه لارو، دې نه پس تاريخ د هغه متعلق چوپ دی په

کھ د شعر سلطان علي خان

سنه ۱۱۶۰ هـ کې د دغه محمد علي خان زوی لښکر خان په سعد الله حمله کې ده هغه يې مړ کړی دی بيا يې د هغه د زوی دلایسه شکست خوړلی دی- دکن کې نوکر شوی دی او اخر په دې قصاص کې قتل شوی دی، لیکن په دې ټوله سلسله کې تاریخونه بیا د محمد علي خان نوم نه اخلي - معلومېږي داسې چې په دې وخت کې هغه په دنیا کې یا کم از کم په دې صوبه کې موجود نه و. د سنه ۱۱۵۳ هـ نه پس د محمد علي خان ټول ژوند په جنگ یا په ارمان کې تېر شوی دی، لیکن د علي خان په دیوان کې ددې هېڅ تذکره نه شته بلکې هغه د تېرو تورو پر ځای د اشنا دیدن پسې ذکر کوي او خپل کور کلی، وطن، حکومت او د خپلو خپلوانو ظلم و ستم ته هېڅ اشاره نه کوي.

په یوه بله خبره هم غور کول غواړي - د محمد علي خان زوی په سنه ۱۱۶۰ هـ کې ددې قابل و چې د هغه د شکست بدل د خپل تره نه واخلي - لیکن د علي خان تصریح تاسو اولیده چې د هغه نه زوی شته نه لور.

۲۳ : ۲۱

بناغلی تقویم الحق د خپلی هری خبرې د لارو بنانولو لپاره د دیوان په حاشیه کې د علي خان شعر د ثبوت په ډول وړاندې کوي؛ لکه د تېرو تورو پر ځای توري زلفې داسې یادوي :

تور طالع زما د ترکو توري زلفي
مسافر به مې آخر د هندوستان کا

۲۳ : ۱۱۰

او د پنا هگاه پر ځای د یار دیدن داسې ځلوي :

یو وصل د یار که مې موندی په زر سفره

اور به مي هزار خله په کور ولگاوه

۱۴۴:۲۳

او دا چې ده اولاد نه درلود دغه بيت يې وړاندې کوي:

خپله لور څه چې لازويه مي هم نه شته

خولیده اوربېد شي غم محکم د لونیو

۱۳۸:۲۳

په دې توگه پروفیسر تقویم الحق کاکا خېل دا خبره ردوي چې علي خان دې محمد علي خان د افضل خان زوی او اشرف خان هجري لمسی او په قام خټک وي.

همداراز فاضل استاد پوهاند رشتين هم ورته خټک وايي، دی په دې اند دی چې علي خان اصلاً حسن علي خان دی چې د خپل ورور سعد الله خان له وجې جلا وطن کړی شوی او بیا ده په اشغری کې استوگنه اختیار کړې ده، په دې برخه کې دغه بيت د نورو بيتونو ترڅنګ د دليل په توگه وړاندې کوي:

زه يو لوغړن يم خوارخسته جلا وطن يم

هسي ارزومن يم سرگنم سپک ترگياهه

۱۴۵:۲۳

د دوی په خيال علي خان اصلاً د سراي اکوړه دی او د يو مسافر په توگه اشغری (هشتنغر) کې يې ژوند تېر کړی دی. خو پوهاند رشتين په خپل اثر «د پښتو ادب تاريخ» کې بيا يو بل نظر وړاندې کوي او وايي: «علي خان خوشنوا بلبل او يو نامتو اديب دی، د افضل خان زوی او د خوشحال خان کړوسی کېږي. علي خان په پښتو کې يو ورپوکی قېمتي او خوندور ديوان لري. مضامين

ګډ شعر سلطان علي خان

يې اکثر عشقي او تصوفي دي ځينې اخلاقي او اجتماعي اشعار هم پکې پيدا کېږي. علي خان يو عالم سپری و دده په ديوان کې ډېر علمي اصطلاحات شته، دی په خپل ټبر کې د شهرت خاوند دی او ډېر وروستني شاعران يې د اشعارو ستاينه کوي.»

او بيا د شمس الدين کاکړ نظر د علي خان په اړه داسې وړاندې کوي:

«د علي خان په رنگين شعر که خبر شي

هر غزل يې دی تنها ديوان د شعر»

۸۰:۱۸

همدا ډول د تيری اکمل اسد آبادي هم دا ادعا لري چې علي خان خټک دی هغه وايي د علي خان له نوم سره خټک توری دومره ګډ شوی چې که څوک يې د جلا کولو کوښښ وکړي او ترې يې اوشوکوي نو د علي خان نوم به نيمګړی پاتې شي.

څرنگه چې زياتره پوهان علي خان خټک ګڼي همداراز يو ډېر شمېر ددې خبرې مخالفت کوي چې تر ټولو لوی مخالف يې عبدالحليم اثر افغانی دی، دی د نورو خبرو په ترڅ کې داسې وايي: «... حالانکه علي خان نه خټک دی او نه محمدزی بلکې درانی دی.»

۱۴۷:۳۱

قاضي صاحب (اثر افغاني) وروسته له نورو تحقيقاتو خپل لومړنی نظر پرېږدي او وايي: «زه اثر افغان وایم چې د علي نوم احمد خان د پلار نوم يې عبدالکريم خان د نيکه نوم يې عبدالرحمن په قام موسی خېل محمدزی دی، د چارسدې کلي په څلورو کندو مشتمل دی، ديوي کندي نوم، کندي موسی خېل دی، داکورنی په چارسده

کھ د شعر سلطان علي خان

کلی کي په موسی خپل کندی کي اوسېدله - روستو چې د علي خان نیکه عبدالرحمن خان د عرفان او طریقت لوړه مرتبه حاصله کړله نود خپل قوم او قبیلې روحاني پېشوا ووتو.))
۴۲:۳۲

همداراز بناغلی کامل هم دا خبره ردوي چې علي خان خټک دی؛ وایي: «هرکله چې موږ سره د علي خان (خټک) منگل اتمانخپل یا له کومې بلې قبیلې کېدو د لیکلي سند یا مسلسل روایت په بنا څه ثبوت نه شته نو باید چې ترڅو مو نور شهادت نه وي موندلی نوکه قبيله يې ارومرو فرض کوو مهمنزی يې گڼو ځکه چې د هشتنغر اکثر خلق مهمنزي دي.»

۱۲:۲۸

ددې خبرې رد پوهاند رشتين په اووه ورځنۍ رهبر مردان ۱۵/۸ / اپرېل سنه ۱۹۵۷ او اووه ورځنۍ رهبر پېښور ۳۱/۱۵/۶ اکتوبر سنه ۱۹۵۷ کې په مسلسل ډول کړی دی؛ وایي: «که د کامل صاحب په خیال د یو شاعر لپاره د خپل ځان او قوم بنودنه لازمي وي نو خو باید چې علي خان خپل کلی، ځای او قوم په واضح ډول بنودلی وي چې هډو دا لانجه غوڅه وی. د علي خان په دیوان کې چې څه رنگ د سرای او خټکو ذکر نه شته داسې په کې د اتمانزو او مامنزو ذکر هم نه شته نو بیا په څه دلیل کامل صاحب دی له پخواني روایت څخه را اوباسي او بې سنده يې په بل ځای او خپل پورې تړي.»
۱۲:۳۰

په دې توگه پوهاند رشتين غواړي چې علي خان دې خټک

وي.

کھ د شعر سلطان علي خان

مرزاخان قندهاری چې د علي خان زمانې ته نږدې دی، هغه
يې اخونزاده گڼلی؛ لکه چې وايي:

علي خان اخونزاده هم ښه شاعر دی
ښه آبدار دريې به ژبي تويول

قنبر علي د علي خان په غزل تضمين کړی او دی يې ممنزی
گڼلی دی:

دا خواب قنبر د علي خان ممنزي کا

ښه چې دا نيولې هندپه سرد کبرژن شوه

خو دا چې قنبر علي علي خان ممنزی گڼلی دی کوم ثبوت نه
لري. بايد ووايو چې د علي خان په ديوان کې د قنبر علي ذکر نه دی
راغلی او نه مونږ د علي خان او قنبر علي تعلق څرگندولی شو.

سرمحقق زلمی هېوادملي يې مامنزی گڼي، دی وايي: «علي
خان مامنزی د پښتو يو رنگين بيان شاعر تېر شوی دی؛ علي خان د
ديوان خاوند او د هندي سبک په پيرو شاعرانو کې ولاړ سړی دی. ده
د هشنغر په سيمو کې ژوند کړی دی؛ دده مزار د هشنغر د چارسدې
د پرانگو په هديره کې پيدا شوی دی. پردې مزار چې کومه لوحه پيدا
شوې ده، د هغې لوحې له مخې علي خان په ۱۱۵۰ هـ ق کال کې
زوکړی او په ۱۱۹۵ هـ ق کال مړ دی. دده ديوان درې ځله په پېښور او
لاهور کې چاپ شوی دی. دا يې هم د يوې ښکلې غزلې څو بيته:

ای د زړه سلطانه ته د زړه سلطان د چاي يې

ستا رنځوران ډېر دي ياره ته درمان د چاي يې

کھ د شعر سلطان علي خان

اورد انتگو دې څوک پاخه کره څوک دې وسوه

ای په مخ آتسه سود د چا نقصان د چایې))

۲۱۹-۲۱۸:۲۹

سرمحقق هېوادممل په خپل اثر د (د پښتو ادبیاتو تاریخ) کې د علي خان په اړه همدومره بحث کړی چې مونږ کټ مټ را واخیست دا چې په کوم دلیل یې مامنزی گڼلی ذکر یې دلته نه دی شوی. همداراز د زوکړې او مړینې کلونو په اړه یې هم نور څه معلومات نه دي وړاندې کړي.

په هر صورت سره له دې چې ډېرو پوهانو په دې اړه څېړنې کړې دي خو نه دي توانېدلي چې ټول په اتفاق علي خان د یوه ځانگړي قوم وگڼي بلکې هر چا بېل بېل قوم ته منسوب کړی دی او دغه مسئله گونگه پاتې ده.

ټاټوبی:

د علي خان د ژوند بله معما د هغه ټاټوبی دی، هغه د کوم ځای و؟ په کوم ځای کې زېږېدلې؟ دغه پوښتنې هم دومره په آسانه توگه نه شي ځوابېدلې، ځکه چې نه تاریخ د علي خان په اړه څه ویلي او نه ده په خپله دا لارمه گڼلې چې د خپل ځان په اړه څه ووايي او خپل ټاټوبی څرگند کړي.

څېړونکو دده د دیوان له گړدود څخه دا ثابته کړې چې علي خان د هشتنغر اوسېدونکی دی ځکه چې لهجه یې خالصه هشتنغری ده او بله دا چې ده په خپلو اشعارو کې هشتنغر او جیندی

کھ د شعر سلطان علي خان

زيات ياد کړي دي او ورسره يې زياته مينه بنودلې ده له دې څخه داسې بنکاري چې گوندې دی به د هشتنغر اوسېدونکی وي او هغه به يې اصلي ټاټوبی وي يا دا چې هلته به لوی شوی وي.

چې يار نه وينم دلې په هشتنغر کې
پتوم به له وطنه پسې سر مځ

نه پوهېږم زه د چا زړه څه له غولاه شم

څښلې مې ساده صافې اوبه دي د جيندي

۱۵۵:۲۳

يا:

نه پوهېږم زه د چا په زړه ځکه غولاه شم

څښلې مې صفا ساده اوبه دي د جندي

۱۳:۲۳

پروت وم په درياب د تحير کې چپو وړی

نه پوهېدم هېڅ چې اباسين وړم که جيندي

۱۵۷:۲۳

کېدای شي هشتنغر - جيندی دده اصلي ټاټوبی وي او دا هم کېدای شي چې اصلي ټاټوبی يې کوم بل ځای وي او دلته په هشتنغر کې لوی شوی وي ددې معما د حل لپاره نورې لارې نه شته مگر دا چې دده د ديوان لهجه ووينو، بناغلی عقاب خټک يې لهجه د خټکو بولي او ډېر مثالونه يې له ديوان څخه راباسی چې اوس هم په خټکو کې معمول دي؛ لکه: لوستونيه (لوستونکيه)، لېږدېدل (کپه کول)، پور (قرض)، دوک (تکليف)، ډېلې (ډبې)، روزی نه شوې (نصيب نه

ګډ شعر سلطان علي خان

شوي، پڙان (ميلوګان) لونم (نولم)، سنګده (ساه رغرېدل) او داسې نور، خو قاضي عبدالحليم اثيري اصلي مامونزي واله گڼي. امکان لري د لهجې له مخې د علي خان قوم او ټاټوبې څرګند شي خو دا هم له امکانه لرې نه ده چې د يو چا د زېږېدو ځای يو او د اوسېدو ځای يې بل وي، په يو ځای کې اوسېږي خو هغه يې اصلي وطن نه وي، يو ګرډود (لهجه) کوي خو هغه يې اصلي ګرډود نه وي. داسې ډېر پېښ شوي دي مثلاً ددغو دوولسيزو جګړو په ترڅ کې افغانان خواره واره شول ځينې يوې خوا او ځينې بلې خوا ته مهاجر شول. ډېر افغان ماشومان په نورو هېوادو کې لوی شول يا لږ تر لږه بل ولايت ته وکوچېدل او په دې توګه د زياترو افغانانو ګرډود حتی ژبه بدله شوه، نو کېدای شي علي خان هم همداراز وي خو دا هم کېدای شي چې همدغه (هشتنغر - جيندي) يې اصلي ټاټوبی وي. په هر صورت اوس همدومره پوهېږو چې علي خان په خپلو شعرونو کې هشتنغر او جيندي ياد کړي دي.

اَشْتَنْغَر شُو کَانَ دَز لَفُو د دَلْبَرُو

حُكَّه نَشْتَه پَه دَامَلِک د کَانَ د مَشْکُو

۱۳۵:۲۳

پروفيسر تقويم الحق کاکاخېل داسې نظر لري چې علي خان پس له ډېره صبره له وطن نه د خپل محبوب د لېدو لپاره پېښور ته تللی خو څرنګه چې هغې پرې پروا نه ده ساتلی بېرته خپل وطن ته راغلی دی؛ ددې موضوع په اړه لاندې غزل وړاندې کوي:

کھ د شعر سلطان علي خان

زه که پوهېدی چې دې په مانه شته و تنه
نه به وم په تا پسې وتلی له وطنه
زړه وړه خو آسان دي دلبري مشکل هنر دی
گرانه ده بي حده د آشنا د زړه ساتنه
دېره آشنایي څه بیا زر هېره آشنایي څه
بڼه ده اشنایي خو بارې غواړي پت پالنه
دېر تګان که اورم یا یې ویښم لکه ته یې
نه کاندې دا هسې څوک له نېکو جارېستنه
پروت په درکې ستایم که رتې مې هم دې ستایم
شاه له بایده نه دي درعیت عالم وهنه
یا زه په سودا د مینې نه پوهېدم زیان شوم
یا خوپه دنیا کې آشنایي نه ده سودم نه
ما درپسې وچ په وچه نو د صـورت وچ کړ
تا راته یوه خبره ونه کړه نوجنه
ستا د درملنگ شوم چې دې بدې شومه څنگ شوم
خوبښ مې دې بېلتون له نا چاری، کړو کبرژنه
دا گومان خومه کړه چې به ژر تر ژره روغ شم
ستا د غم شتی، څه هسې نه ده برسېرنه
خوبښ یم که ځگر زما د یار بڼو سـوری کړو
بڼه وشوه دا کور و خالي پاتې له روزنه

د شعر سلطان علي خان

شپول د رقيبانو دی چا پسر تر گلغذارو
هر يو ځای په ځای را پورې نښلي لکه غنه
مرم په رنځ د هجرتا خبر زما وانه خست
عذر له راهه شي چې را نه غلې په پوښتنه
لاس د کرم ورکړې حقيقي محبوبه وار دی
دوب شه علي خان د مجازي عشق په بوختنه
۱۳۲:۲۳

په دې غزل کې د هشتنغر يا د پېښور خاص ذکر نه دی
راغلی خو دا خبره سمه ده چې دی د خپلې معشوقې په خاطر له خپل
وطن څخه بهر تللی دی. دا چې چېرته تللی په دې غزل کې دا ذکر نه
شته.

په (پښتو شاعري) اثر کې هم داسې راغلي چې د علي خان
کورنۍ له افغانستان نه پېښور ته راغلي وه، دلته له دغه اثر څخه
همدغه موضوع کټ مټ را اخلو: «علي خان که څنگ هونې پر جمهور
کا اتفاق هې تا هم جديد محقيقن کا خيال هې که - علي خان منگل
قبيلې کا فرد تھا، اس کے والدین افغانستان سے وادی پشاور میں اتر
آئے تھے. بعض کی نزدیک علی خان کا گهرانه قندهار سے احمد شاه
درانی کے ساتھ وادی پشاور میں آیا اور هشت نگر کا حاکم اعلیٰ
بنادیا گیا»

۲۱۸:۴

دوی وایي چې د علي خان والدین له افغانستان نه پېښور ته
ورغلل، د ځینو په نظر د علي خان کورنۍ له قندهاره احمدشاه

کھ د شعر سلطان علي خان

دراني سره يو ځای وادي پشاور ته راغلل او هشت نگر (هشتنغر) کې مېشت شول، چېرته چې د علي خان پلار يې د هشت نگر حاکم کړ.

د علي خان پلار:

دا چې علي خان د چا زوی دی، پلار يې څه کار کوه دا يو بل لاجوابه سوال دی چې تحقيق او څېړنې ته اړتيا لري. علامه عبدالحی حبيبي ليکلي دي: «علي خان د خوشحال خان د کورنۍ يو مشهور اديب چې د کال ۱۱۵۰ هـ پورې ژوندی و، دی د افضل خان خټک زوی او د اشرف خان هجري لمسی او د کاظم خان شيدا ورور و.»

۲۵۷:۷

پوهاند صديق الله رشتين هم په دې اند دی چې علي خان د افضل خان خټک زوی دی، دی وايي: «علي خان د خټکو د بني يو خوشنوا بلبل او يونامتو اديب دی، د افضل خان زوی او د خوشحال خان کړوسی کېږي.»

۸۰:۱۸

قاضي عبدالحليم اثر افغاني داسې نظر وړاندې کوي: «اوزه اثر افغاني وایم چې د علي خان د پلار نوم عبدالکریم خان د نيکه نوم عبدالرحمن خان په قام موسی خېل محمذی دی.»

۴۲:۳۲

نوپه دې ډول د علي خان د پلار نوم ځکه څرگند نه شو چې لومړی نظر د علامه حبيبي و او د پروفیسر سيد تقويم الحق کاکا خېل له خوا په مستندو دلايلو رد شوی چې ما د علي خان د قوم تر

ګډ د شعر سلطان علي خان

عنوان لاندې کټ مټ را اخیستی دی.
او د بناغلي اثر افغاني نظر دلیل ته اړتیا لري ځکه خو وایو
چې د علي خان د پلار نوم معلوم نه دی.
بناغلی د تیري اکمل اسد آبادي وايي: «د علي خان درې
تصنیفات قلمي صورت کې زما نظر لاندې راغلي دي، هغو درېواړو
کې علي خان خټک لیکلی شوی دی او د هغه د پلار نوم پکې صفا
لیکلی دی او چې کومه قلمي نسخه د مضمون لیکلو په وخت زما
مخکې ده هغه کې هم خټک لیکلی شوی دی.»

۳۲۸:۱۱

ما دغه (اووه ورځنۍ دوران پېښور) ترلاسه نه کړه خو داسې
بنکاري چې اسد آبادي به هم د علامه عبدالحی حبيبي او پوهاند
صديق الله رښتین ملگری او هم نظر وي.

په دې لړ کې بناغلي عبدالکافي اديب داسې لیکلي دي: «د
علي خان اصلي شخصیت رابرسېره کولو په لړ کې اول دا سوال پورته
کېږي چې د علي خان خاندان د کوم ځای اوسېدونکی و؟ دا د پښتو
ادب بد قسمتي ده چې د علي خان غوندې ستر شاعر د پلار نوم چا
تراوسه پورې لیکلی نه دی او نه یې خاندان چا معلوم کړی...»

۱۱۱:۳۳

که هر څومره محققینو څېړنې کړې دي خو بیا هم دا ترې
ثابته نه شوه چې علي خان څوک و، کله وفات شوی دی، اولاد لري او
که نه؟

مونږ اوس له دې ټولو تېرېږو او صرف وایو چې علي خان د
پښتو ژبې یو نامتو عالم اديب او روحاني، تصوفي شاعر دی چې

کھ د شعر سلطان علي خان

ژوند يې له ډېرو کړاوونو ډک بڼکاري دا چې د مينې په برخه کې تر هر څه زيات کړېدلې دی نو وايو چې علي خان که هر څوک دی خود پښتو ادب د کلاسيکې دورې تر ټولو وروستنی په مينه کې دردېدلی، کړېدلی او وريت شوی شاعر دی. چې هر څه يې په چوپه خوله زغملي دي.

اولاد:

دا چې علي خان اولاد لري او که نه، په دې اړه دوه ډوله نظريات موجود دي:

لومړی نظريه: علي خان صرف يو زوی درلود هغه هم په کوچنيوالي کې مړ شوی دی. دغه خبره له لاندې شعر څخه بڼه معلومېږي:

زړه مې په پلکونو د هجران شو آموخته
لالکه سندان شو په تاوونو کې پخته
ونه د صورت مې ځکه وخته له برمه
اړپه کې يو نیله وه هغه هم اوخته
هجر د غياث چې زما ترې الغياث دی
پروت مې په زړه پاس دی چې پرې سوزم پنج وخته
دا مې د خوږ زړه قوله وبنکې شي پرې پوهېږم
يا يې سره ټوپی ده چې ترې خېژي په تخته
خود له عشقه سوی وم هلک زويه ايرې کړم

کھ د شعر سلطان علي خان

اور له لږ بڅري نه زر لگي په سوخته
زه يې هجرو سوم د پتنگ په دود خوله پته
نور عالم دې کوکې پرې وهي لکه فاخته
خدای که زما سوی رضا که چې مې دوستان دي
مه شه د یوه زویه د مرگ په غم اخته
صبر زغم چې نه کا بې چاره مهجور به شه کا
خوار ته بې له هجره وارې لارې دي دوخته
ما که شوک لېدلی چې په تېنسته له غم خلاص شه
زه به نرغونی له بېلتانه وم گرېخته
ډېره موده پروت و زړه د زلفو کشاکش کې
مزی د امېد يې عاقبت شو گسېخته
غم چې شو همدم د علي خان کم به يې نه کا
شعر که پښتو کا که فارسي گوهر رېخته
۴۹:۲۳

له پورته غزل څخه دا جوتېرې چې د علي خان دغه یوزوی و،
هغه هم مړ شوی و دده د زوی نوم غياث و چې علي خان يې په مړېنه
ډېر ويرجن شوی دی، په ځانگړې توگه کله چې د هغه له سره سره
توپۍ پر تخته لرې کوي، علي خان داسې انگېرې؛ لکه چې دا سره
توپۍ د غياث له سره نه بلکې د علي خان د زړه سر لرې کوي او
غوڅوي يې.

کھ د شعر سلطان علي خان

خو قاضي عبدالحليم اثر افغاني داسې انگېري چې دغه
غياث د علي خان زوی نه دی بلکې دی د غياث الدين د سعادت مند
خان او فيض الله خان په نمسو کې راځي او لکه څنگه چې د دوی
نيکونه شهيدان شوي دي دغه شان غياث هم د نېکونو په لاره تېر
شو.

۲۳۶:۳۴

او په دې ډول اثر افغاني ددې خبرې په ثبوت کې لاتدې شعر
وړاندې کوي:

دا هم شکر چې سړی پرې بدنام نه دی
خو بنده په واک د خپل کردگار تېر شو
جبر نه دی په دا قبر بويه صبر
خو لمسی و د نېکونو په لار تېر شو
د بلبل اسره خوره شوله د ناستې
چې د باغ په څنگ راته په چغار تېر شو
اوس به څه پورې شماره يا مرثيه بنکوم
چې يې عمر د شمارې و په شمار تېر شو
يوه ورځ به دې غږ وشي علي خانه
چې فلانی هم لکه گرد و غبار تېر شو

۷۸:۲۳

ډاکټر اقبال نسيم خټک وايي چې دغه يقيناً يوه مرثيه ده خو
د چا نوم په کې نه دی ذکر شوی دا چې علي خان به دا مرثيه غياث ته

کھ د شعر سلطان علي خان

ويلې وي يا کوم بل چا ته دا يو قياس دی نو قياس د سند درجه نه لري په دې توگه مونږ پورته مرثيه غياث الدين ابن سيف الدين لپاره نه شو دليل کولی.

دويمه نظريه: که څه هم د علي خان په يوې مرثيې کې د غياث په نوم د هغه زوی گڼلی شوی چې علي خان يې په مړينه سخت وير کوي خو بيا په يوه بل غزل کې دا اعتراف کوي چې بالکل اولاد نه لري:

خپله لور څه چې لازويه مې هم نشته
خو لیده اورېد شي غم محکم د لونهو
۱۳۸:۲۳

له پورته بيت څخه داسې ښکاري چې علي خان هېڅ اولاد نه درلود يا دا چې ددې غزل تر ويلو پورې يې اولاد نه درلود دا هم ويلی شو چې ددغه غزل تر ليکلو به د مخه غياث مړ شوی وي، ځکه خو يې ويلې چې نه زوی لرم او نه لور.

په هر حال که علي خان اولاد درلوده نو هماغه غياث به و چې کوچنی مړ شوی دی او بس، کېدای شي د اولاد ښه او بد يې نه وي ليدلی.

علي خان هم يو عجيب کلک غيرتي پښتون و سره له دې چې ده هېڅ اولاد نه درلود خو بيا يې هم له خدای څخه غوښتنه کړې چې لور ورته ورنه کړي.

کھ د شعر سلطان علي خان

خپله لور څه چې لازويه مې هم نه شته
خولیده اورېد شي غم محکم د لونیو

خدایه ته ترې علي خان له امن ورکړې
شته دي ډېر اوږي لېوال عالم د لونیو

د پښتو همدا شان کلتور دی، د لور ساتنه ورته ډېر دروند
کار ښکاري که هر څومره یوه لور ښه خوی او اخلاق ولري بیا هم دوی
ته د شرم وړ وي. بده خوی یې لا پرېږده چې څوک یې ښه هم ووايي نو
پرې بده اغېزه کوي.
په لاندې غزل کې علي خان د لونیو په اړه د پښتنو احساسات
په څرگنده توګه څلولي دي:

بل یو غم به نه وي زیات له غم د لونیو
واقعي چې چوي زړه الم د لونیو
ډېر عالم یې د سیالی له برمه پرې یست
خدای دي پل په هیچانه کاسم د لونیو
که په خوی ملایکه حوره په رنگ وي
هم رڼا ګڼه رښتیا تور تم د لونیو
بد خو پرېږده که یې ښه له چانه واورې
دغه مدحه ده بېشکه دم د لونیو
که د نرپلو پرې گرم وي په خوښی کې

کھ د شعر سلطان علي خان

نرپه نره به مور پلار کړي گرم د لونیو
واخیست مه شه د دوی مهرپه زرگونو
که څوک تخت مومي په نیم درم د لونیو
شرم گيروت ته یې لږ غمونه ډېروي
وي بې شرمو ته ډېر لږ ماتم د لونیو
په نعم الختن الحد کې غوږ کړه
چې حدیث په دې حدیث که تم د لونیو
خپله لور څه چې لازویه مې هم نشته
خو لیده اور بد شي غم محکم د لونیو
خدایه ته ترې علي خان له امن ورکړې
شته دي ډېر اوږي لېوال عالم د لونیو
۱۳۸:۲۳

دا یوه طبیعي خبره ده چې کومه مسئله په یوه کلتور کې
جدي وي د ټولني په ټولو غړو اغېز لري، د لونیو حقوق په اسلام او
پښتو دواړو کې خوندي دي. خو هغه مسایل چې په غیرت او ناموس
پورې اړه لري اسلام او پښتو دواړو کې ورته جدي پام اړول شوی دی.
دا چې علي خان له لور څخه امن غواړي دا ددې معنا نه لري
چې گوندې لور بڼه نه وي بلکې د لور ساتل په ټولني کې، د هغې هر
ګام ته د ټولني پام او داسې نور چې د پښتو لپاره د ننگ خبره ده نو
ځکه وایي چې لور ونه لرم نو بڼه ده.

تحصيل:

کله د شعر سلطان علي خان

دا چې علي خان به په رسمي ډول تحصيل کړی وي ددې خبرې لپاره کوم خاص سند نه لرو خو د هغه له ديوان څخه داسې معلومېږي چې دی يو لوی عالم او اديب دی، د دين يونه عالم دی، داسې برېښي چې د علومو تدريس يې هم کاوه، د تفسير، حديث، فقهې، صرف او نحوې، منطق، فلسفې، هيئت او مناظرې په ميدان کې يې پوره لاس درلود.

کله چې مونږ دده ديوان په ځير سره وگورو نو د پوهې کچه يې په پوره ډول سره را څرگندېږي، هم د معنا او مفهوم په لحاظ او هم د لفظ او جملو د ترکيب په لحاظ، کوم راز بدايع او صنايع چې ده استعمال کړي همداراز تشبېهات، کنایات، مجاز او استعارې، په دومره ظرافت سره کارول بې له دې چې يو شاعر پوره پوهه ولري د دې ډول علومو انعکاس هغه هم د شعر په ژبه له امکانه لرې دی. ځکه خو وايو چې علي خان په يو نه يوراز شخصي يا عمومي ډول علم تر لاسه کړی دی.

علي خان په خپل کلام کې دا اعتراف کوي چې د محمدي صاحبزاده او جامي پيرو دی:

زه پيرو محمدي يم هم تابع د صاف جامي يم
په دا دواړو پسې ما ده ځکه کړې اقتدا دا

څرنگه چې علي خان ځان د محمدي صاحبزاده پيرو گڼي نو د هغه حق ادا کولو لپاره د خپل مرشد او پيرو له غزلونو او شعرونو څخه پوره گټه اخلي، همداراز په پورته شعر کې علي خان ځان د

کھ د شعر سلطان علي خان

جامي پيرو هم گڼي او وایي چي ما محمدي او جامي پسي اقتدا کړي

:۵۵

د جنت د باغ قمري دی که شپږین زیان طوطي دی
یا بلبل سیلانی دی که جامي دی ډپر شیدا دا

زه پيرو محمدي یم هم تابع د صاف جامي یم
په دا دواړو پسي ما ده ځکه کړي اقتدا دا

علي خان چي په پښتو کړه د جامي صاحب بیتونه

گویا بنکلیو جامي وبنکي نوې اغوندې زیبا دا

۴۰:۲۳

له دې بیتونو څخه داسې بنکاري چي علي خان د
عبدالرحمن جامي دري بیتونه په پښتو نظم ژباړلي دي او هغو ته یې
نوی رنگ ورکړی دی.

سربیره پردې علي خان په روحاني علم کې مرشد درلود، د
هغه په شعرونو کې دې اړخ ته هم څه نغوټې شوې دي خو افسوس دی
چي د ژوند د نورو حالتونو په شان په دې اړه هم بشپړ او دقیق
معلومات نه لرو، خو په یوه بیت کې یې د صاحب یادونه په دې ډول
کړې ده:

دا هغه قسم غزل دی چي صاحب وې

له خاطره مې آرام او جمیعت لار

۷۵:۲۳

ددې بیت په اړه پوهاند رشتین داسې نظر لري چي دی یې له
شیخ رحمکار سره د عقیدت په خاطر زیارت ته لېږلی دی ځکه چي
علي خان خټک و او خټک اکثراً د شیخ رحمکار مریدان دي، مگر

کھ د شعر سلطان علي خان

بناغلی کامل د دې خبرې مخالفت کوي او د ميا تقويم الحق
کا کاخېل په اند دغه غزل به يې صاحبزاده محمدي ته ليکلی وي.
ميا تسنيم الحق کا کاخېل وايې چې: «له خاطره مې آرام او
جميعت لار» دا مسره د محمدي ده او علي خان په دې تضمين کړی
دی. صاحبزاده محمدي د هغه پيرو و، په زړه کې يې دا راغله چې
هسې نه هغه خفه شي نو ورپسې وايي:

تبعیت دی د تمثيل وا همه نشته

ستا بارگه له په دا هسې روايت لار

۰:۲۴

تسنيم الحق کا کاخېل چې کوم نظر ورکړی او ويلي يې دي
چې: «... صاحبزاده محمدي پيرو و» زما په خيال دا به د کاتب
تېروتنه وي ځکه چې صاحبزاده محمدي د علي خان پيرو نه و بلکې
علي خان د محمدي پيرو و لکه پخپله علي خان چې ويلي دي:

زه پيرو محمدي يم هم تابع د صاف جامي يم

په دا دواړو پسې ما ده ځکه کړې اقتدا دا

۴۰:۲۳

او دا چې «له خاطره مې آرام او جميعت لار» د محمدي مسره
ده شايد تسنيم الحق کا کاخېل په کومې نسخې کې ليدلي وي خو په
چاپي نسخې کې دا مسره نشته، ځکه خو مونږ صاحب و نه شو
پېژندلی.

روهي ادب کې راغلي «قياساً ويلي شي چې په دې زمانه کې
د څوکنو حضرت ميا عمر صاحب د پښتونخوا روحاني پېشوا و هر

کھ د شعر سلطان علي خان

کله چې هغوی د شعر او ادب شوق لرلو نو داسې معلومېږي چې علي خان د طريقت بيعت هم د هغه نه کړی وي.» او بیا د علي خان هغه بیت په لږڅه توپیر داسې راوړي:

دا هغه غزل دی چې صاحب وي

له خاطره مې آرام او فراغت لږ

۴۰۱:۲۱

په دې اړه پروفیسر محمد نواز طایر داسې څرگندونه کړې

:۵۵

«ددې مصرې تطبیق د میا عمر صاحب په کلام کې هله کېدای شي چې د هغوی په کلیاتو کې ددې غزل نشاندهي اوکړي، خو هر کله چې د هغوی د کلیاتو مجموعه نه ده موجوده، په دې سبب دا دعوا تصدیق طلبه ده.»

۴۰۱:۲۱

او دا راز ویلی شو چې د صاحب نه میا عمر صاحب مراد نه دی. زه فکر کوم چې د صاحب نه مراد هماغه صاحبزاده محمدي دی نه کوم بل څوک، په هر حال دغه خبره هم تر بیا څېړنې یوه معما پاتې شوه.

دا چې علي خان د چا شاگرد یا پیرو و؟ دا خبره پرېږدو راځو دې ته چې دی څومره لوی عالم و، دده د علم کچه دده په اشعارو کې معلومولی شو.

راځئ چې په هره برخه کې دده له دیوان څخه بېلگې را واخلو:

علوم

علي خان په بېلابېلو علومو کې لاس درلود لکه فقه، عقايد، حديث، تفسير، صرف، نحوه، منطق، فلسفه، هيئت، مناظره او داسې نور، ده تر هر څه زيات هغه علم خوښوه چې ديني هدايت پکې وي، اهل علمو ته سلام وايي په ځانگړې توگه هغه عالمان چې د خداى جل جلاله د هدايت پيروان وي :

اهل علمو ته سلام د علي خان دى

خصوصاً بيا من يتبع الهدا

۲۳:۳۳

دلته کونښن کوو چې د هر علم په اړه د علي خان له ديوان څخه بېلگې را واخلو:

۱. قرآن او تفسير:

قرآن چې د مسلمانانو مؤمن به کتاب دى او په قرآن باندې پوهېدنه د هر چا د وس کار نه دى په تېره بيا د هغه له تفسير څخه په ځانگړو ځايونو کې کار اخيستل د بشپړ علم او پوهې پايله ده چې دا کار د علي خان په اشعارو کې په ډېره ښه توگه ليدل کېږي.

دا يو حقيقت دى چې د يو بشپړ آيت يا فقري راورل په خپل کلام کې له چا څخه د اورېدو يا اقتباس په صورت کې په دومره کچه نه شي کېداى، له دې نه په يقين سره ويلى شو چې علي خان د قرآن

کھ د شعر سلطان علي خان

په تفسير او تشریح ډېر ښه پوهېده، د بېلگې په توگه د هغه لاندې خو
بيټونه وړاندې کوو:

آخر لوت کړو علي خان سورو د هجر
که يې څو په ځان پوکلو ليايلاف
۱۰۶:۲۳

علي خان چې مع العسر يسرا لولم
زړه په دا به ښه کوم ولې تر کومه
۱۲۰:۲۳

وابتغوا اليه الوسيله را په ياد کړه
راشه علي خانه ورته گوره وسيلي
۱۵۲:۲۳

د ياری مزی به لافصام لها و
که د ښکلیو له جانبه يې غبرگون وی
۱۵۶:۲۳

حمد الله لولم درود ورسره لاهم
د سودا درود مې هم لکه اعدام لار
۸۴:۲۳

غاړه خلاصه کړه ناصحه بيا مې پرېږده
په استازي نور څه نشته بې ابلاغه
۱۰۵:۲۳

په لومړۍ بېلگې کې (ليايلاف) څخه قریش سورت مراد دی،
په دې بيت کې اضافي مؤکده تشبیه کارول شوې، (هجر) مشبه او
(سورو) مشبه به ده چې له آره ترکیب د هجر سورو دی، سربېره پردې

کھ د شعر سلطان علي خان

د تلمیح صنعت هم پکې راوړل شوی چې هغه د قرانکریم آیت (لایلاف قریش) ته اشاره ده چې د نزول شان یې دا دی:

«په مکې کې غله او نور خواړه نه پیدا کېدل نو ځکه د قریشو داسې عادت و چې په هر کال کې به دوی دوه ځلي سفر کوه د ژمي په وخت کې د یمن په لوري چې تود دی او په اوږي کې د شام په لوري چې یخ او زرغون ملک دی. د هر ځای خلکو به دوی د اهل حرم او د بیت الله د خادمانو په نامه سره پېژندل او د دوی به یې ډېر عزت، احترام او خدمت کوه او د هغوی ځان او مال ته به یې لاس نه غځوه نو ځکه دوی به له دې تگ او راتگ څخه په زړه پورې گټې اخیستلې او بیا په امن، اطمینان او ډاډینه (سکون) سره په خپلو کورونو کې کېناستل، خوړل او خوړول به یې. د حرم په شاو خوا کې به د غلا، داږې، لوټ او تالاشورماشور و خو په خپله په حرم شریف کې به د هغه د احترام په سبب کراره کراري وه او د قریشو خلکو په ډېرو هوسایيو (آرام) سره خپل ژوندون تېروه نو د همدې انعام تذکره، یادونه دلته شوې ده.»

۱۳: ۱۷۶۴

په دویمه بېلگه کې (مع العسر يسرا) (د الانشراح) (الم نشرح لک صدرک) سورت لومړي آیت ته اشاره ده یعنې له سختۍ سره آساتیا شته؛ په درېیمه بېلگه کې (وابتغوا اليه الوسيله) د (المائده) سوري ۳۵ ایت ته اشاره ده:

(يا ايها الذين امنوا اتقوا الله وبتغوا اليه الوسيلة وجاهدوا في سبيله لعلکم تفلحون)

کھ د شعر سلطان علي خان

ژباړه: ای مومنانو! له الله تعالیٰ څخه ووبرېږئ او د هغه په دربار کې د کامیابی ذریعه ولټوئ او د هغه په لار کې جهاد کوئ چې کامیاب شی.

۰:۱۲

علي خان خان ته خطاب کوي چې د الله تعالیٰ دغه وينا په ياده کړه او په خپلې مينې کې د ستونزو د حل لپاره وسيلې پيدا کړه. همداراز څلورمې بېلگې کې د (البقره، سورې (۲۵۶) ایت ته اشاره شوې ده؛ ایت په دې توگه دی:

(لا اکراه فی الدین قد تبين الرشد من الغی فمن یکفر بالطاغوت و یؤمن بالله فقد استمسک بالعروة الوثقی لا انفصام لها والله سميع علیم)

ژباړه: د دین په چارو کې څه زور او مجبورل نشته، سمه خبره له غلطو مفکورو څخه جلا کړای شوې ده اوس چې څوک له کوم طاغوت نه منکر شي او پر الله ایمان راوړي هغه یوه داسې کلکه اسره ونيوله چې هېڅکله ماتېدونکې نه ده او الله جل جلا له (چې هغه خپله اسره نیولې) د هر څه اورېدونکې او پر هر څه پوهېدونکې دی.

همداسې په پینځمې بېلگې کې د فاتحې سورې لومړي ایت (الحمد لله الرب العلمین) ته اشاره شوې او په وروستي بیت کې د یس شریف سورې ۱۷ ایت (و ما علینا الا البلاغ) ته نغوته شوې ده. یعنې پر مونږ نور مسؤلیت نشته بې له دې چې تاسې ته خبر درکړم نو علي خان وايي چې ای ناصحه خپل نصیحت وکړه او نور مې پرېږده ستا مسؤلیت همدومره و او بس.

کھ د شعر سلطان علي خان

د علي خان په ديوان کې دا ډول بيتونه ډېر دي چې ايتونو ته پکې اشاره شوې ده خو مونږ په همدومره بېلگو بسنه کوو.

۲. حديث:

لومړۍ بېلگه:

شه د نېکو همهرهان دي يو قران دويم حديث
 چې و حق ته رهبران دي يو قران دويم حديث
 سپر د هرې خرخنيې دي د هغې جهان توښې دي
 هم ښيوې ددې جهان دي يو قران دويم حديث
 ستاد جهل رنځ به روغ کاتاريکي به دې فروغ کا
 دواړه شمعي د عرفان دي يو قران دويم حديث
 هر سړی چې پرې عمل کاله وليانوبه ځان مل کا
 تبخ په لاس د مسلمان دي يو قران دويم حديث
 تياره زړونه نوراني کا د دين خوار سړی غني کا
 لوی رهبر د هر انسان دي يو قران دويم حديث
 ۲۳: ۵۳

پورته غزل مونږ همدومره را واخيست، په ټول غزل کې د قرآن او حديث گټې بيان شوې دي چې د قرآن او حديث موضوع او مفهوم ترې څرگندېږي او علي خان د دين د لوړ پوړو علماوو په کتار کې دروي ځکه چې په قرآن کریم او احاديثو ډېر ښه پوهېده.

دويمه بېلگه:

کھ د شعر سلطان علي خان

په نعم الختن الحد کې غوږ کړه
چې حدیث په دې حدیث که تم د لونیو

پورته حدیث د (نعم الختن الحد) داسې معنا لري یعنی بنه
زوم قبردی چې لور مړه شي غم یې غوڅ شي.
سربېره پردې علي خان په خپلو شعرونو کې ډېر احادیث لفظاً
یا یوازې مفهوم یې په تشریحې ډول راوړی دی.

۳. صرف او نحوه:

صرف په لغت کې گټې، فایدې، مصرف، لگښت، خرڅ او
لگونې ته وایي خو د ژبپوهنې په اصطلاح کې صرف (مورفولوژي،
گړپوهه) د یوې ژبې د مورفیمونو د جوړښت د طریقو او د کلمو د
ډولونو او حالاتو څېړنې او تشریح ته وایي.

پوهاند صدیق الله رشتین یې داسې تعریفوي: «هغه علم چې
پکې د کلمو د ډولونو، حالتونو (تغییر او بدلون) گردان او اشتقاق او
د کلمې د نورو تشریحاتو په هکله بحث کېږي، د صرف علم دی.»

۴۴:۱۹

نحوه په لغت کې لارې، طریقې، بڼې او طرز ته وایي او د
ژبپوهنې په اصطلاح کې نحوه (syntax) د یوې ژبې د جملو،
عبارتونو، فکرو او اصطلاحاتو جوړښت، اوډون او ډولونه تر څېړنې
لاندې نیسي.

ډاکټر مجاور احمد زیار چې نحوه (غونډله پوهه) بولي؛
داسې وایي: «غونډله پوهه د غونډلو، دغه راز د غونډونو (فکرو) او

کھ د شعر سلطان علي خان

گړنو (ایډیمونو) جوړښت، اوډون او ډولونه تر کتنې او وینې لاندې

نیسي))

۱۲۹:۲۰

علي خان د صرف او نحوې په برخه کې هم خپل مهارت
څرگند کړی دی چې څو بېلگې یې په لاندې بیتونو کې را اخلو:
هېڅ تمیزیې چا ونه کړ له ابهامه

هسې زړه زماله غمه مبهم وچاود

۶۴:۲۳

دویمه بېلگه:

خلقو خوبه وې چې پت په فعل کې ضمیر وي

ما فعل جفا ولید څرگند ستا په ضمیر کې

۸۶:۲۳

درېیمه بېلگه:

پېښ زیاتي خلات یم په مجلس کې د خوبانو

زه لکه حرفونه د الیوم تنسهاهیم

۱۲۲:۲۳

څلورمه بېلگه:

ښه مې منظور نه شو په منظر د خوش منظرو

لغوه مې عمل شو په مدخول د کافه مایم

۱۲۲:۲۳

پینځمه بېلگه:

اضافت چې دې د مینې راته وشو

ځای په ځای د غم صیغې شوې رامضافې

۱۰۶:۲۳

ګډ شعر سلطان علي خان

په پورته بېلگو کې د ابهام - مبهم، فعل، ضمير، د اليوم تنساها حرفونه، ما (د نفې توري)، اضافت صيغې او مضاف صرفي او نحوي اصطلاحات او نښې نښانې دي.

په درېيمه بېلگه کې علي خان وايي چې زه د خوبانو په مجلس کې داسې يم لکه د عربي ژبې په تورو کې (اليوم تنساها) د عربي ژبې د قاعدې له مخې د اليوم تنساها توري هغه توري دي چې له نورو نه ګوښه پاتې شوي دي او علي خان خپل ځان له دې تورو سره تشبېه کوي خو توري چې يو ډول حکم ولري سره يو ځای کېږي يو لفظ يا يوه جمله ترې جوړېږي ترڅو اسان او په حافظه کې پاتې شي، په عربي ژبې او تجويد کې دا ډول کلمې ډېرې دي چې لغوي معنا نه لري يوازې سمبوليکه بڼه يې په پام کې نيول کېږي. د بېلگې په توګه د عربي ژبې د مضارع فعل نومخړي چې: (أ- د متکلم مفرد مؤنث او مذکر لپاره، ن- د متکلم جمع مؤنث او مذکر لپاره، ي- د غايب مفرد، تشبیه او جمع مذکر لپاره، ت، د مخاطب مفرد او جمع او مذکر او مؤنث او غايب مؤنث لپاره) دي په يوه کلمه (انيت) کې يې راټول کړي دي.

همداراز په تجويد کې د ادغام (ن) ساکن د تورو لپاره د (يرملون) کلمه ټاکل شوې يعنې که د (ی، ر، ل، م، و، ن) توري تر ساکن نون (ن) يا تنوين () وروسته راشي نو ادغام (ن) و تنوين ورته وايي. همداراز د شمسي او قمری (ال) لپاره توري په کلماتو کې ځای شوي دي.

۴. منطق:

منطق په لغت کې خبرو کولو يا په ژبه د هغو خبرو راوړلو ته وايي چې مفهوم ولري او په اصطلاح کې هغه قانوني علم چې مراعاتول يې د ذهن له فکري خطا څخه ساتي يا هغه قانوني اله چې مراعاتول يې د انسان ذهن له فکري غلطۍ څخه وساتي. دې علم ته ځينې پوهان فلسفي اله، ځينې ورته د فلسفي يا د نظري علومو يوه برخه وايي او ځينې نور يې له عملي او فلسفي علم څخه بهر يو علم بولي.

«علمی است قانونی که مراعات آن نگاه میدارد ذهن را از

خطای در فکر»

۱۶: ۲۱۶۶۱

لومړۍ بېلگه:

عنوانات دي دا ابیات معنون حکم

بنه بد گوره د محمول او د موضوع

۱۰۴: ۲۳

د پورته بیت په اړه پروفیسر میا تقویم الحق کاکا خېل وايي چې دا موضوع او محمول منطقي اصطلاح ده چې په نحوه کې يې مبتدا او خبر بولي او حکم مبتدا ته خبر ثابتول وي. مطلب دا چې اشعار خو عنوانات دي او له معنا نه تعبیر د اصل حکم ثابتول دي نو که هغه بنه وي نو شعر هم بنه دی او که بد وي شعر هم بد دی پخپله په شعر کې څه خوبې يا بدې نشته.

۱۰۴: ۲۳

د شعر سلطان علي خان

دويمه بېلگه:

هر مراد دې وړم که نتیجه زما وصال شي

پور په دواړه شرطه د صغرا او د کبرا يم

۱۲۳:۲۳

په دې بيت کې بيا هم د منطق موضوع راغلي. (صغری) او (کبری) دوه مهم اصطلاحات دي. په منطق کې هر دليل درې برخې لري. لومړۍ ته صغری او دويمې ته کبری وايي، درېيمه برخه يې پایله (نتیجه) وي. که لومړۍ برخه (صغری) مثبت وي، نفي نه وي او دويمه برخه (کبری) عام حکم ولري. څه خاص حکم نه وي نو پایله به يې سمه راوځي.

لکه که مونږ ووايو چې علي خان شاعر دی او هر شاعر تخيل لري په دې توگه علي خان تخيل لري. نو لومړۍ جمله صغری مثبت ده، دويمه جمله کبری عامه ده نو نتیجه يې يقيناً سمه ده.

د بيت مطلب دا شو چې زه د محبوب د حکم مثبت ځواب ورکوم او د هغه هر حکم وړم. د صغری او کبری دواړه شرطه اثبات او عموميت يعنې ايجاب او کليت پوره کوم ليکن بيا يې هم پایله (وصال) نه راوځي يعنې مثبت نه شوه.

په لنډه توگه ویلی شو چې محمول او موضوع، صغری او کبری د منطق کلمې دي، محمول او موضوع ته په نحوې کې مبتدا او خبر وايي.

عاریت د معنا متن ځکه نه کړم

چې غالب نه دی په ماد فکر جوع

۱۰۴:۲۳

کھ د شعر سلطان علي خان

په دې بيت کې عاريت (له بل نه غوښتل يعنې له بل چا الفاظ يا معاني نه پتوم ځکه چې زما خپل فکر سپرېاب دی، وړی نه دی چې له نورو به سوال کوي) يو منطقي لفظ دی.

۵. فلسفه او هيئت:

فلسفه يوناني کلمه ده چې له فيلوس (دوست، ملگري) او سوفيا (حکمت) څخه رغېدلې ده او په اصطلاح کې د بشر د توان تر کچې د موجوداتو د حقايقو پوهې ته وايي. پوهانو فلسفه په دوو ډولونو ويشلې ده:

۱- علمي فلسفه ۲- نظري فلسفه

د يادونې وړ ده چې هر علم ځانته فلسفې لري؛ لکه: رياضيه فلسفه، طبيعیه فلسفه، عامیه فلسفه، خاصیه متعاليه فلسفه، ذوقیه فلسفه، بحثیه فلسفه، فيضیه فلسفه او داسې نور.

۱۴: ۱۷۲۰۷

هيئت په لغت کې شکل، بڼې، صورت، د هر څيز حالت او څرنگوالي ته وايي او په اصطلاح کې هغه پوهه ده چې د افلاکو بڼې او د ځمکې پراخوالي پرې څرگندېږي يا هيئت علم د افلاکو د هيئت او د ځمکې د هيئت د ترکيب پېژندنه ده. همداراز هغه علم دی چې سماوي اجرام (اسماني ستوري) تر بحث لاندې نيسي.

۱۷: ۲۳۵۹۷

لومړۍ بېلگه:

کھ د شعر سلطان علي خان

سیند خوني څلور څیگونه بیا هر یو سره جوړ نه دي

څه به جوړ علي خان ناست وي په دغه وړانه جاله کې

۸۹:۲۳

دویمه بېلگه:

د وفا لپاره ډېره جفا یوسم

بارې نه شي له علت سره معلول پېښ

۹۰:۲۳

درېیمه بېلگه:

نمر سپوږمۍ آسمان به تل در نه څارېږي

که زمین غوندي قبول د خلکو بار کړي

۷۷:۲۳

لومړي بیت کې څلور څیگونه فلسفي کلمې دي چې څلورو

عنصرو ته اشاره ده: اوبه، خاوره، هوا، او اور چې هر یو یې د بل

د بنمن دی.

په دویم بیت کې علت او معلول فلسفي گړنې (اصطلاحات)

دي چې علت سبب او معلول مسبب ته وايي، يعنې هغه څه چې تر

لاسه کېږي، عامه طريقه ده چې علت پيدا شي نو معلول ورسره ضرور

راځي او همداراز هر معلول حتماً علت لري يعنې يو د بل لارم او

ملزوم دي.

همداراز په درېیم بیت کې نمر، سپوږمۍ، آسمان او زمین په

هيئت علم پورې اړوند نومونه دي، هيئت ته علم النجوم هم وايي.

۲. مناظره:

د يوې موضوع د حقيقت معلومولو لپاره خپل نظرونه يو بل ته ورکولو او يو بل پر کولو ته مناظره يا مناقشه وايي. په لغت نامه دهخدا کې يې داسې تعريفوي: «علم است که بدان شناخته گردد اداب طرق اثبات مطلوب و نفی ان يا نفی دليل آن با خصم.»

۱۶: ۲۱۵۶۳

عمده حکم د روا ناروا کوت شي
پري راخي معاینه نقض ممنوع
عادلان حکم هاله کاندي د بدو
چې سند يې هم اصول وي هم فروع
۲۳: ۱۰۴

په پورته بيتونو کې د مناظرې طريقه بيان شوې ده او دا راز تحليل لري: يعنې يو اصل حکم وي د هغه روا او ناروا ليدل کېږي او نقض او معارضه هم په کې راخي سربېره پردې چې مناظره په نظم کې راخي نثر کې هم راتلاي شي خو هېڅکله هم نامشروع وينا په کار نه ده. له پورته بيتونو نه علاوه دغه غزل ټول د مناظرې بحث کوي. د علي خان له پورته شعرونو څخه دا په ډاگه کېږي چې دی واقعا لوی عالم و، په خپل عصر کې به يې سيال کم پيدا شي، دده ديوان د علمونو خزانه ده. د هر علم څرکونه پکې ليدل کېږي.

علي خان شعر روا گني

علي خان ډ پر پوخ او خوږ ژبي شاعر دی. دی د اسلام له نظره شعر وويل روا گني او وايي چې که عقايد، فقه، سلوک او نور علمونه په شعر وويل شي، څه پروا نه لري خو که دروغ، پوچې خبرې او نور قبايح په تشرهم وويل شي نو هغه بڼه نه دي بلکې ناروا دي.

عالمان شعر په څه گني ممنوع

په قرآن کې ډ پر لفظونه دي مسجوع

عين حسن د ثقاتو هم په دا کې

ډ پر ابيات له آن حضرته دي مسموع

عقايد فقه سلوک راوړه په نظم

بلاغت رښتيا قصص بڼه دي مقطوع

عجيبه مجاز صفت نظر قدرت ته

له عفت سره حسن وي هم مشروع

عبث پوچ دروغ وويل وي که کنځل وي

بي له نظمه هم قبيح وي په وقوع

۱۰۴:۲۳-۱۰۳

د نوموړي غزل په يو بل بيت کې وايي:

عذاب نه دی نه ثواب شعر خو ثوب دی

گاه يې اغوندي انسان گاه يې سبوع

۱۰۴:۲۳

کھ د شعر سلطان علي خان

له پورته بیت څخه دا هم څرگندېږي چې علي خان په ديني علومو ډېر زيات پوهېده، دی وايي شعر د اسلام له نظره نه ثواب لري نه عذاب د دين او ادب ډېر پوهان په دې نظر دي چې شعر ويل نه گناه ده او نه ثواب بلکې د شعر مفهوم ته ارزښت ورکوي چې ښه وينا، د نصيحت خبره يا د انسان د گټې مسئله په کې ذکر شي نو هر ورو ثواب لري او که بده وينا وي، يا څوک بدې لارې ته رهنمايي کوي يا هم هسې د وخت ضياع وي نو حرام دی.

همداراز هره وينا يا عمل چې نه ثواب ولري او نه عذاب هغه مباح وي، نو دده له نظره شعر مباح دی ځکه چې نه ثواب لري او نه عذاب. پاتې شوه ښه وينا که په نظم وي يا نثر ثواب لري خو بده وينا که په نظم وي يا نثر عذاب ده.

علي خان او ادبي فنون

الف: د بديع فن:

بديع په لغت کې خالق، نادره، عجيبه، نوي او تازه ته وايي او هم د څښتن تعالی جل جلا له يوه صفت ته ويل کېږي، په ادبي اصطلاح کې بديع هغه علم دی چې د کلام لفظي او معنوي بنایست ورباندې معلومېږي.

۳:۸

بديعي صنايع په دوه ډوله دي:

۱: لفظي صنايع ۲: معنوي صنايع

په اريانا دايرة المعارف کې د بديعي صنعتونو ډولونه داسې څرگندوي: «بديعي صنايع په دوو برخو ويشل کېږي:

لومړی لفظي صنايع چې د کلام بنسکلا په الفاظو پورې تړلې وي او دویم معنوي صنايع چې د کلام حسن او بنسکلا په معنا پورې تړلې

وي.»

۲: ۸۳

لفظي صنايع

لفظي صنايع هغه صنايع دي چې د کلام او وينا زينت او بڼکلا په الفاظو پورې اړه ولري، لکه څنگه چې خواړه په مالگه خوندور کېږي همداراز کلام په صنايعو او بدايعو خوندور کېږي.

۶:۸

د علي خان په ديوان کې لفظي او معنوي صنايع په خورا ډېره کچه کارول شوي دي چې دلته د لفظي صنايعو ډولونه را اخلو:

سجع:

سجع په لغت کې د قمرۍ يا کوترې موزون آواز ته وايي او په اصطلاح کې هغه صنعت دی چې يو شاعر يا ليکوال د عباراتو په ترڅ کې په يوه وزن او آهنگ برابري کلمې استعمالې کړي.

سجع په نثر کې ډېره کارول کېږي خو کله کله شعر ته هم مسجع شعر وايي دا په هغه صورت کې چې د بيتونو نيم بيتۍ له مسجع قرينو څخه رغېدلي وي لکه د علي خان لاندې مسجع شعر:

زړه مې دې غم غوڅ که په مخ ماهه قبله گناهه

ورځ مې دې کړه کړه کج ابرويه کج کلاهه

مخ دې بدر تام شه عاشق ځکه خون اشام شه

ژر خېژه نماينام شه خلقه دې کړه گمراهه

کھ د شعر سلطان علي خان

بنکلي بنايسته وي د بنايسته د ملک ارباب وي
بي زرو نواب وي بي نوکره بي سپاهه
شال خور په اوږو وړي آب و تاب له فرښتو وړي
زړونه په ولجو وړي راځي مست له خانقاهه
زه قالب ته ځان يې زما څه د درست جهان يې
لاپه هر چا گران يې د خوبانو شهنشاهه
شاه په لب غسل يې د زنگي زړونو صيقل يې
اوس چې را نه بيل يې تش کالبوت پروت يم بي ساهه
سخت زړه به دې موم کرم خپل احوال که در معلوم کرم
ولي دې محروم کرم د چشمانو له نگاهه
سيند د غم لاهو کرم له جهانه دې يکسو کرم
لاس ستا په گيسو کرم گوندي ووځمه له ميا هه
ميني دې خراب کرم د هجران اور دې کباب کرم
وصل ته شتاب کرم په ژوندون شوم ناويساهه
زه يولو غرن يم خوار خسته جلا وطن يم
هسي آرزو مند يم سر گنم سپک تر گيا هه
اوچ لکه دورمه شوم اور د ميني ته واښه شوم
نرم تر اوږه شوم وږه کره زماله آهه
هجر دې تاراج کرم بيلتانه دې ناعلاج کرم
څه به ابتهاج کرم په اور وختم ناگاهه

کھ د شعر سلطان علي خان

مینی دې تالا کرم بېلتانه دې تیت په ملا کرم
ما وې زه به غلا کرم باري او بڼکو کرم رسوا هه
ستا د در ملنگ یم ته ډیوه زه دې پتنگ یم
خوار بې نام و تنگ یم مه کره تنگ له خاک راهه
بند دې په وېښته شوم په دربار کې دې مېشته شوم
موخه شان ویشته شوم چار مې ځکه شوه تبا هه
ودې سوم له مینې حال مې ځکه خراب ویني
هسې دل سنگینې چې نه ترس لرې نه آهه
ستا په مینه بند دی بند د زلفو په کمند دی
اور ته دې سپند دی دا عرض واوره له داد خواهه
څه شي که مدهوش یم ستا د در حلقه به گوش یم
سوی د عشق جوش یم جگي جگي تگيه گاهه
عذر پسې شا کره شپه د هجر مې رڼا کره
څه خودمه را کره ډېر مې مه وهه بې ساهه
تبغ د فولاد پخ دی د مژگانو کات په ترخ دی
خوار شه چې پرې غوخ دی ورغ یې شوه تر شپې سیا هه
یار خو خوب خصلت دی زما واره خپل شامت دی
یا ستا مصلحت دی ای رقیبه جفا خواهه
تگ د بنارس وې ما وې بازي يې ته تپوس وې
زر کله وې مس وې غلط شوم له اشتباهه

کھ د شعر سلطان علي خان

بس که ډپر ناچار شوم علي خان له خاورو خوار شوم

بهرته په وار وار شوم د خوبانو له درگاهه

۲۳: ۱۴۴-۱۴۶

په پورته غزل کې وینو چې د سجعي کلمې د بیتونو په ترتیب سره په لاندې ډول دي: «ماهه، گاهه؛ ابرویه، کلاسه؛ تام، اشام او نمابنام؛ ارباب، نواب؛ اوږو، فرښتو او ولجو؛ ځان، جهان، گران؛ عسل، صیقل او بېل؛ موم، معلوم او محروم؛ لاهو، یکسو او گیسو؛ خراب، کباب او شتاب؛ لوغرن، وطن او ارزومن؛ دورمه- وابنه او اوبه؛ تاراج، ناعلاج او ابتهاج؛ تالا، ملا او غلا؛ ملنگ، پتنګ او تنګ؛ وېښته، مېشته او ویشته؛ مینې، وینې او سنگینې؛ بند، کمند او سپند؛ مدهوش، بګوش او جوش؛ شا، رڼا او را؛ پخ، ترخ او غوخ؛ خصلت، شامت او مصلحت؛ بنارس، تپوس او مس؛ ناچار، خوار او وار د سجعي کلمې چې په ترتیب سره دوه دوه په هرې لومړۍ مسرې کې او یوه یوه یې په دویمې مسرې کې راغلې دي.

یادود مې له قلمه خېژي ستا د مینې اور دی په کې

تن مې اتشدان شولو زړه مې سوی سکور دی په کې

مینې کاندې خلک واړه گرځي سره لاس تر غاړه

نه وي پرې د هیچا اړه یوزما پغور دی په کې

شپه هم نه ده سپین نهار دی واړه کلی پروت قرار دی

بخت یې له ازله خوار دی وران د عاشق کور دی په کې

پرېوتم د بخت له اسه وېش دی د ساقی له لاسه

ڪھ د شعر سلطان علي خان

نور يي ڇڻي کاسه په کاسه جام زما نسکور دی په کي
گرم دی د بنکليو بازار زيات په کي ٽنگان د وپار
لاس يي دی ترلي د خوار ساز ولاړ سرتور دی په کي
يا خود جنت ٽوته ده باغ جنان بزم جان
زار شوی له هغي وطنه چرته چي ستا کور دی په کي
واړه زپر زيلي وينم نفس شرمولي وينم
نور عاشقان پلي وينم يو علي خان سور دی په کي

۱۱۳:۲۳

پورته غزل کي د سجي کلمي په ترتيب سره په هر بيت کي
(واړه، غاړه، اړه؛ نهار، قرار، خوار؛ اسه، لاسه، کاسه؛ بازار، وپار
خوار؛ باغ جنان، بزم جان او ځپلي، شرمولي او پلي) دي خو په دي
غزل کي ٽول بيتونه مسجع نه دي.

تام تجنيس:

د دوو يا زياتو کلمو داسي راوړل چي په ليک لوست کي
توپير ونه لري خو معناوي يي بيلي وي تام تجنيس يي بولي.
تام تجنيس په دوه ډوله دی:

۱. مماثل تجنيس

۲. مستوفا تجنيس

۱. مماثل تجنيس:

که دواړه متجانسي کلمي نوم يا فعل وي مماثل تجنيس يي

بولي.

کھ د شعر سلطان علي خان

لومړی بېلگه:

بيا چې دم د محبت را باندي پو شه
هم هغه دم مې له لاسو پښو دم و خوت
۴۴:۲۳

دويمه بېلگه:

خلقو خوبه وې چې پت په فعل کې ضمير وي
ما فعل جفا وليد څرگند ستا په ضمير کې
۸۶:۲۳

په لومړي بيت کې لومړی (دم) د افسون په معنا او دويم (دم)
د گړۍ او ساعت په معنا او درېيم (دم) د سا او روح په معنا کارول
شوي دي.

په دويم بيت کې لومړی (ضمير) د نومخړي په معنا او دويم
(ضمير) د زړه په مانا دی. د بيت مطلب دا دی چې د عربي نحوې له
قاعدې سره سم په فعل کې ضمير پت وي لکه (فَعَلَ) يعنې هغه کار
و کړ چې (هو يعنې هغه) په کې پت وي يا کتب يعنې ويې ليکه چې
(هغه، هوغه) د کتب په فعل کې پت دی. شاعر وايي چې ضمير خو په
فعل کې پت وي خو ستا په ضمير (زړه) کې جفا پته نه بلکې څرگنده
ده او ما په ښکاره وليدله.

۲. مستوفاء تام تجنیس:

که له متجانسو کلمو څخه يوه نوم او بله فعل وي مستوفاء
تجنیس يې بولي؛ لکه:

کھ د شعر سلطان علي خان

په بهانه بهانه مې وینې د زړه روې
دواړه سره کسي دې روې دي که نه دي
۱۶۰:۲۳

لومړی (روې) فعل او دویم (روې) نوم دی.

وخورم زه بېکاره کسي چې بې یاره کسي کسي
کسي هله مې په کار دي چې د یار کسي پرې کسم
۱۲۶:۲۳

په پورته بیت کې لومړی، دویم، څلورم او پینځم کسي نوم او درېیم کسي فعل دی د کسل له مصدر څخه. همداراز دا بیت غیر مصرع بیت دی، په (دیوان علي خان) چې د میا تقویم الحق کاکا خېل تدوین دی او همداسې د علي خان دیوان کې چې سید عبدالله پاچا یې د چاپ زیار گاللی هره مسره یو بشپړ بیت گڼل شوی دی چې داسې په کار نه و. په دې صورت کې د شعر فورم او نوعیت نه شي څرگندېدی او د شعر مانې رنګېرې خوزما په اند دا بیتونه چې دوی اخیستي هر بیت یوه مسره ده نه بیت، شاعر اصلاً مسجع شعر په پام کې نیولی دی.

یادونه: د کسل (لیدل) مصدر اوس له پامه غورځېدلی خو علي خان د او دده معاصرو شاعرانو دغه لفظ د نوم او فعل په دواړو بڼو کارولی دی؛ لکه د نجیب سربندي د یوه بشپړ غزل په ردیف کې د کسي فعل راغلی چې لومړی بیت یې دادي:

هغه کسي چې رخسار د جانان کسي
پانده بنه دي که بې ده پرې جهان کسي

په دې بيت کې لومړی (کسي) نوم، دویم او درېیم (کسي) فعل دی سربېره پردې نور ډېر داسې الفاظ شته چې په لرغونې او کلاسيکې دورې آن د معاصرې دورې په لومړيو کې ترې کار اخيستل شوی خو اوس له پامه غورځېدلي دي زما په اند که دغه کلمې په خپلو شعرونو او ليکنو کې بيا راژوندی، کړو نو زمونږ ژبه به لاسپسې شتمنه شي.

بله دا چې په «ديوان علي خان - شرح او مقدمه، سيد تقويم الحق کاکا خېل او محمد نواز طاير» او «د علي خان ديوان» کې چې ما ددې اثر په ليکلو کې ترې گټه اخيستې؛ داسې شعرونه هم شته چې هر بيت يې له اړه يوه مسره ده خو درانه ليکوالان ورته نه دي ځير شوي او دا تېروتنه پکې راغلې ده. که دغه شعرونه لکه څنگه چې دواړو ديوانونو کې راغلي، ولوستل شي شعر خاتته يو بل ډول فورم غوره کوي چې تراوسه پورې په پښتو ادب کې نه دی تر سترگو شوی. د بېلگې په توگه دلته يې يو څو شعرونه راوړو:

لاس مې نه ورځي حيران يم	اوس به څه رنگ زړه ترې نيسم
چې سپين مخ يې خزانه کړه	تورې زلفې يې طلسم
که مې نوم د يار له مينې	په څو کاله وظيفه کړو
اوس مې لا له کبره خشمه	هدو ناخلي په خوله اسم
وخورم زه بېکاره کسي	چې بې ياره کسي کسي
کسي هله مې په کار دي	چې د يار کسي پرې کسم
خط راځي برخاست د حسن	هر ظالم ځي چې غريب شي
اوس وفا کوه دلبره	زر به پاتې شي دا جسم

کھ د شعر سلطان علي خان

دلبر بنکلی هونبیار بویه قدردان پتی نپک خوویه

بارې موند نه شي دا قسم

علي خانه په هېڅ قسم

۱۲۶:۲۳

خه د نپکو همرهان دي	یو قران دویم حدیث
چې و حق ته رهبران دي	یو قران دویم حدیث
سپر د هرې خرخشي دي	د هغې جهان توشې دي
هم بنیوی ددې جهان دي	یو قران دویم حدیث
ستا د جهل رنځ به روغ کا	تاریکي به دې فروغ کا
دواړه شمعي د عرفان دي	یو قران دویم حدیث
هرسړی چې پرې عمل کا	له وليانو به ځان مل کا
تبغ په لاس د مسلمان دي	یو قران دویم حدیث
تیاره زړونه نوراني کا	د دین خوارسړی غني کا
لوی رهبر د هر انسان دي	یو قران دویم حدیث
هر چې دوی یې وظیفه شو	پوه په هره لطیفه شو
د همه اسرارو کان دي	یو قران دویم حدیث
اگاه نه پرېردي گناه ته	سمه لار بنیي گمراه ته
گوره هسې مرشدان دي	یو قران دویم حدیث
د غافلوتازيانې دي	دواړه پتې خزانې دي
دا دوه باغه بې خزان دي	یو قران دویم حدیث
له حضرت نه را په ایشته	تر قیامته یې رد نیشته

تل له نسخه په امان دي
خو چې ژبه خوزېده که
تر هغې پورې چلان دي
که ماتم ددې سرای دی
دغه دواړو له درمان دي
خدای رسول پرې راضي کېږي
جبيږې د هر نقصان دي
که دې مله شو زما روره
بې خلله رفیقان دي
که ته زړه ورپورې بند کړې
ملا حان د هر طوفان دي
که په سترگو پسې درومي
بې بها دُور و مرجان دي
پژمرده زړونه ژوندي که
حقيقي ابر نيسان دي
که د دوی په پیروي ځي
په دعوه د حق برهان دي
چې يې ستايي هومره بنايي
ښه فرمايي ناصحان دي
دواړه حق ويې بېشکه
نن ولجه دي صبا گران دي
د رب سيال نشته احد دی

يو قران دويم حديث
يا سپهر گرزېده که
يو قران دويم حديث
يا که غم د هغه ځای دی
يو قران دويم حديث
گناهونه پرې کمېږي
يو قران دويم حديث
تابه و سساتي له اوره
يو قران دويم حديث
دا غمجن زړه به خورسند کړې
يو قران دويم حديث
سعادت به ډېر ډېر مومي
يو قران دويم حديث
ژوندي لاپه خورسندي که
يو قران دويم حديث
تل به ته په سُرخ رويي ځي
يو قران دويم حديث
دواړه حقې چارې وايي
يو قران دويم حديث
ملاسته کړه پسې کلکه
يو قران دويم حديث
پيغمبر يې محمد دی

کھ د شعر سلطان علي خان

په دا باب مې گواهان دي
که گناه لري بېشماره
وسيلې د علي خان دي
اننگي دي که سپوږمۍ ده
يا د زړونو آيينه ده
دا هوسۍ دي که ساحر دي
يا دي سترگې فتنه گرې
دا زنجير دي که ستازلفې
سنبل تر دي که عنبر دي
دا محراب دي که لينده ده
يا د وړوکي اختر مياشت ده
دا الف دي که شمشاد دي
يا دا قد يا گلدسته ده
دا دې خوله که سر چشمه ده
يا دېلی دي د ياقوتو
دا دي ستوري په اسمان کې
يا دې غاښ دي په دهان کې
دا جوهر يک دانه دي
يا دې غاښ دي يا ژاله دي
دا دلبر دي که خورشيد دي
يا ده مياشت د خوارلسمې

يو قران دويم حديث
ته به يې وبخښې غفاره
يو قران دويم حديث
۲۳: ۵۳ - ۵۵

که سورگل دی دلادا
يا خولمر دی په رښتيا دا
که صياد دی زړونه وړي
يا خودی نرگس شهلا دا
که نافې که غوړندي دي
که بنامار دی ازدها دا
يا خودال يا سرد جيم دی
يا ابرويې دلربا دا
يا خونخل د مراد دی
يا خوسروه ده بالادا
د حیات که بنکلی ميم دی
يا طوطي دی شکرخا دا
يا دی گل په گلستان کې
يا دی دُر قېمت بها دا
که توبې واورې په لاله دي
يا دي عقد ثريا دا
که دی ستوری د صبا دی
يا نر حور دی د دنيا دا

گھ د شعر سلطان علي خان

فرشته ده که افتاب دی
که پوره تمام مهتاب دی
ربه دا خلد برین دی
که کوخه دهغه یار ده
دا د چین نقشخانه ده
د همایو اشیا نه ده
دا دې زنه ده که سبب دی
د بنایست د بازار زبب دی
دا دې خط دی که هاله ده
شنه فولاد دي جوهر داره
د جنت د باغ قمری دی
یا بلبل سبلانی دی
زه پیرو محمدی یم
په دا دوارو پسې ماده
علي خان چې په پښتو کره
گویا بنکلیو جامې او بنکې
علي خان په پښتو ستایي
دا هنر د پر مزه دار دی

بنایبری دی که گلاب دی
که دی شوخ بی پروا دا
که کعبه یا گلستان دی
که کشور دی د کیمیا دا
یا د ترکو استانه ده
که دی کور د محبوبا دا
که کوهی دک له فریب دی
که مپوه ده د شفا دا
که سبزه تر گل چاپر شوه
که شهپر دی د عنقا دا
که شیرین زبان طوطی دی
که جامی دی د پر شیدا دا
هم تابع د صاف جامی یم
خکه کرې اقتدا دا
د جامی صاحب بیتونه
نوی اغوندي زببا دا
ستا د حسن اسبابونه
چې عسل دی که حلوا دا

۴۰-۳۸:۲۳

عشق به خو ساتم په زړه کې
خنګه پتې کرم غر په خورې کې
که هر شو مینه پغور ده
هېخ پرې نه پوهېږم زه
هېخ پرې نه پوهېږم زه
عاشقي په مثال اور ده

کھ د شعر سلطان علي خان

خوبه يې نغارم په چرړه کې
دا يې کبر دی که ناز دی
بلا که د زړه په وړه کې
لکه ستا د سترگوا ب دی
نه لاموند شي په چاره کې
که يې دا د هجر سوی وی
لکه مالگه په اوږه کې
دا وصال د دلربا دی
ننه باسي روح په مړه کې
د دعا غشی که ولم
يورانه شي په کواړه کې
نه يې غم صبر ته توان شي

هېڅ پرې نه پوهېږم زه
څه بلا شعبده باز دی
هېڅ پرې نه پوهېږم زه
دا په نورو کې نایاب دی
هېڅ پرې نه پوهېږم زه
درېغه هومره يې زړه سوی وی
هېڅ پرې نه پوهېږم زه
که دا دم د مسیحا دی
هېڅ پرې نه پوهېږم زه
هم مردار وي چې يې پلم
هېڅ پرې نه پوهېږم زه
نه به خلاص ترې علي خان شي

حق حيران در ب په کره کې

هېڅ پرې نه پوهېږم زه

۷۲ : ۲۳

دود مې له قلمه خېږي
تن مې اتشدان شولو
مېنې کاندې خلک واړه
نه وي پرې د هيچا اړه
شپه هم نه ده سپين نهار دی
بخت يې له ازله خوار دی
پرېوتم د بخت له اسه

ستا د مېنې اور دی په کې
زړه مې سوی سکور دی په کې
گرځي سره لاس تر غاړه
يو زما پېغور دی په کې
واړه کلی پروت قرار دی
وران د عاشق کور دی په کې
وېش دی د ساقی له لاسه

کھ د شعر سلطان علي خان

نور يې څښي کاسه په کاسه جام زما نسکور دی په کې
 گرم دی د ښکلیو بازار زیات په کې تښکان د وپار
 لاس يې دی ترلی د خوار ساز ولاړ سرتور دی په کې
 یا خود جنت ټوټه ده باغ جنان بزم جان
 زار شوی له هغې وطنه چرته چې ستا کور دی په کې
 واره زېر زېلي وينم نفس شرمولي وينم

نور عاشقان پلي وينم

يو علي خان سور دی په کې

۱۱۳:۲۳

اوس د پورته ټولو بېلگو له هر بیت څخه مسره جوړوو؛ وینو چې د هرې بېلگې شعري فورم (غزل) څرگندېږي:

لاس مې نه ورځي حیران يم اوس به څه رنگ زړه ترې نیسم
 چې سپین مخ يې خزانه کړه تورې زلفې يې طلسم
 که مې نوم د یار له مینې په څو کاله وظیفه کړو
 اوس مې لا له کبره خشمه هډو ناخلي په خوله اسم
 وخورم څه بېکاره کسی چې بې یاره کسی کسی
 کسی هله مې په کار دي چې د یار کسی پرې کسم
 خط راځي برخاست د حسن هر ظالم ځي چې غریب شي
 اوس وفا کوه دلبره زر به پاتې شي دا جسم
 دلبر ښکلی هونبیار بویه قدر دان پتي ښک خویه
 بارې موند نه شي دا قسم علي خانه په هېڅ قسم

۱۲۶:۲۳

کھ د شعر سلطان علي خان

خه د نېکو همرهان دي يو قران دويم حديث
چي و حق ته رهبران دي يو قران دويم حديث
سپر د هرې خرخشي دي د هغې جهان توشي دي
هم بنويوي ددي جهان دي يو قران دويم حديث
ستا د جهل رنخ به روغ کاتاريکي به دې فروغ کا
دواړه شمعي د عرفان دي يو قران دويم حديث
هر سړي چي پرې عمل کاله وليانو به ځان مل کا
تبع په لاس د مسلمان دي يو قران دويم حديث
تياره زړونه نوراني کا د دين خوار سړي غني کا
لوی رهبر د هر انسان دي يو قران دويم حديث
هر چي دوی يې وظيفه شو پوه په هره لطيفه شو
د همه اسرارو کان دي يو قران دويم حديث
اگاه نه پرېردي گناه ته سمه لار بنويي گمراه ته
گوره هسي مرشدان دي يو قران دويم حديث
د غافلوتازيانې دي دواړه پتې خزانې دي
دا دوه باغه بي خزان دي يو قران دويم حديث
له حضرت نه را په ايشته تر قيامته يې رد نيشته
تل له نسخه په امان دي يو قران دويم حديث
خو چي ژبه خوزېده که يا سپهر گرزېده که
تر هغې پورې چلان دي يو قران دويم حديث

که ماتم ددي سرای دی یا که غم د هغه خای دی
دغه دواپو له درمان دي یو قران دویم حدیث
خدای رسول پرې راضي کېږي گناهونه پرې کمېږي
جبیرې د هر نقصان دي یو قران دویم حدیث
که دې مله شو زما روره تابه وساتي له اوره
بې خلله رفیقان دي یو قران دویم حدیث
که ته زړه وریږي بند کړې دا غمجن زړه به خورسند کړې
ملا حان د هر طوفان دي یو قران دویم حدیث
که په سترگو پسې درومي سعادت به ډېر ډېر مومي
بې بها دور و مرجان دي یو قران دویم حدیث
پژمړده زړونه ژوندي که ژوندي لاپه خورسندي که
حقیقي ابر نیشان دي یو قران دویم حدیث
که د دوی په پیروي ځې تل به ته په سُرخ رویي ځې
په دعوه د حق برهان دي یو قران دویم حدیث
چې یې ستایي هومره بنایي دواړه حقې چارې وایي
بنه فرمایي ناصحان دي یو قران دویم حدیث
دواړه حق ویي بېشکه ملا بسته کړه پسې کلکه
نن ولجه دي صبا گران دي یو قران دویم حدیث
د رب سیال نشته احد دی پیغمبر یې محمد دی
په دا باب مي گواهان دي یو قران دویم حدیث

کھ د شعر سلطان علي خان

که گناه لري بېشماره ته به يې ويخني غفاره
وسيلي د علي خان دي يوقران دويم حديث
۲۳ : ۵۳ - ۵۵

اننگي دي که سپورمی ده که سورگل دی دلادا
يا د زرونو آيينه ده يا خو لمر دی په ربنستيا دا
دا هوسی دی که ساحر دی که صياد دی زرونه وړي
يا دي سترگې فتنه گرې يا خودی نرگس شهلا دا
دا زنجير دی که ستازلفې که نافې که غورنډي دي
سنبل تردی که عنبر دی که بنامار دی ازدها دا
دا محراب دی که لينده ده يا خودال يا سرد جيم دی
يا د وړوکي اختر مياشت ده يا ابرو يې دلريا دا
دا الف دی که شمشاد دی يا خونخل د مراد دی
يا دا قد يا گلدسته ده يا خوسروه ده بالادا
دا دې خوله که سر چشمه ده د حیات که بنکلی ميم دی
يا د بلی دی د ياقوتو يا طوطي دی شکرخا دا
دا دي ستوري په اسمان کې يا دی گل په گلستان کې
يا دې غاښ دي په دهان کې يا دی دُر قيمت بها دا
دا جوهر یک دانه دي که تويې واورې په لاله دي
يا دې غاښ دي يا ژاله دي يا دي عقد ثريا دا
دا دلبر دی که خورشيد دی که دی ستوری د صبا دی

کھ د شعر سلطان علي خان

يا ده مياشت د خوارلسمې يا نر حور دى د دنيا دا
فرشته ده که افتاب دى بناپېرى دى که گلاب دى
که پوره تمام مهتاب دى که دى شوخ بې پروا دا
ربه دا خلد برين دى که کعبه يا گلستان دى
که کوڅه د هغه يار ده که کشور دى د کيميا دا
دا د چين نقشخانه ده يا د ترکو استانه ده
د همایو اشيانه ده که دى کور د محبوبا دا
دا دې زنه ده که سېب دى که کوهى ډک له فرېب دى
د بنايست د بازار زېب دى که مېوه ده د شفا دا
دا دې خط دى که هاله ده که سبزه تر گل چاپېر شوه
شنه فولاد دى جوهر داره که شهر دى د عنقا دا
د جنت د باغ قمري دى که شیرين زبان طوطى دى
يا بلبل سېلاني دى که جامي دى ډېر شيدا دا
زه پيرو محمدي يم هم تابع د صاف جامي يم
په دا دواړو پسې ماته ځکه کړې اقتدا دا
علي خان چې په پښتو کړه د جامي صاحب بيتونه
گويا ښکليو جامي اوبنکې نوى اغوندي زېبا دا
علي خان په پښتو ستايي ستا د حسن اسبابونه
دا هنر ډېر مزه دار دى چې عسل دى که حلوا دا

۴۰-۳۸:۲۳

عشق به خو ساتم په زړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه

کھ د شعر سلطان علي خان

خنګه پتہ کرم غر په خوړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
که هر څو مینه پېغور ده عاشقي په مثال اور ده
خوبه يې نغارم په چرړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
دا يې کېدی که ناز دی څه بلا شعبده باز دی
بلا که د زړه په وړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
لکه ستا د سترگو اب دی دا په نورو کې نایاب دی
نه لاموند شي په چاره کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
که يې دا د هجر سوی وی در بغه هومره يې زړه سوی وی
لکه مالګه په اوږه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
دا وصال د دلربا دی که دا دم د مسیحا دی
ننه باسي روح په مړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
د دعا غشی که ولم هم مردار وي چې يې پلم
يورانه شي په کواړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
نه يې غم صبر ته توان شي نه به خلاص ترې علي خان شي
حق حيران د رب په کره کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
۷۲ : ۲۳

دود مې له قلمه خېژي ستا د مينې اور دی په کې
تن مې اتشدان شولو زړه مې سوی سکور دی په کې
مينې کاندي خلک واره گرځي سره لاس تر غاړه
نه وي پرې د هيچا اړه يوزما پېغور دی په کې
شپه هم نه ده سپين نهار دی واره کلی پروت قرار دی

گھ د شعر سلطان علي خان

بخت يي له ازله خوار دی وران د عاشق کور دی په کې
پرېوتم د بخت له اسه وېش دی د ساقی له لاسه
نور يي څښي کاسه په کاسه جام زما نسکور دی په کې
گرم دی د بنکلیو بازار زیات په کې تېگان د وپار
لاس يي دی ترلی د خوار ساز ولاړ سرتور دی په کې
یا خود جنت ټوټه ده باغ جنان بزم جان
زار شوی له هغې وطنه چرته چې ستا کور دی په کې
واړه زېر زېلي وینم نفس شرمولي وینم
نور عاشقان پلي وینم یو علي خان سور دی په کې
۱۱۳:۲۳

منحوال تجنیس:

چې له متجانسو کلمو څخه په یوې کې یو توری په منخ کې
زیات وي منحوال تجنیس یې بولي؛ لکه:
عذاب نه دی نه ثواب شعر خوشوب دی
گاه يي اغوندي انسان گاه يي سبوع
۱۰۴:۲۳
په پورته بیت کې علي خان ثواب او ثوب کلمې استعمال کړي
دي چې (الف) د ثوب په منخ کې زیات دی.
که ملوک غوندي اشراف نازک بدن وي
گرځوي به دې په بحر او په بر مینه
۱۲۹:۲۳

کھ د شعر سلطان علي خان

په پورته بيت کې د بحر او بر په کلمو کې منځوال تجنیس واقع شوی چې د (بر) په کلمه کې یوه (ح) ورزیاته شوې ده.

مفروق مرکب تجنیس:

هغه تجنیس دی چې متجانسي کلمې په لیکلو کې سره توپیر ولري؛ لکه:

غم و نه چاوه یوازې د بلبل زړه
قسم قسم خواري گوره د بل بل زړه
۷۸ : ۲۳

په پورته بيت کې متجانسي کلمې بلبل او بل بل دي چې په لیکلو کې سره توپیر لري.

مکرر تجنیس:

چې متجانسي کلمې د بيت يا سجعې په پای کې پر له پسې راشي مکرر يا مزدوج تجنیس يې بولي؛ لکه:

چې په تېغ تا د چشمانو کتل تل تل
خود به مېرڼه څه له بې ځايه تېل بل بل
ستا د سترگو د مخ آب صافي يې نه وه
که مې ښکلي د جهان وکسل سل سل
له بې خونده ژونده مرگ را ته پسند شه
ځکه خون مې که خوبانو ته خپل پل پل

کھ د شعر سلطان علي خان

نشہ نہ لري د يار د شونډو عشر
که جامونہ مې د ميونوشل شل شل
چي يو اوبنکي ژاږي بل له بنايي ويني
پتنگان ځکه د شمعي په سول سول سول
باغ له ځي يا به خپل ځان په ازغو غوخ که
يا به راوړي علي خان په منگل گل گل
۱۱۹:۲۳

په پورته غزل کې د مکرر تجنیس کلمې دا دي (کتل تل تل،
تبل بل بل، کسل سل سل، خپل پل پل، نوشل شل شل، سول سول
سول او منگل گل گل)
علي خان يو بل غزل لري چې هغه هم د مکرر تجنیس يو ډول
دی، په لاندې توگه يې وړاندې کوو:

که يم ډېر د حوادثو په کشال شل
خو ورځم که مې رهبر شه با کمال مل
تا چې خوان د دلبري د کرم عام کر
درته جوړ شه د عاشق غريب د سوال ول
معشوقه چې د جبين غوټه خوره که
د عاشق د خاطر غوټه شي فی الحال حل
د وفا جفا سودا په خپل اختيار که
د خوبانو په دربار کې دی دلال ل

کھ د شعر سلطان علي خان

اوبنکي تپل صبر پنبه لرم اور مينه
باري خدای مي چراغ نه که د اقبال بل
د هنرد چابک سوار لافه که ماته
چي آسمان نیلی را واخلي د خپل چال چل
خوچي ولېد شي د ميني په ورشو کي
رقيبان که علي خان لکه شغال غل
۱۱۹-۱۱۸:۲۳

په دې غزل کې د مکرر تجنیس کلمې چې قافیه هم پرې تړل
شوې دادي (کشال شل، کمال مل، سوال ول، فی الحال حل، دلال لل،
اقبال بل، چال چل او شغال غل).

همداراز يو بل ډول مکرر تجنیس هم د علي خان په ديوان
کې تر سترگو کېږي چې په لاندې غزل کې يې ليدلی شو:

لابه کله شي د يار جوړو ستم تام
چې به ماته شي په لطف او په کرم رام
زاهدان دې افتخار که په پت هوهو
د عاشقو وظيفه ده د صنم نام
عاشقان وصل د يار غواړي له ربه
روغ ترې غواړي د زړو کي د شکم کام
ماچې خپل قوت د يار په غم کې وليد
رستم پر پرده لابه نشي له ماسم سام

کھ د شعر سلطان علي خان

چي بندي به ترې خان خلاص کړي په آسانه
هسي مه گنه د يار د زلفو خم خام
ملک نه لري سودا د تورو زلفو
خو هم پر پوتو په پنبو کي د آدم دام
دا اکثر چي خان اخص گهي له خاصو
که دې وپېژانده زيات به وي اعم عام
خاص به هله شي په ميان د خاصه گانو
که ته لري کړي له ميانه د عالم لام
محبت د حقيقت له جامه غواړي
علي خان له خدايه نه غواړي دجم جام

۱۲۵:۲۳

په پورته غزل کې چې مکرر ناقص تجنیس یې گڼلی شو. د
تجنیس کلمې (ستم تام، کرم رام، صنم نام، شکم کام، سم سام، خم
خام، آدم دام، اعم عام، عالم لام او جم جام) دي دلته گورو چې له
پورتنۍ بېلگې سره توپیر لري. په پورتنۍ بېلگې کې مکررې کلمې د
قافيې له اصلي کلمې سره داسې توپیر لري چې د اصلي کلمې الف یې
په زور اړولی خو په دې بېلگې کې په سرچپه ډول زور یې په الف اړولی
دی.

مضارع تجنیس:

کھ د شعر سلطان علي خان

مضارع تجنیس د مطرف تجنیس یو ډول دی او بل ډول یې
لاحق تجنیس نومېږي.

مضارع تجنیس هغه دی چې د متجانسو کلمو بېل غږونه په
مخرجونو کې سره نژدې وي؛ لکه:

دریغه گام خویې زما په کام وی اېښی

لکه عمر په رفتن کوي یون هسی

۹۲:۲۳

په پورته بیت کې د (گام) او د (کام) د کلمو د سر توري (گ)
او (ک) په مخرجونو کې سره نژدې دي. ځکه ورته مضارع تجنیس
وايي.

خطي تجنیس:

چې متجانسي کلمې یوازې د لیکلو په لحاظ سره یو شان
وي او د لوستلو او ټکیو په لحاظ سره توپیر ولري؛ لکه:

تن باریک عقل تاریک زړگی په څړیکو

هراندوه را باندي سخت یو په څلور دی

۱۵۹:۲۳

په دې بیت کې د باریک او تاریک په کلمو کې خطي
تجنیس راغلی دی.

د شعر سلطان علي خان

لفظي تجنيس:

چې متجانسين د لوستلو په لحاظ يو او په ليكلو کې سره
بېل وي دغه تجنيس د خطي تجنيس په وړاندې واقع دی، د علي
خان په ديوان کې دغه راز تجنيس په لاندې بېلگه کې په نښه کوو:

زه که پوهېداى چې دې په مانه شته وتنه
نه به وم په تا پسې وتلى له وطنه

۱۳۲:۲۳

په پورته بيت کې وتنه (پروا) او وطنه (هېواده) دوې متجانسي
کلمې دي چې په ليكلو کې سره توپير لري خو په پښتو لوستلو او
تلفظ کې يو راز دي البته په عربي ژبه کې يې لوستل هم توپير لري
خو مونږ دلته د پښتو ژبې د تلفظ له مخې دا لفظي تجنيس بولو.

اشتقاق يا اقصاب:

په کلام کې د دوو يا زياتو داسې کلمو راوړل چې توري يې يو
بل ته ورته وي، کېدای شي دغه کلمې له يوې ريشې څخه مشتق
شوې وي او يا ريشې يې سره جلا وي.

که ريشې يې سره جلا وي دې ته شبه اشتقاق هم وايي، لاندې
بېلگه د اشتقاق:

غلبه هسې ډېر غم په علي خان شه

چې فارغ يې کړو له عيش او له فراغه

۱۰۵:۲۳

د فارغ او فراغ کلمو ترمنځ اشتقاق موجود دی.

کھ د شعر سلطان علي خان

بايد ووايم چي د علي خان په ديوان کي د شبه اشتقاق بېلگي هم شته
چي يوه بېلگه يې دلته راوړم:

د خسته خاطر شکاف به مې پيوند شي
که يو خو خبرې وکړې واشکافي
۱۰۵:۲۳

په پورته بيت کي شکاف د چاود په معنا او واشکافي د
آزادي په معنا ده چي ريشه يې سره يوه نه ده.

تصدير:

تصدير هغه صنعت دی چې د دويمې مسرې د پای کلمې يا
وييونه او توري د لومړۍ مسرې په سر کې راوړل شوي وي او يا د يوه
بيت کلمه يا کلمې د ورپسې بيت په سر کې راشي دې صنعت ته
ردالعجز علی الصدر هم وايي.
لومړۍ بېلگه:

چې د بيت په پيل او پای کې د الف توري راغلي دي:

ابتدا کوم په اسم د مولا
چې په حکم کې يې دي ارض و سما
ای هغه جنس هنر و د ثنا
خاص دي تاله شه قدرت دی د بل چا
انس و جن دي که دا نور عرب عجم دي
کاف و نون څخه يې دواړه کرل پيدا

ڪھ د شعر سلطان علي خان

اشرف تور کا البد د جسم انساني شه
تا ورياخنبه خلعت د کرمنه
انبيا په کي نورونه د حق راغلل
بيا په دوی کي دي رسل کره سربالا
اولوالعزم په کي ديارلس په نومونو
بيا دي بنه خاص کړو حضرت په تحيا
امتيان د محمد طه لقب يو
په قيامت به يو په نورو شهدا
امان دي څلور واړه ما منلي
خو اعظم پکي اعظم دی هويدا
اشنايان که نا اشنا مسلمانان دي
رب عطا کا ور له جنت الماوا
امانت مې ايمان دی خدايه رحيمه
مستقيم لري چې لېږدم له دنيا
آمين ولوله زما لوستونکيه وروره
شفقت دي وي په ما او په شما
اهل علمو ته سلام د علي خان دی
خصوصاً بيا من يبيع الهدا

۵: ۸۸-۸۹

په پورته غزل کي وینو چې د بيتونو پيل او پای په (الف) شوی
دی چې دي ته د تصدير صنعت وايي.

عنوانات دي دا ابيات معنون حکم
بنه بد گوره د محمول او د موضوع
عمده حکم د روا ناروا کوت شي
پرې راځي معاینه نقض منوع
عام له نظمه که يې څوک کاندې په نثر
ويل مه بويه هرگز غير مشروع
عقل نقل طبعه درې واړه مې مله دي
اعتراض شه پرې مدفوع بلکې مرفوع
عذاب نه دی نه ثواب شعر خو ثوب دی
گاه يې اغوندي انسان گاه يې سبوع
عادلان حکم هاله کاندې د بدو
چې سند يې هم اصول وي هم فروع
عاریت د معنا متن ځکه نه کړم
چې غالب نه دی په ماد فکر جوع
عارخونه دی اتفاق که چرته پېښ شي
مه کړه خدای چې په جسته وي د رجوع
عشق پخوا و اوس چتي شو چې هجران شو
گران اسان ليد شي په وخت کې د شروع
علي خان که خم ابرويو په ملا خم کړو
مناسب دي له محراب سره رکوع

۱۰۳:۲۲

کھ د شعر سلطان علي خان

په دې بيت کې د بيتونو پيل او پای د (ع) په توري شوی او په
دې توگه يې د تصدير صنعت رامنځته کړی دی.

درېمه بېلگه: چې د بيت په پيل او پای کې د (غ) توری راوړل شوی
دی:

غنچه لبه چې راووتوله باغ
بېلتانه دې دلاله سينه کړه داغ
غوره کړی مې پتنگ غوندي پرې سوی دی
روغ به څه څم ستا د مينې له چراغ
غوڅوي مې يار چې تنگه د رقيب کا
بد نصيب مې باز پره کاندي له زاغ
غريبی مې و دلبرو ته پېغور شوه
راته نه گوري له کبره له دماغ
زه غمزې د يار مين د يار په مخ کړم
کله سود د عشق حمله وړي بې سوراغ
غليمی د زمانې رقيب په ځان کړم
له اوزبکه ظلم زيات کړي کله ماغ
غم د ځان کوه زاهده ما به څه کړې
اول خپله ريره توره کړه صباغ
غاړه خلاصه کړه ناصحه بيا مې پرېرډه
په استازي نور څه نشته بې ابلاغ

کھ د شعر سلطان علي خان

غلبه هسي ډ پر غم په علي خان شه

چي فارغ يي کړوله عيش او له فراغ

۱۰۵:۲۳

د يادونې وړ ده چې د درېيمې بېلگې د بيتونو پای چې اصلاً
په ديوان کې د (غ) پر توري يوه فتحه (زور) کښل شوی دی خو اوس د
(ه) په زياتولو سره ليکل کېږي او بايد همداسې وليکل شي په دې
توگه:

غنچه لبه چې را ووتوله باغه

بېلتانه مې د لاله سينه کړه داغه

غوره کړې مې پتنګ غوندي پرې سوی دی

روغ به شه هم ستا د مينې له چراغه

... ترپايه

دا غزل تر پايه په پورته ډول کښل کېږي په دې ډول مونږ ويلي
شو چې نوموړی غزل د تصدير يو بل ډول دی هغه داسې چې د
لومړۍ مسرې د پيل توري د دويمې مسرې د پای تر توري يو دمخه
راځي.

څلورمه بېلگه:

چې په سر او پای کې يې د (ق) توري راغلي دي:

قضا بند کړمه په لومه د فراق

راغله دا بلاله کومه د فراق

قند د وصل به يې زر کله شرين که

حلق مې تريخ شه له زقومه د فراق

ڪھ د شعر سلطان علي خان

قضيي را باندي ڊڊري دي راغلي
ولي سياله ده معدومه د فراق
قيامت حشر ځنڪندن عذاب د قبر
ڪنايات دي له مفهمه د فراق
قصد د ميني ڇه چي نوم به يي وانه خيست
که خبروي ڇوڪ له نومه د فراق
قاصدان هم د يار هچري راغله
چي سرپورته ڪري سرگومه د فراق
قام قبيل پوڻتم که طب يا نجوم گورم
نه شته هپڇ چاره معلومه د فراق
قلم و چاود کاغذ مخ په سياهي تورڪي
چي نامه شوه پري مرقومه د فراق
قينج و ناز دي علي خان له برمه پري بست
عرض خو واوره له مظلومه د فراق
۱۰۶:۲۳
يادونه: د علي خان په ديوان کي د کلمو تصدير نشته.

بي ٽڪيو (نامنقوٽ) صنعت:

دا هغه صنعت دي چي شاعر په خپل ڪلام کي داسي توري
راوري چي هپڇ ٽڪي ونه لري؛ لکه:
دا مے دم که مے همدم که د لازم لازم
هم مے روح ولاڙ له ماهم مے آرام لازم

کھ د شعر سلطان علي خان

دا امرود مروړ لږ له ما که درو
که دا حورود محمود دارالسلام لږ
حمد الله لولم درود ورسره لاهم
د سودا درود مے هم لکه اعدام لږ
لاد لاسه له ما دولکه آهو که
دلایسه که دل که کاواک دا دام لږ
عالم ورک کړي دلدار ول ول کاکلو
دا گوار گوار مهم له د اسلام لږ
له هواده کله رد د سلام مومم
که مے سل واره دلدار لره سلام لږ
سره اوره که د سحر مطرد درو
که له لعلو دے له مهره پک کلام لږ
هسے طمع د مراد ورکه ده له دهر
لکه داد مهر له هر اولو الراحام لږ
معمامے ده اووه سوه داسم
لاهم کم دی که دوه واره ور له لام لږ

۸۳:۲۳

پورته غزل په خپل وخت کې یو غیر منقوټ غزل و، اوس هم
اکثراً غیر منقوټ دی خو ځینې کلمې یې چې د (ی) توری په کې
راغلی، د پښتو ژبې د اوسني معیار مطابق ټکي لري لکه د (مې)
ضمیر چې په دې غزل کې شپږ ځایه راغلی دی او ټکي نه لري او

کھ د شعر سلطان علي خان

همداراز د (دې) ضمير چې د متکلم مخاطب ضمير لپاره دی (ی) يې
 ټکي نه لري يا د (هسې) کلمه چې (ی) يې بې ټکيو ليکلې ده او
 همداراز د (هېواد) له کلمې څخه يې د (ې) توري حذف کړی او (هواد)
 يې کښلی دی.

اقتباس:

اقتباس په لغت کې له آره د رڼا د وړانگو اخیستل دي او د
 بديع فن په اصطلاح کې هغه صنعت دی چې شاعر يا لیکوال په خپل
 نظم يا نثر کې د قران کریم کوم ایت يا د پیغمبر صلی الله علیه و سلم
 کوم حدیث او يا کومه مقوله په بشپړه توګه يا يوه برخه يې را واخلي؛
 لکه د علي خان لاندې بيتونه:

اشرف تور کالبد د جسم انساني شو

تا وروباخښه خلعت د کرمنه

اهل علمو ته سلام د علي خان دی

خصوصاً بيا من يتبع الهدا

۳۵:۲۲

وابتغوا اليه الوسيله ته درياد کړه

پاخه علي خانه ورته ګوره وسيلي

۱۵۲:۲۳

په لومړۍ بېلګې کې د لومړي بيت دويمې مسرې کې (کرمنه)
 راغلی چې د اقتباس صنعت دی اشاره يې د (بني اسرائيل) سورې
 (۷۰) ایت (و لقد کرمنه بنی ادم و حملناهم فی البر و البحر و رزقناهم

کھ د شعر سلطان علي خان

من الطيبات و فضلناهم على كثير ممن خلقنا تفضيلا) ته ده او د دويم بيت دويمې مسرې کې د (من يتبع الهدا) په برخه کې اقتباس دی چې د (طه) سورې ۴۷ ایت کې دغه مسئله ذکر شوې.

(فارسل معنا بنی اسرائیل و لا تعذبهم قد جئناک بایه من ربک و السلام علی من اتبع الهدی)

د دویمې بېلگې لومړۍ مسره کې د (المائده) سورې ۳۵ آیت

شريف ته اشاره ده:

(ياايهاالذين امنوا اتقوا الله وابتغوا اليه الوسيلة وجاهدوا في سبيله لعلکم تفلحون)

پورته درېواړو بيتونو کې ايتونه اقتباس شوي دي.

ذوالقافيتين:

چې په يوه شعر کې دوې قافيې څنگ تر څنگ راشي

ذوالقافيتين يې بولي؛ لکه:

دا ټکي به يار تر کومه په ما که زه به يې وړم رېو

خوپړين ځگر به خو په صبر باران اوښکو ته پاسلم لېو

انتگي که يې ښکاره که زما اوښکې به که وچې

دا په دا چې مدام تنبستي د گويان په موسم سم سېو

خه يم زه شه مې قابو دی چې ډاډه شم و هجران ته

په جنگ ځای د بېلتانه کې په ځای نه وي درستم غرېو

خو چې مل ورسره نه وکيخسرو ښايسته مخی

کھ د شعر سلطان علي خان

په مرانه گاته نه شه د پشن د جنگ مهم کېو
سلیمان د تخت د حسن که مدد شي علي خان ته
بيا به نه مومي که خدای کا په دې حای کې نیم قدم دېو
۱۳۸:۲۳

په پورته غزل کې يوه قافیه د (ورم، پاسلم، سم، رستم، مهم
او قدم) په کلمو تړل شوې او ورپسې بله قافیه د (رېو، لېو، سېو،
غړو، کېو او دېو) په کلمو تړل شوې ده.

مصرح تضمین:

د تضمین هغه ډول دی چې تضمین شوې ټوټې ته ښکاره
نغوته په کې شوې وي؛ لکه:

چې مې زړه د عاشقی په طریقت لار
هغه دم ځینې آرام او فراغت لار
دا هغه قسم غزل دی چې صاحب وې
له خاطره مې آرام او جمیعت لار
۷۵:۲۳

پورته درې لومړۍ مسرې د علي خان دي او څلورمه یې د
صاحبزاده محمدي ده چې علي خان پرې تضمین کړی دی.

کھ د شعر سلطان علي خان

معما:

يو نوم يا نپٽه او يا مطلب د نثر يا نظم په ټوټه کې په رمز او
ايماسره د قلب، تشبيه، تصحيف، تحليل، د جمل حساب، تبديل،
ترکيب، اشتقاق، اسقاط او تاليف په صورت راولو ته معما يا
تعميه وايي؛ لکه:

۱- معما مې ده اووه سوه د اسم
لاهم کم دی که دوه واره ورله لام لار
۲۳: ۸۵

په پورته بيت کې اووه سوه ذکر شوي، دوه لاهمه ۳۰+۳۰ او
کم عدد يو دی نو:

$$۷۶۱ = ۱ + ۳۰ + ۳۰ + ۷۰۰$$

چې ۷۶۱ د علي خان نوم جوړوي هغه په لاندې ډول:

۷۰	=	ع	
۳۰	=	ل	
۱۰	+	=	ي
۶۰۰		=	خ
۱		=	ا
۵۰		=	ن

۷۶۱ علي خان

کھ د شعر سلطان علي خان

۲- سن د هجر غرو سرد کاني تري کمتر و
ورخ وه ديار لسمه د ذوالحجې په تحرير کې
۲۳: ۸۷

پورته معما دوه ډوله تحليل لري:

الف:

پورته بيت کې (غر) د ابجد په حساب (۱۲۰۰) کېږي.
(غ = ۱۰۰۰ ، (ر = ۲۰۰) او د کاني له سر نه مطلب د (کاني) کلمې
لومړۍ توري (ک) دى نو که دغه (ک) چې د ابجد په حساب (۲۰) دى
تري کم شي (۱۱۸۰) جوړوي چې د نوموړي غزل نېټه څرگندوي.

ب:

که دغه د (ک) توري پرې ورزيات شي نو (۱۲۲۰) جوړوي، ځکه چې
(غر = ۱۲۰۰ + (ک) = ۲۰ = ۱۲۲۰) کېږي.

افراد:

افراد په لغت کې بېلولو او يوازې کولو ته وايي او د بديع په اصطلاح کې چې ناظم د قافيې په کلمې (ويي) يا کلمو (ويونو) کې د الفبې د څو داسې مفردو تورو نومونه راوړي چې د هغو له يو ځای کولو څخه هغه کلمه يا کلمې جوړې شي چې د ناظم مراد وي، په کوم نظم کې چې د افراد صنعت راغلی وي مفرد القوافي يې بولي؛ لکه:

بنکلي تل پرې غين له ميمه مرکب بنکوي

چې صحفه د چا د زړه که مسطر مينه

۱۳۰:۲۳

په پورته بيت کې (غين له ميمه) مرکب څخه (غم) مراد دی.

يا:

انس و جن دي که دا نور عرب عجم دي

کاف و نون څخه يې دواړه کرل پيدا

۳۳:۲۳

په دې بيت کې (کاف و نون) افراد او د (کن) له عربي لفظ

څخه مراد دی.

معنوي صنايع

هغه صنايع دي چې د کلام او وينا حسن او بنکلا په الفاظو پورې نه بلکې په معنا پورې اړه ولري، دا صنايع هم د لفظي صنايعو په شان د نظم لپاره مهم دي چې د علي خان په ديوان کې يې مختلفې بېلگې شته دي.

د معنوي صنايعو لاندې ډولونه د علي خان له ديوان څخه را اخلو:

طباق يا تضاد:

په يوه بيت يا شعر کې دوه سره ضد لفظونه راوړل طباق يا تضاد بلل کېږي:

چې خورې زلفې را يادې کړم د ترکو

جمع زړه هغه ساعت شي خور له ما

۲۳: ۳۶

هسي چارې د نادان له لاسه وشي

چې هوښيار به په فکرت په تصوير گډ که

۲۳: ۱۱۴

ښه يم که بد يم خداي ته معلوم يم

غليم ته کاني و دوست ته موم يم

کھ د شعر سلطان علي خان

خواره ته خوږ يم کاره ته کوږ يم

سمو ته سم يم تريخ ته زقوم يم

۱۲۵:۲۳

حبيب پند د رقيب واخيست عجب کار دی

ملایکې څه رنگ خوی د خناس واخيست

۴۷:۲۳

په پورته لومړي بيت کې (خور، جمع)؛ په دويم بيت کې

(نادان، هوبنيار)؛ په درېيم بيت کې (بڼه، بد؛ غليم، دوست؛

کانی، موم) په څلورم بيت کې (خوږ، تريخ؛ کوږ، سم؛ کاره،

سمو) او په پينځم بيت کې (حبيب، رقيب؛ ملایکه، خناس)

متضادې کلمې دي.

طباق (تضاد) په درې ډوله دی:

۱. اسمي طباق

۲. فعلي طباق

۳. ايجابي او سلبي طباق

۱. اسمي طباق: چې د دوو نومونو يا ستاينومونو تر منځ تقابل يا

بدوالی موجود وي؛ لکه د علي خان له ديوان څخه دا لاندې بېلگې:

د وصال عيش و عشرت به درنه هېر شي

که خبر شوي د هجران له سخت عذابه

۴۱:۲۳

وصال خوږ دی په لذت يې نه مېرېم

خو هجران دی په کې تر یخ تر زهر نابه

۴۱:۲۳

ځکه اوس په ما پوره نیمگړې د چا نه ده

پاتې مې کارونه کړه نیمگړې بېلتانه

۱۴۹:۲۳

نور کافر هم په مؤمن دا هسې نه کا

لکه مادي نا کړدې وړې د خط

۱۰۱:۲۳

پس زما د ډېرو او بیکوله بارانه

راغلي ستا د مخ په نمر لړې د خط

۱۰۱:۲۳

په پورته بیتونو کې په ترتیب سره (وصال او هجران، خوږ او
تریخ، پوره او نیمگړې، کافر او مؤمن او باران او نمر) اسمي طباق او
یو د بل ضد کلمې دي.

همدا راز په دې بیت کې هم اسمي طباق شته:

دا هم درته نه وایم چې دا که یا هغه که

هومره کړه چې لږ و ډېر مې غوږ په سوال لره

۶۷:۲۳

په دې بیت کې د (لږ او ډېر) کلمو تر منځ اسمي طباق دی.

۲. فعلی طباق: هغه طباق دی چې د فعلونو تر منځ تضاد موجود

وي؛ لکه:

کھ د شعر سلطان علي خان

ناست ولاړ سمېدی نه شم پاڅم کښېنم
بې آرامه صبح و شام يم له اندوهه
۲۳: ۱۴۷

په پورته بیت کې پاڅم، کښېنم، دوه متضاد فعلونه دي چې
يو د بل په مقابل کې راغلي دي.

۳. ايجابي او سلبي طباق: که دوه فعلونه له يوې مادې څخه د
مثبت او منفي يا امر و نهې په صورت راوړل شي، ايجابي او سلبي
طباق يې بولي؛ لکه:

مه درومه چې درومي روح مې درومي له بشره
راشه چې مې راشي تللی عقل بيا تر سره
ودرېره چې ودرېري باران زما د اوبنکو
مه څه چې مې نه څي رود د اوبنکو له بصره
کښېنوي چې کښېني موج د غم زما په څنگ کې
پاخوي چې پاڅي رانه ماته سل محشره
نه وينم چې نه وينم په سترگو د يار سترگې
وينم چې يې وينم دا وينام ده مقرره
ما وهي چې نور وهي بلا سترگې و يار ته
کېري مې چې وبه کاندې ماته قهر وېره
مه کوه چې نه کوي ناپسندې په ما هجر
وکړه چې مې وکړي مهر غور ناز پروره

کھ د شعر سلطان علي خان

مه يې پرېرېده چې نه پرېرېدي هغه ما ستا و درته
 ويې شره چې ما شرې رقيب له دغه دره
 مه وي چې دى نه وي له هجرانه خبر شوى
 بيا كه وي خو وي دې چې ته وي زما دلبره
 واخله چې مې واخلي غم له زړه حجاب له مخه
 روى دې پرې روى دى د خوبانو سر دفتره
 نه گوري كه وگوري رتلي علي خان ته
 زړه به يې پرې نرم شي كه سخت وي تر حجره
 ۶۹ - ۶۸ : ۲۳

مقابله:

دا هم د طباق يو ډول دى چې په کې تقابل يا تضاد د دوو
 جملو يا دوو نيم بيتيو د الفاظو د معناوو ترمنځ راځي؛ لکه:
 چې پرون يې لکه دوست هسې نمانځلم
 نن مې مرگ ته د دښمن په تڼا راغله
 ۱۴۳ : ۲۳

په پورته بيت کې دويمه نيم بيتي د لومړۍ په مقابل کې
 راغلې ده.

حسن تعليل:

د يوشې يا يوې طبيعي پېښې لپاره د يوه لطافت له مخې
 داسې يو دليل يا علت بيانول چې اصلاً يې علت نه وي؛ لکه لاندې
 بيتونه:

۱
ځکه سترگې زما سرې شوې هم نمجنې
ستا له شونډو يې دغه انعکاس واخيست
۴۶ : ۲۳

۲
ستا د مخ سرخي زما زردې چې روز افزون ده
سرې شونډې دې تل خوري زما خوار د ځگر وينه
۱۳۲ : ۲۳

۳
مخ يې اور زلفې يې ځکه پرې تاو تاو شوې
چې وېنې ته و اور ته نيسې خو تاو پرې
۱۶۶ : ۲۳

۴
چا مې ځکه لاس د ډاډ په سر رانه بڼکه
چې د روغو خلقو سوزي په تبجن لاس
۹۴ : ۲۳

۵
له قامت سره يې دم واهه کجورې
ځکه يې ډکه شوه سر په خنډ و خار ملا
ددې ملا د گستاخيو له تعذيره
په اړه شوې د شمشادو صد هزار ملا
توره ورته شوه د يار د تورو زلفو
ځکه ماته ماته کېرې ځي د مار ملا

گھر د شعر سلطان علي خان

هو مره حسن يي په تن باندي انبار دی
چي باريکه شوه د يار په دغه بار ملا
۲۳ : ۳۷ - ۳۸

سياقة الاعداد :

که په يوه نظم کې د اعدادو مرتب يا نامرتب ذکر راشي
سياقة الاعداد يې بولي؛ لکه:

ستا د جهل رنځ به روغ کا تاريخي به دې فروغ کا
دواړه شمعي د عرفان دي يو قرآن دويم حديث

يو قاصد دويم ناصح استوم يار ته
بد نصيب پرې يو غماز کرو يو چغل پېښ
۲۳ : ۹۰

تنسيق الصفات :

هغه صنعت دی چې د يوه شي خو صفتونه پر له پسې راوړل
شي؛ لکه:

۱- دلربا دلہ دلبره دلنوازه
دلپذيره دلزامه دلپسنده
نېک نسيبه خوش لقبه سيم غبغه
بوالعجبه شکر ليه شکر خنده

کھ د شعر سلطان علي خان

پري رویه سنبل مویه عنبر بویه
ملک خویه ډیره لویه هنر منده
مه پیکره منوره پای تر سره
ناز پروره تر گل غوره هوشمنده
سرفرازه په نادر حسن ممتازه
لکه باز په ناغه دارو سترگو برنده
موی میانه په تحقیق سروروانه
خوش زیانه تنگ دهانه سربلنده
گلرخساره خوش رفتاره وفاداره
د کمال له هره کاره بهرمنده
د پرهبزد مېر نود سترگو برېښه
په حلقو کې د کاکلو شېر افکنده
ای صنمه په قد سمه غنچه فمه
عیسی دمه زه له غمه شوم بی خونده
... تریایه

۶۰ : ۲۳

۲- ای فتاحه هم غني برالتوابه
هم قدوسه هم باري رب الازبابه
هم سلام يې هم بخښونکي يې وهابه
که مي وساتي له شره د هر بابه
د سرور په روی مي خلاص کړي له عذابه

کھ د شعر سلطان علي خان

يا اله العلمين مهربانه
هم هادي باقي ستاره هم رحمانه
هم حنان منان ديان ربه برهانه
که مي وساتي له نفسه له شيطانه
د سرور په روى مي خلاص کړي له غذابه
جگي جگي يا قادره ذوالجلاله
هم مؤمنه مهيمن بر کماله
ای ملک لَم یزل ولايزاله
که مي وساتي باري د غم له جاله
د سرور په روى مي خلاص کړي له غذابه

... ترپايه

۱۷۱ : ۲۳

پورته شعر تر پايه د الله تعالى جل جلا له صفات بيانوي
يعني د تنسيق الصفات صنعت په کې کارول شوی دی. مونږ يې
يوازې په لومړي بند اکتفا کوو.

دغه شعر د مخمس يو ډول دی چې لومړي بند کې پينځه واړه
مسري په خپلو کې همقافيه دي او په نورو بندونو کې څلور يې په
خپلو کې همقافيه او پينځمه مسره يې کتې مټې له لومړي بند څخه
اخيستل شوې او بند پرې تکميل شوی دی خو له نورو بندونو سره
همقافيه نه ده چې دا د مخمس يو ډول گڼلی شو.

همداراز له ترجيع بند سره هم يو څه ورته والی لري توپير يې
په دې کې دی چې په ترجيع بند کې د بيت په ذريعه بند تړل کېږي او

کھ د شعر سلطان علي خان

هماغه بيت د هر بند په پای کې تکراري راځي خو په دې ډول مخمس کې بند په يوې مسرې تړل شوی او هماغه مسره د هر بند په پای کې تکرار راغلې ده.

مراعات النظير:

که په يوې وينا کې څو متناسبې کلمې راوړل شي مراعات النظير يې بولي دغه صنعت ته تناسب او تلفيق هم وايي. لغت نامه دهخدا کې مراعات النظير داسې تعريف شوی دی: «در بدیع، مراعات النظير يا مراعات نظير يا صنعت تناسب آن است که شاعر يا نويسنده در شعر يا نثر خود کلماتی را به کار گيرد که باهم نسبتی و مناسبتی داشته باشند.»

۲۰۵۹۳:۱۵

د علي خان په ديوان کې د مراعات النظير صنعت ډېر راوړل شوی دی چې مونږ يې دلته يو څو بېلگې را اخلو:

بده جدايي ده سره لنبه د تناره ده

زه يې اورلړونې کړم گونه مې د سکاره ده

۶۰:۲۳

ما وې زه به پرې بڼکم د غم له بابه

زړه سکاره د مشوانې شه قلم وچاود

۶۴:۲۳

ڪھ د شعر سلطان علي خان

ڊپردي ميخاني لره ورخي د شونڊو جام له
وايه ته خاصه ساقي د چا مغان د چايي
۱۵۳:۲۳

د بنايست مارغه يي د خط په پرو والوت
د عاشق په زړه يو نر مه هوا راغله
۱۴۳:۲۳

بيا به لو د زړونو وکري دريوه ږم
چي دي اينبي په اوږو د زلفو لوردي
۱۶۰:۲۳

شمعه هسي ستاد مخ له تاوه سوزي
چي بل کري يي د سر د پاسه اوردي
۱۶۰:۲۳

اور د انگو دي څوک پاخه کره څوک يي وسوه
اي په مخ آتسه سو د د چا نقصان د چايي
۱۵۳:۲۳

په لومړي بيت کي (سره لنبه، تناره، اور لړوني او سکاره) په
دويم بيت کي (بنکم، مشواني، قلم) درېيم بيت کي (ميخاني، جام،
ساقی) څلورم بيت کي (مارغه، پرو، والوت، هوا) پينځم بيت کي
(لو، لور)، شپږم بيت کي (شمعه، تاوه، سوزي، بل، اور) او په اووم
بيت کي (اور، پاخه، وسوه او آتسه) سره متناسبې کلمې دي.

کھ د شعر سلطان علي خان

تدبيح:

په يوه بيت يا نيم بيتي کې د مختلفو رنگونو داسې بيان ته
وايي چې د کلام حسن او ښکلا پرې زياته شي؛ لکه:

چې سرې شونډې سبز خط يې را په زړه شي

سر تر پايه سره لښه شم شنه ډډوزه

۷۳:۲۳

په دې بيت کې (سرې، سبز، سره، شنه) رنگونه دي چې د
تدبيح صنعت يې رامنځته کړي دي.

د نرگسو سترگې زېرې له خواري شوې

غمزده سوسن تک شين که په وهل زړه

۷۸:۲۳

په پورته بيت کې (زېرې، تک شين) رنگونه دي.

حسن طلب:

د ادبي تعبير په ښکلا او ظرافت سره د يو شي غوښتنه ده
چې د سوال او گدايي هيله او سپکاوي په کې نه وي او له چا څخه
چې غوښتنه شوې وي د هغه د خوښۍ سبب وگرځي، دغه صنعت ته
براعة الطلب هم وايي؛ لکه دا لاندې بېلگه:

که دې خال په بوسه وران کړم څه نقصان دی

ستا د حسن له لښکره يو سور پرېوت

۷۵:۸

حسن مطلع:

کھ د شعر سلطان علي خان

د غزل يا نظم لومړی بيت په داسې زړه راښکونکي ډول افاده کول چې پر مخاطب دومره اغېزمن واقع شي چې د ټول غزل يا نظم اورېدو ته لېوال او چمتو شي حسن مطلع بلل کېږي؛ علي خان له دغه هنر څخه په ډېر ښکلي ډول کار اخيستی دی:

چې د خيال په لاسو تن د دلبر نسيم
د هلک په دود په لاس کې قمر نسيم

۱۲۸ : ۲۳

کله زه يم کله يار کله ريبار سست

ځکه شوزما د مينې کاروبار سست

۴۷ : ۲۳

آه سپرلی مې د خزان په ناتار تېر شه
ما لاکل بوی کړی نه و بهار تېر شه

۹۵ : ۲۳

ای د زړه سلطانه وايه ته سلطان د چایې

ستارنځوران ډېر دي وايه ته درمان د چایې

۱۰۳ : ۲۳

حسن مقطع:

د غزل، قصیدې يا نظم وروستی بيت په داسې توگه جوړول چې د موضوع د نیمگړتیا احساس ترې ونه شي او په لوستونکي او اورېدونکي ښه اغېزه وکړي؛ لکه:

کھ د شعر سلطان علي خان

يوه ورځ به دې غږ وشي علي خانه

چې فلانی هم لکه گردو غبار تېر شو

۹۶:۲۳

محبت د حقیقت له جامه غواړي

علي خان له خدایه نه غواړي د جم جام

۱۲۶:۲۳

زړه یې درست لکه شانۀ پاره پاره دی

موی په موی یې صفت ځکه علي خان که

۱۱۰:۲۳

څو کړې پگړۍ دې پرې ایستې آسمانه

ځکه نه ږدي علي خان په سر دستار کج

۵۶:۲۳

سیند خوني څلور څیگونه بیا هر یو سره جوړ نه دي

څه به جوړ علي خان ناست وي په دغه وړانه جاله کې

۸۹:۲۳

لف و نشر:

که شاعر په یوه مسره یا یوه بیت کې ځینې مطالب د اجمال

په صورت راوړي او په بله مسره یا بیت کې یې تفصیل وکړي، لفظ و

نشر یې بولي.

لف و نشر په دوه ډوله دی:

۱. مرتب لفظ و نشر

۲. نامرتب لفظ و نشر

۱. مرتب لف و نشر: کہ پہ لف و نشر کي ترتيب مراعات شوي وي
مرتب لف و نشر يي بولي؛ لکه:

حبيب پند د رقيب واخيست عجب کار دی

ملايکي څنگه خوی د خناس واخيست

۴۷:۲۳

۲. نامرتب لف و نشر: کہ پہ لف و نشر کي ترتيب نه وي مراعات
شوی نامرتب لف و نشر يي بولي؛ لکه:

سياه چشمه چې په کج نظر نگاه که

عقل کج که د عاشق بخت يي سياه که

۱۰۸:۲۳

په لومړي بېلگي کي د (حبيب) په مناسبت (ملايکه) او د
رقيب په مناسبت (خناس) راوړل شوي، څرنگه چې ترتيب پکي
مراعات شوی نو مرتب لف و نشر دی او په دويمه بېلگه کي د (سياه
چشمه) په مناسبت (سياه بخت) او د (کج نظر) په مناسبت (عقل کج)
راوړل شوي دي، دا چې ترتيب يي نه دی مراعات کړی نو نامرتب لف
و نشر يي بولي.

جمع:

هغه صنعت دی چې څو شيان تر يوه حکم لاندې راشي؛ لکه:

اوبنکي تېل صبر پنبه لرم اور مينه

باري خدای مي چراغ نه کړ د اقبال بل

۱۱۸:۲۳

کھ د شعر سلطان علي خان

قيامت حشر زنکدن عذاب د قبر

کنايات دي له مفهومه د فراق

۱۰۶:۲۳

اوبه خاورې هم هوا به کړې را لاندې

که د پول په شانې جوړه په خان لار کړې

۷۷:۲۳

په لومړۍ بېلگې کې (اوبنکې تېل، صبر پنبه، اور مينه) د بل اقبال لپاره تر يوه حکم لاندې راغلي دي، په دويمه بېلگه کې (قيامت، حشر، زنکدن، عذاب د قبر) د فراق تر حکم لاندې او په درېيمه بېلگه کې (اوبه، خاورې، هوا) د تسخيرولو تر حکم لاندې راغلي دي نو ځکه يې جمع بولو.

مبالغه:

دا هغه معنوي صنعت دی چې شاعر د يو چا يا يوشې صفت يا غيبت تر خپل ټاکلي حد او اندازې زيات وبنیي، مبالغه په درې ډوله

ده:

۱. تبليغ

۲. اغراق

۳. غلو

۱. تبليغ: دا هغه صنعت دی چې د مدعا واقع کېدل د عقل او عادت له مخې ممکن وي؛ لکه:

مه درومه چي درومي روح مې درومي له بشره
راشه چي مې راشي تللی عقل بيا تر سره
۶۸ : ۲۳

۲. اغراق: دا هغه معنوي صنعت دی چې مدعا د عقل له مخې
امکان ولري خو عادتاً ناممکنه وي؛ لکه:

غم يې هسي ناتوان کړم په وېنسته له ځايه لوېږم
زړه مې يو وره دانه د غوښت يا د گډن شوه
۱۴۷ : ۲۳

۳. غلو: هغه معنوي صنعت دی چې مدعا عقلاً او عادتاً امکان ونه
لري؛ لکه:

نمريې دف آسمان يې دم زمانه وينځه
د هر چا چې معشوقه په رضا راغله
۱۴۳ : ۲۳

التفات:

التفات په لغت کې د سترگو په گوټ کتلو ته وايي او د ادب په
اصطلاح کې هغه صنعت دی چې عبارت په يورنگ روان وي او بيا
له خپل سياق نه واپرول شي. په پښتو ادب کې يې د لاندې ډولونو
مثالونه موندل شوي دي:

۱. له غايب نه متکلم ته: دا معنا چې کلام د غايب په صيغه روان
وي او ورپسې متصل د متکلم په صيغه واورې؛ لکه:

کھ د شعر سلطان علي خان

علي خان غوندي به تل تروته تاوان وي

سوداگر چي د ديدن وي لکه زه

۷۱ : ۲۳

لومړنۍ مسره د غايب په اسلوب روانه ده او ورپسې هم هماغه بيان دی خود متکلم په صيغه اړول شوي ده.

۲. له متکلم نه غايب ته: يعني چي کلام د متکلم په صيغه روان وي او بيا د غايب صيغې ته يې واړوي؛ لکه:

که هر خوله صبره آه و فرياد نه کړم

نه دی حال د علي خان غوندي غمجن پت

۵۲ : ۲۳

چي (زما غوندي غمجن) متکلم صيغې پر خای د تفنن لپاره (علي خان غوندي غمجن) د غايب صيغه راوړي ده.

۳. له مخاطب نه غايب ته: دا معنا چي کلام د مخاطب په صيغه روان وي او بيا يې د غايب په صيغه راوړي؛ لکه:

يوه ورځ به دې غږ وشي علي خانه

چي فلانی هم لکه گرد و غبار تېر شه

۹۶ : ۲۳

په پورته بيت کې شاعر د (علي خانه ته به هم لکه گرد و غبار تېر شي) مخاطب صيغې پر خای د غايب صيغه راوړي ده.

د يادونې وړ ده چې التفات درې نور ډولونه هم لري چي بېلگې يې د علي خان په ديوان کې زما تر سترگو نه شوي، هغه ډولونه په لاندې توگه دي:

کھ د شعر سلطان علي خان

۴. له مخاطب نه مخاطب ته
۵. له مخاطب نه متکلم ته
۶. له متکلم نه مخاطب ته

عارفانه تجاهل:

هغه صنعت دی چې په کلام کې د لطافت او نزاکت پیدا کولو لپاره شاعر په یوې ښکاره خبرې ځان ناڅکاره او بې خبره وچوي. عارفانه تجاهل په څلور ډوله دی:

۱. مدحه یا ستاینه
۲. حیرت یا تحیر
۳. تحقیر (سپکاوی)
۴. غندنه (هجو)

دلته یوازې د دوو لومړنیو ډولونو بېلگې را اخلو:

مدحه یا ستاینه:

مسته سر له خیاله کوږ وړي لکه سرو
که باریک ورمپړ یې شو په درانه بار کج
۵۶:۲۳

اننگي دي که سپوږمۍ ده که سور گل دی دللادا
یا د زړونو آینه ده یا خو نمر دی په رښتیا دا
۳۸:۲۳

کھ د شعر سلطان علي خان

حیرت یا تحیر:

دا یې زلفې په مخ لگي زه حیران یم
که زنگي دی چې په لاس یې نبراس واخیست

۴۷:۲۳

دا په توره شپه کې لمردی حیرانېرم
که جبین د یار جلوه که په مشکینه کلاله کې

۸۹:۲۳

محتمل الضدین:

که یوه معنا په داسې الفاظو کې راوړل شي چې د هغې معنا
ضد او مخالفه معنا هم ترې اخیستل کېږي محتمل الضدین یې
بولي؛ لکه:

خو چې ولید شي د مینې په ورشو کې
رقیبان که علي خان لکه شغال غل

۱۱۹:۲۳

سوال او ځواب:

په دې صنعت کې په یوه نیم بیټي یا بیت کې سوال او په بل
کې ځواب راوړي، چې دغه صنعت ته سوال او ځواب یا مراجعه
وايي؛ لکه:

ما وې ورکه شه سستي راستي په کار ده
کم رسېږي و مطلب ته طلبگار سست
دوی وې نه سستي کمال دی که پوهېږي
همیشه به وي کارونه د هونبیار سست

کھ د شعر سلطان علي خان

ماوي سر په نقصانونو کي سستي ده
ځکه غل وهي دوکان د پيره دار سست
دوی وي رزق هم په تيره لمبه خمسوز شي
مزه ډېره که چې پوخ شي په انگار سست
ماوي ډېر ارمان به که په وخت د درمن
چې د کار په موسم خوزي زميندار سست
دوی وي چست رسي مطلب ته هغه خلق
چې کارونه په هنر که په مدار سست
ماوي ښه د مصلحت په وخت سستي ده
ولي مه بويه سړي په وخت د کار سست
که سستي په ډېرو چارو کي هنر دی
خويار مه شه په غورونو کي د يار سست
لافي شافي صادقان عاشقان نه کا
علي خان د کردار ټينگ کوي گفتار سست
۴۸:۲۳

مدعا مثل:

چې شاعر په يو نيم بيتي کي يو مطلب راوړي او په بل نيم
بیتي کي د هغه د اثبات لپاره يو مثال وړاندې کړي؛ لکه:
رذاله که دولت مند شي څه لوی نه شو
گنه خس و بر بوکي يور و په پورته
۴۲:۲۳

کھ د شعر سلطان علي خان

ما وي سر په نقصانونو کې سستي ده
ځکه غل وهي دکان د پيره دار سست

۴۸:۲۳

بنه خوي بد کړ ديار بدو همنشينو
سپين تار تور شي چې يې غړي په خيرن لاس

۹۴:۲۳

ستا له زلفو شونډې زياتې خونخوري دي
له هندکي نه ظلم زيات کړي قزلباش

۹۹:۲۳

چې څوک طمع د وفا که له مجازه
گويا غواړي د منې لذت له پيازه

۷۲:۲۳

تلمیح:

په لغت کې يوه شي ته کتل او اشاره کول دي او د بدیع په
اصطلاح کې هغه صنعت ته وايي چې شاعر په خپل نظم يا شعر کې
يوې تاريخي پېښې يا قصې ته اشاره وکړي؛ لکه:
لومړۍ بېلگه:

سيند د غم که مې سم قده کم که بنيايي
په همسا د موسی سيند د قلمز وچاود

۶۵:۲۳

په دې بيت کې د موسی عليه السلام مشهورې قصې ته
اشاره ده، کله چې موسی عليه السلام له بني اسراييلو سره له رود
نيل نه تېرېده نو سيند ته يې په امسا اشاره وکړه، سيند دوه ټوټې شو

کھ د شعر سلطان علي خان

او لاره په کې جوړه شوه دوی تېر شول، کله چې فرعونيان ورننوتل نو
دوب شول، دا د موسی علیه السلام معجزه ده.

دویمه بېلگه:

که واره معشوقې له عاشقانو بې پروا وای

نه به مړه له هجره په فرهاد پسې شپږینه

۱۳۱:۲۳

په دې بیت کې د فرهاد او شپږینې د مینې داستان بیانوي او

اشاره ورته کوي.

درېیمه بېلگه:

مجنون شاه د عاشقانو د مجازو

چې یو دم نه و بې سوزه او بې گدازه

۷۰:۲۳

په پورته بیت کې د لایلا او مجنون د مینې مشهورې قصې ته

اشاره ده. سربېره پردې د علي خان په دیوان کې ډېر تلمیحات راغلي

دي چې لاندې یې یو څو نورې بېلگې هم را اخلو:

بې دنیا حاتم طایي د زمانې و

ځان یې پاک ساته د زرو له دنسه

۹۳:۲۳

په پورته بیت کې د حاتم طایي کیسې ته اشاره ده.

که پرې ولوسته افسون خودم په دم شو

له درخو چا اړاوه ادم په دم شو

کھ د شعر سلطان علي خان

که گلنازي ورته خان ستايه په وصف

ادم خان ته به د لاسه ذم به ذم شو

۹۶ : ۲۳

په پورته بيتونو کې د ادم خان او درخانی فولکوریکې
کیسې ته نغوته شوې ده.

مجنون شاه د عاشقانود مجازو

چې یو دم نه و بې سوزه او بې گدازه

که معشوق د چا مملوک وي هم په دوک وي

زلیخا یوسف محمود کره له ایازه

ادم خان چې د درخو زلفو پای بند کړي

په غرض یې نه طوطا و نه گلنازه

میرمایي د درخانی ازار زړکی کړي

لابلا یې شوه په درست هازي خپل سازه

هیرانجا کله په مینه خوا سره کړه

د فرهاد شیرینی شوه بودی غمازه

د سیسو هجر پینوله خاورو خوار کړو

د بهرام د بېلتانه قصه درازه

د صاحب د زړگي خونه دې تالا کړه

پوره نه شوې د مکی د واده سازه

قلندر سوات ته شړي له ارته هنده

خومره ډېر شوې د میرا د حسن نازه

کھ د شعر سلطان علي خان

که مرزا که صاحبان که موسی خان وو
مینی نه کړه د یوه بشره بنسپرازه
قطبي نازو په مینه کې چاندي وو
بلویې پرې یسته د مینی له شنازه
مشتری مهري رنستيني عاشقان وو
تاتري خه غوښته بهرام خره بینمازه
چې عزیزو د رشتیه مینی تلی
پت تری ولې شوې شاهده د غابازه
که شاهي لکه غنچه دهان بسته وه
عشق یې خوله کړه په فریاد لکه گل وازه
وامق خه لاکه عاشق جلال که نل وو
بهره یاب نه شود وصل له رکازه
د ملوک په زړه بدري مسخري وکړې
د مرغی په دود تری لاره خوش پروازه

۷۰:۲۳

پورته بیتونه د علي خان د یو غزل دي چې د تلمیح صنعت
پکې په ډېره پیمانې کارول شوی دی. په دې بیتونو کې په ترتیب سره
د لیلا مجنون، یوسف زلیخا، محمود او ایاز، ادم خان او درخانې،
طوطا او گلنازه، هیر او رانجا، فرهاد او شیرینی، سیسو او پینو،
شهزاده بهرام او گل اندامه، صاحب او مکې، قلندر او میرا، مرزا،
صاحبان، موسی خان، قطبي، نازو، بلو او مینه، مشتری او مهري،

کھ د شعر سلطان علي خان

عزيز او شاهد، شاهي (کېدی شي د دلی او شهی کیسې ته اشاره وي)، وامق او عذرا، جلال، نل او دمن، بدری او ملوک فولکلوریکو کیسو ته اشاره شوي ده.

ارسال المثل:

چې شاعر په خپل شعر کې متل راوړي، دغه صنعت ته ارسال المثل وايي. همداراز په اريانا دايرة المعارف کې ارسال المثل داسې راپېژني:

«د بدیع په علم کې هغه صنعت ته ویل کېږي چې شاعر په خپل شعر کې یو مشهور متل په ځانگړې طریقه ځای کړې وي.» ۱: ۳۰۷

د علي خان په دیوان کې د ارسال المثل ډېرې بېلگې شته دي، دلته یې یو څو را اخلو؛ لکه:

دا متل دی له برده نه څه پرده څه یې پروا
۳۵ : ۲۳

سوي زړونه په احتیاط ساته دلبره

متل یاد لره د سوي لـو غـر نـلا س
۹۴ : ۲۳

کچه تريخ وي خو چې پوخ شي هله خوږ شي
دا متل مثال که غواړې خټکی دی
۱۶۳ : ۲۳

ور د بل په گوته وهل خپل ور نړول دي

وېره له چا مه کړه خو خپل ځان سنبال لره
۶۷ : ۲۳

خلوريځي

څلوريځه (رباعي) هغه دوه بيتونه دي چې لومړۍ، دويمه او څلورمه مسره يې مقفی او څلور واړه مسرې يې په وزن سره برابرې وي يا دا چې څلور واړه مسرې يې مقفی او يو وزن ولري، په بله وينا رباعي دوه بيتونه دي چې لومړی بيت يې مصرع او دويم بيت يې غير مصرع وي او يا دا چې دواړه بيتونه يې مصرع وي.

۰:۱۰

د پښتو ادب په تاريخ کې تقريباً د هر پاڅه شاعر د ديوان په پای کې څلوريځي راوړل شوې دي او دا حقيقت ترې څرگندېږي چې له مجازه يې د حقيقت لوري ته مخه کړې ده.

(...تقريباً هر شاعر د خپل ديوان وروستی برخه ورته وقف

کړې ده چې دا پخپله د يوه شاعر د پاڅه عمر د تجارو پايله گڼلای شو.)

۰:۱۰

لکه څنگه چې څلوريځي د پخې تجربې او پوخ عمر زېږنده دي او د علي خان په ديوان کې د گوتو په شمېر څلوريځي موندلې شو هغه هم د موضوع په لحاظ له نورو سره توپير لري ځکه خو ويلی شو چې علي خان ډېر پوخ عمر نه درلود.

کھ د شعر سلطان علي خان

د علي خان په رباعياتو کې که څه هم ډېرې لږې او د گوتو په شمېر څلوريځي دي اکثراً مجازي مينه راغلي ده؛ لکه:

مينې د ترکو هسې تتلی يمه

څه شي که گرځم زه يې وژلی يمه

چې نه يې يار کړم نه يې اغيار کړم

په شان د ماري يې په منځ وهلی يمه

۱۷۷:۲۳

وروسته بيا له مجازه وځي او د ژوند بل اړخ چې حقيقت او رښتيا دي ورته مخه کوي:

نا اشنا بڼه دی اشنا تگل کوي

ياران ماران شو اکثر چيچل کوي

ازموده يار کړه له غيرو ډار کړه

واړه غولول کوي کار چلول کوي

۱۷۸:۲۳

دا چې د علي خان څلوريځي محدودې دي نو دلته يې پاتې برخه را اخلو:

که شب وروزي يې په درکې رڼم

ياد زړه نواړي و يار ته سپرم

نه راته گوري نه څه پروا لري

بېهوده پري د شگو غرم

۱۷۷:۲۳

که د شعر سلطان علي خان

که مې زهره له غمه چاوده
خو ککړۍ مې ترې لایچاوده
پرې به یې نه ېدم که د یاری پت دی
دینا مې واړه په یاری داو ده
۱۷۷:۲۳

ای چې تر لمره روښان جین لري
انتګي دواړه تر سپوږمۍ سپین لري
غم دې د نورو دوستانو لري کړ
ما به تر کومه پورې غمگین لري
۱۷۷:۲۳

د غم کرکنډی راپسې رغړي
بل تماشا شوم دروغ وګړي
سېلاب د هجره سې لاهو کړم
که بوټی نیسم له وېخه لوري
۱۷۸:۲۳

بار داري ونې مهجور ته شنډې شوې
دروغ دروغ وو پسې کرکنډې شوې
علي خان څنگه له غم په څنگ شي
چې د خوار سپینې هجران ته لنډې شوې
۱۷۸:۲۳

قافيه

قافيه د عربو په لغت کې وروسته، شاه، خټ او ورپسې تلونکي ته وايي، او په اصطلاح کې هغه پوهنه ده چې د بيتونو د دورونو د پای د کلمو له همغږيو څخه بحث کوي.

يا په بله وينا د مصرع بيت د هرې مسرې او د غير مصرع هر بيت د پای کلمه چې شعر ورباندې ختمېږي او اعاده يې په ورپسې بيتونو کې لازمه وي قافيه بلل کېږي.

۰:۹

علي خان د کلاسيکې دورې په شاعرانو کې تر خوشحال خان وروسته اکثراً درنه قافيه استعمال کړې ده.

مخکې له دې چې د علي خان په شعرونو کې د قافيې کلمې وڅېړو، لومړی د قافيې کلمې پېژنو:

د قافيې کلمې:

هغه کلمې چې د دورونو په پای کې لازمه هم آهنګي ولري د قافيې کلمې يې بولي. همداراز د قافيې فن نومي اثر کې د قافيې کلمې داسې تعريفوي: «د دورونو په پای کې هغه کلمې چې لازمه هم آهنګي پکې مراعات شوي وي د قافيې کلمې بلل کېږي.» ۸:۲۶

؛ لکه:

کھ د شعر سلطان علي خان

ستا د مخ گلونه نوي دي که نه دي
بلبلان يې سينه سوي دي که نه دي
په بهانه بهانه مې وينې د زړه روي
دواړه سره کسي دې روي دي که نه دي
چوي زړه په کرور په د تورو زلفو
کړې روځې يې برچوي دي که نه دي
اننگي يې په بوسه سره زخمي شوه
د اومو پيو پيروي دي که نه دي
که ورمېر يې د اصلي چندنو بناخ دی
بناماران يې تور پيوي دي که نه دي
عاشقان کله سرونه له يار ژغوري
واړو ايښي په ورغوي دي که نه دي
سرو مال د محبت په جواړی کې
ما په تا پسې بايللي دي که نه دي
چې دې سترگې د يار سرې شوې علي خانه
ستا په خون گواهي لوي دي که نه دي
۱۶۰:۲۳

د پورته غزل په بيتونو کې (نوي، سوي، روي، برچوي، پيروي،
پيوي، ورغوي، بايللي او لوي) د قافيې کلمې دي او (دي که نه دي)
يې رديف دی.

اوس د علي خان په ځينو نورو شعرونو کې د قافيې کلمې ټاکو.

کھ د شعر سلطان علي خان

لومړۍ بېلگه:

داشــنــا د بېلتانــه لــه ډزه ډوزه
هسې وسوم لکه وسپزي څوک دروزه
چې سرې شونډې سبز خط يې را په زړه کړم
سر تر پايه سره لنبه شم شنه ډډوزه
۷۳:۲۳

د پورته غزل د قافيي کلمي (ډزه ډوزه، دروزه، ډډوزه) او همداراز ددې غزل د نورو بيتونو د دورونو په پای کې د قافيي کلمي په ترتيب سره (کوزه، وربوزه، وروزه، رموزه، چوزه او اوزه) دي چې هماغه برخه يې (وزه) ده او تر پايه يې دغه برخه همدومره ساتلې ده.

دويمه بېلگه:

دا ټگي به يار تر کومه په ماکه زه به يې وړم رېو
خوړين څگر به خو په صبر باران او بڼکو ته پاسلم لېو
اننگي که يې بڼکاره که زما او بڼکې به که وچې
دا په دا چې مدام تښتي د گويان په موسم سم سپو
خه يم زه خه مې قابو دی چې ډاډه شم و هجران ته
په جنگ ځای د بېلتانه کې په ځای نه وي درستم غرېو
خو چې مل ورسره نه وکيخسرو بڼايسته مخی
په مړانه گاته نه شه د پشن د جنگ مهم کېو

کھ د شعر سلطان علي خان

سلېمان د تخت د حسن که مدد شي علي خان ته
بيا به نه مومي که خدای کا په دې حای کې نیم قدم دېو
۲۳: ۳۸-۳۹

پورته غزل ذوالقافيتين بلل کېږي ځکه چې د دورونو په پای
کې يې دوې دوې قافيې راغلې دي چې ددې غزل د دورونو په پای
کې د قافيې کلمې په ترتيب سره (رېو، لېو، سېو، غرېو، کېو او دېو)
دي چې (پو) يې همآهنگه برخه ده، همداراز (ورم، پاسلم، سم،
رستم، مهم او قدم) يې هم د قافيې کلمې دي چې يوازې (م) يې
همآهنگه برخه ده.

درېيمه بېلگه:

نن مې وليد د روغ والو مال خوړونی
مال لاشه چې د ژوندي سړي زړه وړونی
زه يې پتې جفا هسې لوغړن کړم
لکه پت سوزي د سړي اور لړونی
۲۳: ۱۵۳

د پورته غزل د قافيې کلمې (خوړونی، زړه وړونی، اور لړونی)
او د نورو بيتونو د دورونو په پای کې په ترتيب سره (میچ شړونی،
سرتړونی، پړونی، کار کړونی) دي چې همآهنگه برخه يې (ړونی) ده.

کھ د شعر سلطان علي خان

څلورمه بېلگه:

که شب و روز يې به در کې رڼم
ياد زړه نواري و يار ته سپرم
نه راته گوري نه څه پروا لري
بېه وده پېرې د شـگـو غـم

۱۷۷:۲۳

د پورته څلوريځې د قافيې کلمې (رڼم، سپرم او غم) دي
چې (م) هماهنگه برخه ده.

علي خان او نورې ژبې

د علي خان د ديوان تر ژورې او دقيقې لوستنې وروسته دا
خرگندېرې چې دى يو لوى عالم او شاعر و، سربېره پر پښتو په دري
ژبې هم پوره پوهېده، دا چې په شعرونو کې يې ډېرې عربي کلمې
راغلي حتى پرې يې قافيه تړلې نو په دې کې شک نه شته چې عربي
ژبه يې هم زده وه. د بېلگې په توگه يې لاندې غزل ته پاملرنه کوو.

عالمان شعر په څه گڼي ممنوع
په قران کې ډېر لفظونه دي مسجوع
عين حسن د ثقاتو هم په دا کې
ډېر ابيات له آنحضرته دي مسموع
عقايد فقه سلوک راوړه په نظم
بلاغت رښتيا قصص ښه دي مقطوع
عجيبه مجاز صفت نظر قدرت ته
له عفت سره حسن وي هم مشروع
عبث پوچ دروغ ويل وي که کنځل وي
بې له نظمه هم قبيح وي په وقوع
عنوانات دي دا ابيات معنون حکم
ښه بد گوره د محمول او د موضوع
عمده حکم د رواناروا کوت شي

کھ د شعر سلطان علي خان

پري راځي معاينه نقض منوع
عام له نظمه كه يې كاندي څوك په نثر
ويل مه بويه هرگز غير مشروع
عقل نقل طبعه درې واړه مې مله دي
اعتراض شو پري مدفوع بلکې مرفوع
عذاب نه دی نه ثواب شعر خو ثوب دی
گاه يې اغوندي انسان گاه يې سبوع
عادلان حکم هاله كاندي د بدو
چې سند يې هم اصول وي هم فروع
عارييت د معنی متن ځکه نه کړم
چې غالب نه دی په ماد فکر جوع
عار خونه دی اتفاق که چېرته پېښ شي
مه کړه خدای چې په جسته وي د رجوع
عشق پخوا و اوس چتې شو چې هجران شو
گران اسان ليد شي په وخت کې د شروع
علي خان که خم ابرو يو په ملا خم کړو
مناسب دي له محراب سره رکوع

۱۰۴-۱۰۳:۲۳

په پورته غزل کې سربېره پر مروجہ لغتونو لکه عالمان، شعر،
لفظ او داسې نور، د قافيې ټولې کلمې په عربي دي؛ لکه: (ممنوع،
مسجوع، مسموع، مقطوع، مشروع، وقوع، موضوع، منوع،

کھ د شعر سلطان علي خان

مرفوع، سبوع، فروع، جوع، رجوع، شروع او رکوع، سربيره پردې دده په شعرونو کې نور عربي لغتونه هم راغلي دي خو موږ په همدې يوې بېلگې بسنه کوو.

علي خان په دري ژبې کې هم شاعرانه مهارت ښودلی دی، چې هغه دده په دوو غزلونو کې ښکاري، ده صرف همدا دوه غزلې په دري ژبې ويلې او د شعر جادو يې را څرگنده کړې ده، هغه غزلې په لاتدې ډول دي:

سماع وعظ واعظ گر به گوشم درنمی ارزد
نواي نغمه بربط به گوشم گرنمی ارزد
تراکت خوش ندارد شعر برگفتار افغانی
بهای نکته فارس برین دفتر نمی ارزد
بزلفش گفتم ای مهرو که جان بستان بده یک مو
بگفتا جان بی ابرو بموی سر نمی ارزد
گرو کن چشم بی خوابم بده جرعه می نایم
بگفتا قطره ز ابم خم کوثر نمی ارزد
بدو گفتم که جان من منم بلبل درت گلشن
بگفتا خاک کوی من به سیم وزر نمی ارزد
نگه کن از غمت میرم سر کوی تو پیذیرم
که در جنت شود قبرم بگفتا در نمی ارزد
بگفتا مردم از چشمت نظر بر من کن از رحمت

کھ د شعر سلطان علي خان

بگفتا اينچنين نعمت برين احقر نمي ارزد
بين سوزنده آه من كه آتش زد به گاه من
بگفت آن شه نگاه من به بد اختر نمي ارزد
علي خان مرد از هجرت بجان كندن شد از حسرت
تو دستم گيراي حضرت در ديگر نمي ارزد
۶۲:۲۳

پورته غزل چې د سوال خواب صنعت په کې کارول شوی د
عاشق او معشوق خبرې منعکسوي، په اووم بیت کې زما په نظر لږ
څه تېروتنه راغلې ده غالباً په لیکنه کې تېروتنه شوې او اصلي نسخه
به سمه وي (بگفتا مردم از چشمت نظر بر من کن از رحمت) دا د علي
خان غوښتنه ده هغه له معشوقې څخه ده نه د معشوقې له هغه څخه،
نو ځکه کېدی شي چې مسره داسې وي:
(بگفتم مردم از چشمت نظر بر من کن از رحمت).
بل غزل يې دا ډول دی:

زبس باريدن اشکم معصفر شد عذار من
زهی ياران که نه نشاند هنوز از دل غبار من
درون سینه ام بحر فراقش موج زد امروز
پرس احوال دل ای جان ز چشم اشکبار من
به آه سرد اشک تر هوا کردم زمستانی
کنون هرگز نمي آید برون از در نگار من
سری چون گوی درمیدان عشق انداختم زين ره

که بر چوگان زلف آيا ربايد شهسوار من
علو شان آن دلبر جلال و جاه را بنگر
مزد گرعار دارد از وجود خاکسار من
ز زلف بيقرار او چو آرام و سکون خواهد
چسان ديوانگي دارد دل بس هوشيار من
گل رعنا بدست ديگران بودست من محروم
عجب در موسم گلها خزان زد نوبهار من
بجز فضلت نخواهم برد اين بار امانت را
بدست کور کافر چون شتر دادی مهار من
ملامت گرچه هستم زانکه مختار خودم کردی
مگرداری خبر يارب ز ضعف اختيار من
اگر چه انتظار وصل سخت از قتل می باشد
مگر در مذهب خوبان ثواب است انتظار من
دل و جان من بيدل فدای اين عنایت باد
که امروز از کرم گفته علی خان است يار من
۱۳۳:۲۳

علي خان او مينه

د علي خان شاعري ډېره خوندوره او دردوونکې هم ده، دده غزل اغېزناک دی، لامل يې د هغه رښتینې مينه ده، هغه مجازي مينه چې دی يې ورو ورو د حقيقي مينې پورونو ته رسولى دی. د مينې دغه مجازي او حقيقي پراوونو دده شعر ته عجيبه ښکلی رنگ بخښلى او په پښتو شاعري کې يې نه ختمېدونکې شهرت ورکړى دی او زما په اند خو علي خان د شعر سلطان دی ځکه چې په اشعارو کې يې د وخت مروجه علوم ښه څلولي او همداراز يې له ادبي فنونو څخه دومره په مهارت کار اخيستی چې لوستونکى يې په لوستلو ارومرو له خولې د آفرين يوه کلمه راباسي.

محمد نواز ظاير په دې اند دی چې د علي خان په کلام کې درې مينې يادې شوې دي؛ دی وايي: «...د هغه مجازي محبوب، پير طريقت او معشوق حقيقي ته مخاطبه د هغه پېش نظر پاتې شوى و ځکه چې د مخاطبې درېواړه اندازه د هغه په کلام کې موجود دي»

۴۰۰:۲۱

د علي خان مينه ناکامه وه ځکه خو يې په غزلونو کې درد، ارمان، سوز و گداز، غم او مايوسى ډېر تر سترگو کېږي:

- ۱- د عشق باز مې په خاطر کړه پنجه خښه شوکوي زما د زړه د جگر غوښه

کھ د شعر سلطان علي خان

د غم باز يې تل په زور لکه تار و خوري
گوندي کله به چا ورکړو زړه په خوبه
که له دسته د هجران شوم اوچ هډوکی
لابه بنه شم د دلبر گذار ته نښه
زلفې مار سترگې نرگس وروځې بنکاري دي
فرقه ځکه د خوبانو شوه سرکښه
گوره کوم قسم گناه مې مسلم شوه
چې لانه وځم د هجر له دوزخه
د هغو کوتاه اندېشو زمانه شوه
چې وځي لکه کوتاه غشی له کښه
کميني که کمينه غلیم ته بڼه وی
مړه به خلاص وو علي خانه له گور گڼه
۹۱:۲۳

۲- عشق به خو ساتم په زړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
څنگه پټ کړم غر په خوږه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
که هر څو مينه پېغور ده عاشقي په مثال اور ده
خوبه يې نغارم په چرړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
دا يې کېردی که نازدی څه بلا شعبده باز دی
بلا که د زړه په وړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
لکه ستاد سترگوآب دی دا په نورو کې نایاب دی
نه لاموند شي په چاره کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه

ڪھ د شعر سلطان علي خان

ڪه يي دا د هجر سوي وي در بغه هومره يي زره سوي وي
لڪه مالگه په اوږه ڪي هېڅ پرې نه پوهېږم زه
دا وصال د دلريادي ڪه دام د مسيحا دي
ننه باسي روح په مږه ڪي هېڅ پرې نه پوهېږم زه
د دعا غشي ڪه ولم هم مردار وي چې يي پلم
يورانه شي په ڪواره ڪي هېڅ پرې نه پوهېږم زه
نه يي غم صبر ته توان شي نه به خلاص ترې علي خان شي
حق حيران د رب په ڪڙه ڪي هېڅ پرې نه پوهېږم زه
۷۲:۲۳

د هجران په اور سوي علي خان داسي فرياد ڪوي:

۳- په خوبانو چي مين وي لڪه زه
په بنادي ڪي به غمجن وي لڪه زه
په تر بنزو نو ڪو غر د سيني ڪني
د فرهاد هسي ڪوه ڪن وي لڪه زه
ته به وايي اور لڙوني د نغري دي
هسي سوي لوغرن وي لڪه زه
د درياب له مرغلرو بي پروا شي
په سرو اوښڪو دولت من وي لڪه زه
د خواخوږو نصيحت پرې اثر نه ڪا
باتريا او سرڪودن وي لڪه زه

کھ د شعر سلطان علي خان

له ژوندوله مړو دواړو وي وتلی
چې د عشق په ځنگدن وي لکه زه
ستا د هجر محنتونه به يې زور کا
که له دېرشو کم په سن وي لکه زه
فراغت ارام به يې دواړه شي حرام
چې په مينه کې ليچن وي لکه زه
د زلفانو د تيرې له شېستانه
همېشه پرې نما سختن وي لکه زه
د رسوا سترگو د مينې له نسبته
مشهور په مرد و زن وي لکه زه
علي خان غوندي به تل تروته تاوان وي
سوداگر چې د ديدن وي لکه زه
۷۱ : ۲۳

۴- يار مې په خاطر د جفا اور ولگاو
ما چې مړ کاوه هجران پرې نور ولگاو
هېڅ قابو مې نه و په اختيار هجر د يار ته
اور يې د هجران په ما په زور ولگاو
ما يې لاله دره سوال ځواب موندلی نه و
ژر بيا سپي رقيب راپسې شور ولگاو
خوږ زړه مې يار خوږ کړو په ترخو تندو خبرو
دا يې پرې د مالگې تود ټکور ولگاو

کھ د شعر سلطان علي خان

باغ زما د گلوزاغ لوتي زه ورته گورم
خدای مي په ژوندوني ميراث خور ولگاو
يو وصل د يار که مي موندی په زر سفره
اور به مي هزار ځله په کور ولگاو
شه شي که بنايست يي يو په دوه شه له اوله
لايې غم په ما يو په څلور ولگاو
ستا د مخ واورته چې پکی د رقيب خوځي
لايې بنه د زرونو په تاتتور ولگاو
ځکه بنايسته شوه کشيده زما د شعر
مينې د گلرخ په کې انځور ولگاو
سم نه شو کور ليک زما په وچولي د مهر
ډېر که مي په خاورو کې نسکور ولگاو
کيوت علي خان په هسې شور و خونه چور و
وژله يي زده نه وو پرې يي لور ولگاو
۱۴۴:۲۳

-۵

الحدراشناد مينې له درياب به
خلقي په دې درياب کې شوې غرقابه
بې له خدايه نه لري مانگي ملاح څوک
دا کشتي ځي بې لنگر او بې تنابه

د وصال عيش و عشرت به درنه هېر شي

کھ د شعر سلطان علي خان

که خبر شوي د هجران له سخت عذابه
وصال خوږ دی په لذت يې نه مېرېم
خو هجران دی پکې تريخ تر زهر نابه
شه که توره دې له لري راته برېښ کړي
تشنه لب سپر شوی نه دی له سرابه
ستا د تبغ په اوبو حلق د چا لوند نه شه
بې نصيبه تل ځي تېری له دريابه
چې پرېوتی په سجده يم ستاد مينې
سربه هسک نه کړم د وروځو له محرابه
دا دې مخ کړو رابهر له توروزلفو
که ښکاره سپينه سپوږمۍ شوه تر سحابه
د دنيا مخلوق همه واره محتاج دي
خدايه سوال کړي علي خان ستا له جنابه
۴۴-۴۳:۲۳

په لاندې غزل کې د مينې او هجران دواړو له درده فرياد کوي
او وايي:

مينې دې خراب کړم د هجران اور دې کباب کړم
وصل ته شتاب کړم په ژوندون شوم ناويساهه
هجر دې تاراج کړم بېلتانه دې ناعلاج کړم
شه به ابتهاج کړم په اور وختم ناگاهه
۱۴۵:۲۳

کھ د شعر سلطان علي خان

بده جدایی ده سره لنبه د تناره ده
زه یې اور لړونی کړم گونه مې د سکاره ده
۶۰ : ۲۳

همداراز په لاندې غزل کې د معشوقې له ستمونو او هجران
څخه سترې بڼکاري او د مینې په ناکامۍ کې رقیب زیات ملامت
بولي او د هغوی له لاسه له وطنه د بهر تللو اراده هم کوي:

ستا جفا خو قبلوم ولې تر کومه
له وفازره صبروم ولې تر کومه
د ډېر ظلم حال دې نه وایمه چاته
ټول په زړه کې ځایوم ولې تر کومه
ستا د غم و تېرو غشو ته دلبره
ډال د آه خو چورلوم ولې تر کومه
که د صبر سیخ هر گوره ډېر تېره دی
خوږ سینه پرې سیخوم ولې تر کومه
ستا د عشقه سره سوی د زړه لارم دی
چې مین شوم خود به سوم ولې تر کومه
بیابان کې د هجران د وصل سرای ته
اس د عقل چورلوم ولې تر کومه
زه به کړم دفع الوقتي ته خوش وقتي کړه
ساده زړه به غولوم ولې تر کومه

کھ د شعر سلطان علي خان

په درياب کي د هجران بي تا ملاحه
پني لاسونه غورځوم ولي تر کومه
په سپيود سترگوزه اوبه د اوبنکو
رنځور زړه ته څڅوم ولي تر کومه
بند قلم چي کاتب وچوي خو خلاص شي
ځکه زړه په غم چوم ولي تر کومه
د رقيب تيره ويل تر حده تير شول
ستا په مخ به يي تيروم ولي تر کومه
زه خبر يم تا ويلي لاپخوا وو
چي فلاني به رنځوم ولي تر کومه
علي خان چي مع العسر يسراً لولم
زړه په دا زه بڼه کوم ولي تر کومه

۱۲۱-۱۲۰:۲۳

د پورته غزل په دې بيت کي د رقيب ناوړې خبرې نورې نه
شي زغملی ځکه خو وايي:

د رقيب تيره ويل تر حده تير شول
ستا په مخ به يي تيروم ولي تر کومه

۱۲۱:۲۳

همداراز د بل غزل په يو بيت کي له رقيب څخه داسې شکايت

کوي:

ما يي لاله دره سوال ځواب موندلی نه و

کھ د شعر سلطان علي خان

ژر بيا سپي رقيب راپسي شور ولگاوه

۱۴۴:۲۳

او په بل خای کې داسې وايي:

څنگه به بد نه وايي علي خان دده په باب کې

تل د سپي رقيب له لاسه ناست دی ژړولی

۱۶۸:۲۳

بالاخره د رقيب له لاسه غواړي وطن پرېږدي:

ورک به علي خان شي د بې دردو له کبله

نوره يې باقي استوگنه گرانه په وطن شوه

۱۴۷:۲۳

دا چې د علي خان معشوقه له هغه نه لرې او په بل وطن کې

وه بنايي په پېښور کې وه نو داسې فرياد کوي:

که يار نه وينم دلې په هشتنغر کې

پټوم به له وطنه پسې سر مخ

۵۹:۲۳

د ختن ترکي دې ژر راځي سلام ته

نن د تخت ترکه لايقه باگرامی ده

۶۶:۲۳

جوړ په دا د کور و کلي مسخره شوم

چې مې کرله د خپل کلي بهر مينه

۱۲۹:۲۳

علي خان د معشوقې د ليدلو لپاره د بهر تلو اراده کړې او

تللی هم دی خو چې څه گټه يې نه ده ترلاسه شوې ځکه بېرته راغلی

دی:

کھ د شعر سلطان علي خان

زه که پوهېدی چې دې په مانشته وتنه

نه به وم په تا پسې وتلی له وطنه

۱۳۲:۲۳

یو وصل د یار که مې موندی په زر سفره

اور به مې هزار ځله په کور ولگاوه

۱۴۴:۲۳

خومره چې علي خان له مینې سوزېدلی هغومره یې خپل
فریاد پورته کړی. سربېره پردې ده د خپلې هغې معشوقې ستاینه
کړې چې دده هېڅ پروا نه لرله، د هغې بنکلا، علم او پوهه، بڼه اخلاق
او نېک نسب هر یو یې ستایلی دی:

نېک نسبه خوش لقبه سیم غبغه

بوالعجبه شکر لبه شکر خنده

پري رویه سنبل مویه عنبر بویه

ملک خویه ډېره لویه هنرمنده

مه پیکره منوره پای تر سره

ناز پروره تر گل غوره هوشمنده

سرفرازه په نادر حسن ممتازه

لکه باز په ناغه دارو سترگو برنده

...تریایه

۶۱:۲۳

په پورته ټول غزل کې د معشوقې ستاینه کوي.

کھ د شعر سلطان علي خان

علي خان د هجران اور ډېر وسيزه او مينې يې ورسره تر پايه
وفا ونه كړه، دى هم ورو ورو له دغې مجازي مينې څخه لرې كېږي او
يو اضطرابي حالت كې واقع كېږي:

نه په حقيقت باندې خبر نه په مجاز شوم
نه پوهېږم عشق مې دى له كومې قبيلې
نه لاهقيقت مومم نه وصل په مجاز كې
مرم په ميانڅه لار كې نه هورې شوم نه دلې
۲۳: ۱۵۱

وروسته له اضطراب نه حقيقت ته رسېږي:
مطلب دا چې هرگز نه شته
په مجاز كې څه وفا
يا يې حال حقيقت دا دى
يا خوبيا نه مونده ما
ډېر ژوندون مې پسې تېر كړو
په پسخاك په واويلا
او په پاى كې يې داسې وايي:

خدای ته مخ كړه علي خانه
كل اغيار كه پس شا
علي خان له فاني مينې
گوتې وبنكې په رښتيا

۲۳: ۳۵-۳۶

خبره تردې حده رسېږي چې علي خان مجازي مينې ته هېڅ

کھ د شعر سلطان علي خان

ارزښت نه ورکوي او حتی په ډېره سپکه ورته گوري:

نوم د مجاز اخلي بلبل د حقيقت د گل دی

خه تپوس نه دی علي خان چې په مرداره گرځي

۱۷۰:۲۳

www.melitharik.com
0777 400 116

پايله

د علي خان پر ژوند باندې په بشپړ ډول سره بحث کول څه آسانه کار نه دی، ځکه چې دده په اړه تاریخ چوپ پاتې دی او په شعرونو کې یې هم داسې څه نه دي راغلي چې د ژوند مختلف اړخونه یې ښه څرگند کړي خو پر فن باندې یې ډېر څه ویلی شو ځکه چې په شعرونو کې یې ټولې فنکارۍ او علمیت روښانه دي، سربېره پر نورو علومو د شعر او شاعرۍ پر اصولو هم خورا ښه پوهېږي، چې ما دلته دده د شعري استعداد د څرگندولو لپاره د ادبي فنونو ځینې بېلگې چې زما تر سترگو شوي او یا نورو ادیبانو په خپلو لیکنو کې راوړي؛ ځای کړي دي، له همدغو بېلگو څخه دا جوتېږي چې علي خان هم د ادب د آسمان یو ځلانده ستوری بلکې د شعر سلطان دی چې د ډېرو پوهانو لکه شکسپیر، رحمان بابا او داسې نورو په شان د تاریخ د تیارو ورېځو تر شا پټ پاتې دی.

له خدای جل جلاله څخه هیله منه یم چې دغه ورېځې یې له مخه په پوره ډول لرې شي او لکه لمر وځلېږي.

دا چې علي خان د علم په گانه پوره سمبال و ځکه یې شعر او شاعري پخه او ډېره ښکلې ده نو که درانه شاعران او لیکوالان خپل علمي قوت لاپسې زیات او خپله مطالعه نوره هم پراخه کړي هر ورو به یې اثار تلپاتې مقام خپل کړي.

پای

وړاندیز:

د علي خان په شان نور ډېر شاعران او ليکوالان لکه: مصري خان گگياني، معزالله مومند، د الپورې حافظ... لرو چې تر ورېځو لاندې د پتو ستورو په شان له نظره لوېدلې دي. که زموږ ليکولان دغه پتو ستوري په خپلو ليکنو کې راوځلوي نو له يوې خوا به يې د هغوی حق اداء کړی وي او له بلې خوا به د پښتو ژبې د ادب گلبني پرې لاپسې ښکلی شي. ددغې دورې شاعرانو هم منځپانگې ته پام اړولی او هم يې لفظي خواته؛ چې کلام يې په بشپړه توگه خوند او رنگ لري. ددغو ادبي او علمي اثارو په پام کې نيولو سره که د معاصرو علمي او ادبي اثارو د شکلياتو تر څنگ محتوی او منځپانگې ته هم پاملرنه وشي دا به ډېره ښه وي او زموږ ژبه او ادب به په دې توگه د پرمختگ پړاوونه ووهي.

بله دا چې پښتو ژبه يوازې شعر او شاعری او ادبي مسايلو ته وقف نه شي بلکې د ژوندانه په بېلابېلو ډگرونو کې د سيالۍ ميدان ته راووتې په دې توگه به پښتانه په نړۍ کې هسکې غاړې ولري.

مأخذونه:

۱. آريانا دايرة المعارف. ۱۳۸۶ل. لومړی ټوک. د افغانستان د علومو اکاډمۍ د دايرة المعارف د مرکز رياست، نبراسکا مطبوعه کابل افغانستان.
۲. آريانا دايرة المعارف. ۱۳۸۷ل. دويم ټوک. د افغانستان د علومو اکاډمۍ د دايرة المعارف د مرکز رياست، نبراسکا مطبوعه کابل افغانستان.
۳. بخاري، خيال. ۱۹۷۲ع. ديوان نجيب. پښتو اکېډمي، شاهين پرس پېښور.
۴. بخاري، فارغ او همداني، رضا. ۱۹۶۶ع. پښتو شاعري. انجمن پريس لارنس روډ کراچي.
۵. پاچا، سيد عبدالله. ۱۳۸۳ ل. د علي خان ديوان. دانش خپرندويه مؤسسه.
۶. حبيبي، عبدالحی. ۱۳۴۲ل. د پښتو ادبياتو تاريخ. دويم ټوک، پښتو ټولنه دولتي مطبوعه.
۷. حبيبي، عبدالحی. ۱۳۲۰ ل. پښتانه شعراء. لومړی ټوک، پښتو ټولنه دولتي مطبوعه.
۸. حقپال، محمداجان. ۱۴۱۳ هـ ق. بدیع پوهنه. قلمي نسخه.
۹. حقپال، محمداجان. ۱۳۸۶ ل. قافیه پوهنه. قلمي نسخه.
۱۰. حقپال، محمداجان. ۱۹۹۷ع. پښتو رباعي. د ډاکټرۍ (PhD) تيزس، ټايپي نسخه.

کھ د شعر سلطان علي خان

۱۱. خټک، اقبال نسیم. ۱۹۹۱ ع. د رنگ اوبو قافله. پېښور یونیورسټي.

۱۲. دین محمد. ؟. تعلیم القرآن. تاج کمپني لمټیډ نیو اردو بازار داتا گنج بخش روډ لاهور.

۱۳. د افغانستان جید علماء. کال. کابلی تفسیر. شپږم ټوک.

۱۴. دهخدا، علی اکبر. ۱۳۷۷ هـ. ش. لغت نامه. جلد ۱۱. زیر نظر: محمد معین و سید جعفر شهیدی. مؤسسه: لغت نامه دهخدا، ناشر: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.

۱۵. دهخدا، علی اکبر. ۱۳۷۷ هـ. ش. لغت نامه. جلد ۱۳. زیر نظر: محمد معین و سید جعفر شهیدی. مؤسسه: لغت نامه دهخدا، ناشر: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.

۱۶. دهخدا، علی اکبر. ۱۳۷۷ هـ. ش. لغت نامه. جلد ۱۴. زیر نظر: محمد معین و سید جعفر شهیدی. مؤسسه: لغت نامه دهخدا، ناشر: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.

۱۷. دهخدا، علی اکبر. ۱۳۷۷ هـ. ش. لغت نامه. جلد ۱۵. زیر نظر: محمد معین و سید جعفر شهیدی. مؤسسه: لغت نامه دهخدا، ناشر: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.

۱۸. رشتین، صدیق الله. ۱۳۲۵ ل. د پښتو د ادب تاریخ. خپرندویه مؤسسه: پښتو ټولنه.

۱۹. رشتین، صدیق الله. ۱۳۷۲ ل. پښتو گرامر. ژباړن: سید محی الدین هاشمي. یونیورسټي بوک ایجنسي.

۲۰. زیار، مجاور احمد. ۱۳۸۴ ل. پښتو پښویه. درېیم چاپ.

کھ د شعر سلطان علي خان

- دانش خپرونډويه ټولنه.
۲۱. طایر، محمد نواز. ۱۹۸۶ع. روهي ادب. دويم چاپ. جدون پريس، پښتو اکيډمي پښور يونيورسټي.
۲۲. کاکاخېل، سيد تقويم الحق. ۱۹۵۱ع. ديوان علي خان. لومړی چاپ. جدون پريس پښور.
۲۳. کاکاخېل، سيد تقويم الحق. دويم چاپ ۱۹۸۸ع. ديوان علي خان. جدون پريس پښور.
۲۴. کاکاخېل، ميا سيد محمد تسنيم الحق. کال. روح ادب.
۲۵. مومند، قلندر. ۱۹۸۵ع. د محمدي صاحبزاده ديوان. کوهات رود، پښور.
۲۶. همکار، محمد ابراهيم. ۱۳۷۸ هـ ل. د قافيې فن. التقوی عالي لیس، دانش کتاب پلورنځی.
۲۷. هېوادم، زلمی. ۱۳۷۹ هـ ل. د پښتو ادبياتو تاريخ. دويم چاپ. دانش خپرونډويه ټولنه.
۲۸. اووه ورځنۍ رهبر مردان. ۱۵ جون ۱۹۵۷ع.
۲۹. اووه ورځنۍ رهبر مردان. ۱۵ اپرېل ۱۹۵۷ع.
۳۰. اووه ورځنۍ رهبر پښور. ۳۱ اکتوبر ۱۹۵۷ع.
۳۱. قند مردان. غزل نمبر: جولای- اگست ۱۹۵۹ع.
۳۲. قند مردان. اپرېل- مې ۱۹۷۲ع.
۳۳. قند مردان. جنوري- فبروري ۱۹۷۲ع.
۳۴. قند مردان. اپرېل- مې ۱۹۷۲ع.

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک د هېواد پال او فرهنگپال شخصیت
بناغلي (نورالله حبيب) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ
ته يې اوږه ورکړه. ملي تحریک وياړي چې د علمي اثارو د چاپ
لړۍ يې پيل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو
هېوادوالو څخه په خورا درنښت هيله کوو چې په خپل معنوي او
مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

يو ځل بيا ددې اثر له ليکوالي او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه
کوو چې ددې اثر د ليکلو او چاپولو جوگه شول.

په فرهنگي مينه

د افغانستان ملي تحریک

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**